

עיריית ירושלים
המינהלה לחינוך ירושלים
بلدية اورشليم القدس
إدارة المعارف اورشليم القدس

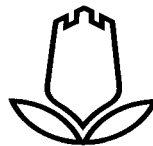
מדינת ישראל
משרד החינוך

מרכז גילה לחינוך אזרחי ודמוקרטיה
The Gilo Center for Citizenship, Democracy and Civic Education
مركز جيلو للتربية المدنية والديمقراطية

לחיות בירושלים : אזרחות וריבוי תרבויות בירושלים

נוסח מתוקן, 20.02.2008

הקרן לירושלים
THE JERUSALEM FOUNDATION
مؤسسة صندوق القدس

הצעה לתוכנית לימודים ייחודית באזרחות בהיקף כולל של 5 יח"ל

מבוא

תוכנית הלימודים לחיות בירושלים: אזרחות וריבוי תרבויות בירושלים בהיקף של 3 יח"ל לבגרות המצטרפות לשתי יחידות החובה באזרחות היא יוזמה חינוכית של מנח"י והקרן לירושלים, במסגרת פרויקט הכיתות העל-אזוריות. התוכנית מפותחת על-ידי מנח"י ומרכז גילה לחינוך אזרחי ודמוקרטיה באוניברסיטה העברית בירושלים, האחראי גם להפעלת הכיתה.

פרוייקט הכיתות העל-אזוריות, המופעל על-ידי מנח"י, מפגיש בין תלמידים המגיעים מבתי ספר שונים ומרקעים תרבותיים מגוונים. מנח"י והקרן לירושלים ראו חשיבות מיוחדת בניצול הפלטפורמה העיונית הקיימת בכתות העל-אזוריות באזרחות, המתקיימת זה שלוש שנים באוניברסיטה העברית, לשם עיסוק מושכל בנושא המפגש האזרחי בירושלים בין קהילות בעלות רקעים תרבותיים מגוונים. הכיתות העל-אזוריות מספקות מסגרת למפגש פורה, מאתגר ומלמד בנושאים של דמיון ושוני אזרחי ותרבותי ואופנים שונים של מפגשים בין תרבויות בעיר. התוכנית מציעה מפגש חינוכי ואזרחי ייחודי לעיר ירושלים בין תלמידים ומורים המגיעים מרקעים תרבותיים, לאומיים ודתיים שונים. מבחינה זו, אף כי התוכנית ממוקדת בירושלים, הרי שהיא מציגה מודל אותו ניתן ליישם בישובים אחרים המאופיינים בשונות תרבותית גבוהה.

תוכנית הלימודים המוצעת להלן נפרסת על פני שלוש שנות לימוד, כאשר שתי יחידות הלימוד הראשונות באזרחות, עליהן ייבחנו התלמידים בבחינת הבגרות הארצית, משמשות לה כנדבך ראשון. כלומר, היותה של מדינת ישראל מדינה יהודית ודמוקרטית היא נקודת המוצא התיאורטית והמעשית לדיון וללימוד בכיתה. שלוש היחידות הנוספות מעמיקות את העיון בנושאים של אזרחות והסדרים פוליטיים בחברה דמוקרטית מרובת תרבויות.

הכיתה תהיה בת כעשרים וחמישה תלמידים הלומדים בבתי ספר ממלכתיים יהודים וערבים וממלכתיים דתיים. חשוב להדגיש כי ההשתתפות בכיתה מרובת התרבויות היא מרצון ועל-כן אין אפשרות לייצוג שוויוני של כל השסעים המאפיינים את העיר ירושלים בשל קשיים הכרוכים בגיוס תלמידים. כך למשל יכול להיווצר מצב של חוסר ייצוג לערבים נוצרים או למוסלמים אדוקים/חילונים בכיתה. גם הקהילה החרדית לא תהיה מיוצגת בכיתה שכן זרם החינוך החרדי, על-פי בחירתו, אינו מעוניין בשלב זה במפגש מעין זה. עם זאת, התוכנית שמה לעצמה למטרה ללמוד גם את מצבן התרבותי של קבוצות גדולות אחרות במרחב החיים העירוני שאינן מיוצגות בכיתה (כגון חרדים, ערבים פלסטינים ועולים) אם באמצעות סיורים ואם באמצעות מפגשים עם נציגי הקבוצות השונות. חשוב לציין כי בעת הפניה לתלמידים, ייעשה מאמץ לאזן בין הקבוצות השונות עד כמה שהדבר יתאפשר.

הכיתה תיפגש פעם בשבוע לארבעה שיעורים ובנוסף תתכנס לימי לימוד מרוכזים וסיורים.

כמו התלמידים, גם שלושת מורי הכיתה יגיעו מרקעים תרבותיים שונים.

התוכנית פותחה ונכתבה על-ידי צוות מורים, מרקעים תרבותיים מגוונים ולוותה בייעוץ אקדמי.

1. היסוד המארגן של התוכנית

תוכנית הלימודים באזרחות מייחסת חשיבות לשילוב התנסויות מגוונות של התלמידים בתהליך ההוראה-למידה.¹ אחת המטרות המרכזיות של תוכנית הלימודים באזרחות היא טיפוח מעורבות ואחריות חברתית ואזרחית.² חינוך לאזרחות, אם כן, במיטבו, מתרחש בזיקה לקונטקסט המציאותי שבתוכו חיים התלמידים ופועלים. המציאות הישראלית בכלל והירושלמית בפרט, מאופיינת בריבוי קבוצות ותרבויות, החיות זו לצד זו על בסיס הסדרים שונים הנעים על הטווח שבין חוקים לנורמות. היחסים בין הקבוצות השונות מושפעים מן השונות הלאומית, התרבותית והדתית הקיימת ביניהן. שונות זו מובילה, פעמים רבות, לקונפליקטים, מחלוקות ומאבקים. אחד האמצעים לפתרון קונפליקטים בחברות דמוקרטיות מרובות תרבויות הוא גיבושם של הסדרים פוליטיים, על בסיס משא ומתן והסכמה. הנחות יסוד אלו הן הבסיס לשאלות המרכזיות המנחות את תוכנית הלימודים, כפי שאלו מנוסחות להלן:

- כיצד יכולה חברה מרובת תרבויות לנהל מרחב ציבורי דמוקרטי משותף?
- כיצד יכולים הסדרים פוליטיים לאפשר לקבוצות בעלות רקע לאומי, תרבותי, ודתי שונה לקיים בירושלים מרחב ציבורי משותף תוך שמירה על זהותן התרבותית הייחודית?
- כיצד פוגשים התלמידים את השונות התרבותית בירושלים? כיצד ניתן, באמצעות המפגש הזה, לחזק את אחריותם האזרחית ואת רצונם לפעול ולהשפיע על המרחב הציבורי המשותף להם?

1.2 המטרות הכלליות של התוכנית נגזרות מן היסוד המארגן והשאלות המרכזיות המנחות את תוכנית:

- **חקר והבנת משמעות המושג "חברה מרובת תרבויות":** הלימוד, בהקשר זה, יחל בהיכרות בסיסית של כל תלמיד עם מאפייני תרבותו שלו וינוע אל עבר היכרות עם מאפיינים של תרבויות אחרות. על בסיס היכרות זו יחקרו התלמידים את הביטויים הפוליטיים של תרבות בכלל ושל שונות תרבותית בפרט בזירה הציבורית ובמרחב הפוליטי.
- **היכרות עם העיר ירושלים:** הבנת המורכבות של העיר ירושלים כמרחב ציבורי מרובה תרבויות יכולה להיעשות רק על בסיס היכרות עם הצרכים התרבותיים המגוונים (והמתנגשים, לעיתים) של הקהילות החיות בה. מכיוון שצרכים אלו נובעים גם מההקשרים ההיסטוריים והדתיים של קהילות אלו לעיר, תוכנית הלימודים שמה דגש על היכרות עם פניה ההיסטוריים, הדמוגרפיים והגיאוגרפיים של העיר, בעבר ובהווה.
- **הבנת מקומם של הסדרים פוליטיים בחברה מרובת תרבויות ודמוקרטית:** תוכנית הלימודים יוצאת מנקודת הנחה כי היכולת להגיע הסדרים פוליטיים המבוססים על משא-ומתן היא בעלת חשיבות מרכזית בחברות מרובות תרבויות המאופיינות בשסעים עמוקים ואשר מבקשות לשמור על הסדר הדמוקרטי. לפיכך, תוכנית הלימוד מקדישה חלק משמעותי לשאלות: מהם הסדרים פוליטיים? כיצד הם מתגבשים? מהי אחריות של האזרח בכינונם וקיומם של הסדרים אלו?

¹ מדינה יהודית ודמוקרטית: מדרך להוראת מקצוע האזרחות (ירושלים): הוצאת האגף לתכנון ופיתוח תוכניות לימודים, התשס"ד, ע' 6.
² שם, ע' 7.

- **התנסות אישית:** תוכנית הלימודים מזמנת מפגש ייחודי ויוצא דופן בין תלמידים בעלי רקע תרבותי שונה החיים בירושלים. התלמידים לא רק ישבו יחד ללמוד באותה הכיתה, אלא יתנסו ב"לחיות יחד". מפגש זה לצד המפגש עם המרחב העירוני יעניקו לתלמידים הזדמנות ייחודית לחוות באופן בלתי אמצעי את חומר הלימוד העיוני, יעשירו ויעמיקו אותו.

על בסיס שתי יחידות הלימוד הראשונות, נע ציר הלימוד בשלוש היחידות הנוספות מהפרטי אל הציבורי והפוליטי. הנחת היסוד של הציר העיוני בהקשר הזה היא כי הסדרים פוליטיים משמעותיים ניתן לכוון רק לאחר היכרות קרובה של אדם עם צרכיו התרבותיים שלו ועל בסיס הכרה בכך כי מי ששייך לקבוצה תרבותית אחרת הוא בעל צרכים תרבותיים לגיטימיים. יחידת הלימודים השלישית מוקדשת, אם כן, ללימוד והיכרות עם התרבויות השונות המרכיבות את הכיתה ואת העיר ירושלים, ולהקנייתו של עולם מושגים תיאורטי אשר בעזרתו ניתן לנתח שונות ומציאות מרובת תרבויות. אוצר המושגים הנרכש בשתי יחידות הלימוד הראשונות וביחידת הלימוד הייחודית הראשונה מעניק את הבסיס הראוי לדיון מושכל בניהול מציאות מרובת תרבויות הלכה למעשה, כפי שהדבר בא לידי ביטוי ביחידת הלימוד הרביעית. יחידת הלימוד החמישית מביאה לכדי סיכום ויישום את ארבע יחידות הלימוד באמצעות כתיבת עבודת חקר, על-פי המטרות של תוכנית הלימודים באזרחות: התלמידים יישמו את הידע וההבנה שרכשו להבניית ידע חדש תוך התנסויות המזמנת שילוב של למידת חקר עם פעילות ומעורבות אזרחית.³

השאלות המרכזיות המנחות את הציר הרעיוני כפי שזה תואר לעיל הן:

- מה מעמדן ומקומן של תרבות וזהות בהגדרת חיי היחיד וחייה של קהילה?
- המרחב הציבורי בירושלים: מהם מאפייניו? כיצד הוא מנוהל? כיצד הוא נראה? כיצד הוא נראה מפרספקטיבה של יחסי רוב ומיעוט?
- מהו מרחב מרובה תרבויות? כיצד הוא מתנהל במשטר דמוקרטי?
- כיצד ניתן, באמצעות הסדרים פוליטיים, לנהל מרחב ציבורי מרובה תרבויות במשטר דמוקרטי?

חשוב להדגיש כי הרכבה ההטרוגני הייחודי של הכיתה יעניק לציר הלימוד העיוני ממד מציאותי ויסייע בהבנת והפנמת מורכבות הנושא. התלמידים, מבחינה זו, לא רק ישבו ללמוד זה לצד זה, אלא ילמדו לחיות יחד ולחלוק מרחב משותף, על כל המשתמע מכך.

2. התפיסה הרעיונית של התוכנית (הרציונל)

³מדינה יהודית ודמוקרטית: מודיק להוראת מקצוע האזרחות (ירושלים: הוצאת האגף לתכנון ופיתוח תוכניות לימודים, התשס"ד), ע' 6.

האופן בו מתגבשים ומיושמים הסדרים פוליטיים במציאות מרובת תרבויות, במשטר דמוקרטי ובעיר ירושלים נמצאים במרכזה של תוכנית לימודים זו.⁴ מסגרת עירונית אחת מגדירה את כל יושבי העיר ירושלים כתושביה, אך המסגרת המאגדת הזו מכילה שונות בתחומי חיים רבים. הקבוצות החיות בירושלים שונות זו מזו מבחינה לאומית, דתית, עדתית, לשונית, תרבותית, סוציו-אקונומית ועוד. שונות בולטת אחרת היא השונות הפוליטית: מצד אחד, רוב תושביה הערבים במזרח העיר נמנעים מלהשתתף בבחירות המקומיות והם נעדרי ייצוג פוליטי ברמה העירונית. מצד שני, הקהילה החרדית מבקשת, באמצעות הייצוג הפוליטי, לאפשר לה להתבדל ולנהל את אורח חייה כמעט כאוטונומיה תרבותית. הקבוצות האלו הן בעלות צרכים תרבותיים שונים, מדברות בשפות ודיאלקטים שונים, וכן נבדלות זו מזו בגודלן, ביכולתן הכלכלית, במעמדן האזרחי וכמובן בהשפעתן הפוליטית. ועדיין, שתי הקבוצות האלו ורבות אחרות חולקות מרחב ציבורי אחד.

תוכנית הלימודים המוצעת עוסקת אם כן בשילוב בין כללי המשטר הדמוקרטי, תפיסת האזרחות בישראל והריבוי התרבותי המגדיר את המציאות הירושלמית והמכתיב את אורחות חייה המגוונים והמורכבים. ייחודה של תוכנית הלימודים המוצעת להלן ניכר, בהקשר זה, בעובדה כי היא מפגישה בין תלמידים בעלי רקע תרבותי שונה ובכך, למעשה, מעתיקה חלק מהמורכבות המאפיינת את ירושלים אל תוך הכיתה. על-ידי כך מאפשרת התוכנית לתלמידים לא רק ללמוד על המצב במישור העיוני-תיאורטי, אלא גם להתמודד עמו ברמה אישית ומעשית. המפגש הבין-תרבותי המתמשך בכיתה יאפשר לתלמידים ללבן את הסוגיות הנלמדות תוך התדיינות מתמשכת בינם ובין "האחר". תוכנית הלימודים מאפשרת מבחינה זו לתלמידים ללמוד את עצמם הן באמצעות הלימוד העיוני והן באמצעות המפגש הבלתי-אמצעי.

לתוכנית ארבעה ממדים השזורים זה בזה: משטרי-מדיני, עירוני-מקומי, רב-תרבותי ואישי. בחינה מדוקדקת של פניה השונים של התוכנית תבהיר את הטעמים והסיבות ללימוד אזרחות בהקשר המשולב הזה ובסדר המוצע כאן:

2.1 ריבוי תרבויות ומודלים רב-תרבותיים

מציאות מרובת תרבויות היא כיום נחלתן של חברות ומדינות רבות. התיאוריה הרב-תרבותית מציעה קטגוריות והגדרות שונות לתיאור המציאות המורכבת הזו, אבל, כפי שקורה למושגים מורכבים ושנויים במחלוקת, המושג עצמו מופיע בהקשרים שונים ובמשמעויות שונות. כך לדוגמא, יש המשתמשים במושג "רב-תרבותיות" לתיאור מצב חברתי הטרורני, כלומר, כדי לומר כי חברה מורכבת מקבוצות בעלות רקע תרבותי שונה. על-פי הגדרה צרה זו ישראל היא אכן מדינה רב-תרבותית. אך למושג מיוחסות משמעויות נוספות. יש העושים שימוש במושג כדי לבחון את מבני הכוח החברתיים ואת אופן חלוקת המשאבים בין הקבוצות התרבותיות השונות. במשמעותו המבנית מציע המושג "רב-תרבותיות" בחינה ביקורתית של חלוקת תקציבים בין קבוצות תרבותיות שונות וכן חלוקה של משאבים אחרים כגון עוצמה, השפעה פוליטית ומנגנונים חברתיים המעודדים או מעכבים קיום רב-תרבותי. במשמעותו הנורמטיבית משמש

⁴מכיוון שהיותה של מדינת ישראל מדינה יהודית ודמוקרטית היא נקודת המוצא לדיון, התוכנית מבוססת על תפיסה של מדינת הלאום הדמוקרטית כפי שזו נלמדת בלחיות אזרחים בישראל (הוצאת תכניות לימודים, 2001, עמ' 24-22). עם זאת, במהלך הלימודים ידונו התלמידים גם במודלים אחרים של משטרים דמוקרטיים, כגון דמוקרטיה הסכמית ודמוקרטיה רב-תרבותית.

המושג "רב-תרבותיות" לתיאור חברה בה שונות והטרוגניות נתפסים כערכים מרכזיים וכמשאבים חברתיים הראויים לשימור, עידוד וטיפוח. פן אחר ויישומי יותר של התיאוריה הרב-תרבותית מציע מודלים שונים לבחינת מציאות מרובת תרבויות, ביניהם מודלים כגון היטמעות, הבדלות, פלורליזם חולף, פלורליזם "פסיפסי" (פדרטיבי) ופלורליזם רב-תרבותי אינטראקטיבי (סבר, 2001).

המציאות הישראלית בכלל והירושלמית בפרט היא, כאמור, רב-תרבותית מהבחינה התיאורית – ירושלים מאגדת בתוכה קבוצות תרבותיות שונות רבות. לכן, ההרכב הדמוגרפי של ירושלים מהווה בסיס פורה ומעניין לדיון באופייה התרבותי הרצוי. כלומר, **ההכרות עם המציאות הירושלמית תאפשר לתלמידים להעלות שאלות ערכיות ביחס לתפיסת המציאות התרבותית המורכבת הזו וניהולה**. כך למשל יתייחסו התלמידים למרחב הציבורי תוך העלאת שאלות כגון: האם יש העדפה של קבוצות מסוימות והדרה של אחרות? אם כן, באיזו מידה? בשם אילו נימוקים וערכים? כיצד הדרה זו באה לידי ביטוי? כיצד ניתן להבין ולפתור את המתח שבין משטר דמוקרטי ובין מצבם של תושביה הערבים של העיר? האם אפשר להרשות לקבוצות מתבדלות כגון הקהילה החרדית לנהל את חייה התרבותיים בנפרד מתרבות הרוב? אם כן, מהן ההנמקות לכך? ומהו המחיר של כל אחד מהפתרונות?

חשוב להדגיש כי התוכנית אינה נוקטת עמדה נורמטיבית ביחס לניהול המציאות הרב-תרבותית בעיר. תוכנית הלימודים מבקשת להציג בפני התלמידים את מורכבות הפסיפס הירושלמי הן ברמה של הפרט והן ברמת הקהילה העירונית וברמה האזרחית-דמוקרטית. תוכנית הלימודים מבקשת גם להאיר חלופות ומודלים נורמטיביים שונים לניהול המציאות המורכבת הזו המתרחשת כולה בתוך מסגרת של מדינה יהודית ודמוקרטית. האבחנות המושגיות השונות של המושג "רב-תרבותיות" יאפשרו לתלמידים להמשיג את המציאות ולהבניה באופנים שונים ומזוויות מבט שונות. עולם המושגים הזה יאפשר להם, בשלב הבא של הלימוד, לגבש עמדה אישית מושכלת ומנומקת אודות המציאות החברתית פוליטית המועדפת.

2.2 מחלוקת, משא ומתן, הסכמה והסדרים פוליטיים

המרחב הציבורי אינו מרחב נייטרלי. מרחב החיים הציבורי מכיל מגוון של דעות וקולות, חלקם נשמעים תדיר וחלקם אינם נשמעים כלל. מחלוקות, מאבקים ואי הסכמה מאפיינים גם הם את המרחב הציבורי. השאיפה להגיע להסדרים פוליטיים באמצעות משא ומתן והסכמה מאפיינים את הסדר הדמוקרטי. שאיפה להסדרים יכולה לנבוע מהדרישה להגן על קבוצות מיעוט מפני הרוב, כפי שזו מנוסחת בתיאוריה הליברלית הקלאסית או, במקרה של דמוקרטיה הסכמית, כתוצאה של הסכמה בין נציגי קבוצות שונות. חברות פלורליסטיות המגדירות את עיקרון הסובלנות כערך מרכזי, יאפשרו לקבוצות הרוצות בכך לקיים אורח חיים שונה מזה של הרוב (בגבולות החוק, כמובן). בחברות המגדירות עצמן כרב-תרבותיות במובן הנורמטיבי, משא ומתן והסדרים פוליטיים מהווים אמצעים למתן מענה שוויוני לצורכיהן התרבותיים של הקבוצות המרכיבות את החברה. **משא ומתן והסדרים פוליטיים נתפסים אם כן כתנאי לקיום בכבוד של קבוצות תרבויות שונות בדמוקרטיה מסוגים שונים ועל כן מהווים מוקד רעיוני נוסף של תוכנית הלימודים.**

הצורך והיכולת לנהל משא ומתן בין-תרבותי ולהגיע להסדרים פוליטיים נחוצים במיוחד בחברות המאופיינות בשונות חברתית גבוהה, שסעים עמוקים וקייטוב. בחברות כמו החברה הישראלית, המאופיינות בקונפליקטים ומתיחויות חברתיות, היכולת להגיע להסכמה בדרכי שלום מהווה פעמים רבות תנאי ליציבותו של המשטר. על-מנת לקיים משטר יציב בתנאים של קייטוב עמוק, על הקבוצות המרכיבות את החברה להגיע להכרעות גם כאשר קיימת ביניהן הסכמה מינימלית או אף אי-הסכמה, וזאת מתוך שכנוע והכרה בכך שמחיר אי הנכונות להגיע להסכם גבוה יותר.

קיימות מספר דרכים להגיע להסכמים והסדרים פוליטיים במצבים של קונפליקטים ושונות גבוהה. קיומן של קואליציות רחבות, שיטת בחירות יחסית, הענקת אוטונומיה תרבותית לקבוצות מיעוט, הימנעות מהכרעה בסוגיות רגישות במיוחד (דון-יחיא, לא צוין תאריך)⁵ וכן ניהול משא ומתן בין קבוצות תרבותיות שונות הן חלק מהדרכים לוויסות וניהול מציאות מרובת תרבויות. מנגנונים אלו אינם נחלתן הבלעדית של חברות המתנהלות על בסיס רב-תרבותי נורמטיבי. מנגנונים אלו, כפי שאנו רואים גם בישראל, מאפיינים גם את ההתמודדות עם ריבוי תרבויות במדינת לאום דמוקרטית, בדמוקרטיה ליברלית (אשר שמה דגש על חוקים וכללים לניהול המרחב הציבורי) ובדמוקרטיה הסכמית (אשר מתנהלת באמצעות הסכמים בין נציגי קבוצות שונות ואילו למנגנונים המווסתים את המרחב הציבורי כגון בחירות חשיבות משנית וסימבולית). בישראל מתאפיין הטיפול בשסע הדתי בהסדרים ופשרות פוליטיים, כאשר הידוע ביניהם הוא הסכם הסטטוס קוו. עם זאת, היכולת לקיים משא ומתן בין-תרבותי משמעותי אינו מאפיין את ניהולם והתנהלותם של שסעים אחרים המאפיינים את החברה הישראלית כגון השסע הלאומי, הריבוי או השסע בין ותיקים לעולים. לדוגמה, השסע הלאומי בירושלים המותיר כ-30% מתושביה ללא ייצוג פוליטי הולם הוא עמוק וחריף במיוחד. לפיכך, אנו סבורים כי יש להעמיק את הלימוד בנושאים אלו.

התלמידים ילמדו על חשיבותם של הסדרים פוליטיים דמוקרטיים בכלל והסדרים פוליטיים המבוססים על משא ומתן בפרט כבסיס למשטר דמוקרטי יציב ועל הסכנות הטמונות בהדרה מוחלטת של קבוצות באוכלוסייה. הלימוד של סוגיות אלו ייעשה גם באופן עיוני וגם, בשל הרכבה הייחודי של הכיתה, בצורה בלתי אמצעית באמצעות המפגש פנים אל פנים מול מי שנחשב כ"אחר". כלומר, במהלך הלימודים יוכלו התלמידים לא רק ללמוד על המצב הרב-תרבותי בעיר אלא גם להתמודד איתו וללמוד לנהל שיחה על נושאים אלו עם תלמידים בני תרבות אחרת, אשר אינם בדרך-כלל זוכים להיפגש זה עם זה. הצורך להגיע להסכמה, ואפילו במסגרת כיתתית מצומצמת, תעניק לתלמידים הבנה טובה יותר של הנושאים המורכבים האלו ותאפשר את לתלמידים ליישם בצורה אפקטיבית מחוץ לכותלי הכיתה.

2.3 ירושלים כמקרה מבחן: ריבוי תרבויות והסדרים פוליטיים

ההתמקדות בעיר ירושלים מאפשרת לימוד המשלב בצורה טובה את שני ממדיה הרעיוניים של התוכנית – הסדרים פוליטיים וחיים במציאות מרובת תרבויות ודמוקרטיה – וזאת ממספר טעמים:

⁵מאמרו של דון-יחיא מופיע באתר האגף לתכנון ולפיתוח תוכניות לימודים: www.education.gov.il/tochniyot_Limudim/ezrahot/aezi0004.htm#end

ראשית, תלמידי התוכנית מתגוררים בשכונותיה השונות של העיר והם מגיעים מרקעים תרבותיים מגוונים. התוכנית תעמיק את ידיעותיהם של התלמידים אודות סביבת חייהם ותחשוף בפניהם את המציאות התרבותית והפוליטית המגוונת בעירם. התלמידים יכירו מאפיינים שונים של התרבויות השונות המרכיבות את המציאות בה הם חיים כגון דת, היסטוריה, מנהגים ומסורות. היכרות זו תתרום להבנה טובה יותר של היחסים בין התרבויות בעיר, על היבטיהם המגוונים. הכרות עם מגוון התרבויות והקבוצות החיות בירושלים מהווה אם כן מטרה לימודית העומדת בפני עצמה.

שנית, ירושלים היא עיר בעלת היסטוריה מרובת-תרבויות עשירה. כמו-כן, ובניגוד לערים אחרות בישראל המאופיינות בדו-קיום יהודי-ערבי כגון חיפה או טבריה, ייחודה של ירושלים בא לידי ביטוי גם בהיותה עיר קודש. ייחודיות כפולה זו תאפשר לתלמידים לבחון בפרספקטיבה היסטורית את האופן בו התנהל הריבוי התרבותי בעיר לאורך שנים וכן לערוך השוואה עם המצב בהווה.

לבסוף, העיר ירושלים מאופיינת במתחים וקונפליקטים פוליטיים ובין-תרבותיים עזים אך גם בניסיון בחיי שיתוף בין-תרבותי. מבחינה זו ירושלים מהווה מעבדה טובה לבחינתם של מודלים הסכמיים וצורות של משא ומתן בין-תרבותי, וכן לבחינת מצבים בהם קבוצות אינן שותפות לשיחה הציבורית. ממד זה של התוכנית מדגיש את האפיונים הפוליטיים המתווספים לבחינת המרקם החברתי הירושלמי כמרקם מרובה תרבויות.

2.4 התנסות אישית

כאמור, הרכבה הייחודי של הכיתה יאפשר לתלמידים להתנסות בחוויה של שייכות בו-זמנית לקבוצות זהות שונות (בנים ובנות, דתיים ולא דתיים ומסורתיים, יהודים וערבים, אזרחים ותושבים, עמדות אידיאולוגיות וכיו"ב) ולבחון את האופן בו קבוצות מתהוות. ריבוי אופני החלוקה הפנים-כיתתי יעניק לחומר הלימוד העיוני ממד התנסותי ויסייע לתלמידים להבין כי היווצרותן של קבוצות חברתיות – בכיתה כמו גם מחוץ לה – כרוך במתן תשובה לשאלות "מי אנחנו?" ומי "האחרים?" כלומר, התלמידים יוכלו לעמוד מקרוב על ההשתמעויות החברתיות והפוליטיות הטמונות בתהליכים של התגבשות קבוצות חברתיות. דגש יושם גם על לימוד והפנמה של הריבוי הנרטיבי המאפיין את הכיתה. תוכנית הלימודים יוצאת מנקודת הנחה כי תלמידי הכיתה יביאו אליה נרטיבים מגוונים ואולי אף סותרים. חלק מתהליך הלימוד יכלול אם כן גם הכרה בכך כי מה שנתפס על-ידם כ"מציאות" הוא רק דרך אחת לתאר אותה וכי תפיסות המציאות השונות אינן בהכרח היררכיות.

ההתנסות האישית תבוא לידי ביטוי במפגש היומיומי אשר מזמנת הכיתה בין תלמידים המגיעים מרקעים תרבותיים שונים ובהשלכותיו של מפגש זה. כלומר, עצם המפגש בין זהויות ותרבויות שונות ומגוונות מזמן התמודדות יומיומית ורציפה עם בני לאומים ודתות שונות. על בסיס ההתנסות הבלתי אמצעית הזו נבנה נדבך התנסותי נוסף הממומש בלמידה האקדמית המשותפת. למידה זו כוללת את כל הפעילות העיונית המתרחשת בכיתה – ניתוח ולימוד של טקסטים, עבודה בקבוצות מרובות תרבויות, ניתוח דילמות תרבותיות בסביבה מרובת זהויות, ליבון מושגים במציאות דו-לשונית וכיו"ב. בתחום הידע וההבנה יעסקו התלמידים בלימוד בין-תרבותי משותף אשר כולל, כתוצאה מהעיון התיאורטי, גם התנסות בהיכרות וקבלה או התמודדות עם עמדות שונות (ומנוגדות לעיתים) ביחס למציאות הכיתתית והעירונית. כלומר,

התלמידים יתנסו במציאת פתרונות למצבים, דילמות וקונפליקטים מורכבים מבחינה תרבותית, הן ברמה אישית והן ברמה קבוצתית.

ההתנסות האישית אינה מוגבלת רק לפעילות העיונית בכיתה. התנסות אישית קיימת גם בפעילויות המתרחשות מחוץ לכיתה, פעילות שמטרתה יישום החומר התיאורטי והעמקת ההבנה של כל תלמיד. כחלק מהתנסות זו יתבקשו התלמידים להיות מעורבים בהכנת הפעילויות מחוץ לכיתה (סיורים ומפגשים) ולנסח את הקשיים הטמונים בפעילויות אלו תוך שימוש באוצר המושגים הנרכש בכיתה. לאחר הפעילות החוץ כיתתית יתבקשו התלמידים לדווח ולהעריך את התנסותם זו בכתב, באופן המשקף גם הוא את אוצר המושגים של התוכנית. המעורבות הפעילה בהכנת הסיורים והמפגשים השונים אשר תוכנית הלימודים מזמנת לצד הדיווח הרפלקטיבי עליהם יאפשרו לתלמידים להתנסות בהתנהלות בתוך מציאות מרובת תרבויות וכן לחשוב על התנהלותם זו במושגים ביקורתיים.

ההתנסות האישית חשובה לשם לימוד הקשר בין האופן בו תופסות קבוצות שונות את המרחב הציבורי ובין אופנים לפתרון של קונפליקטים לגיטימיים במרחב הציבורי. יצירת מחויבות להגדרת המרחב הציבורי באמצעות שיחה והסכמה על "כללי משחק" נמנים על התנאים לסדר דמוקרטי איתן. מחויבות זו באה לידי ביטוי, בין השאר, בתהליכי קבלת החלטות הלוקחים לתשומת לבם צרכים ואינטרסים של הקבוצות המרכיבות את החברה. הרכבה ההטרוגני של הכיתה יאפשר התנסות בתהליכים המתוארים לעיל. הכיתה אינה מרחב "בוועתי" ונייטרלי, ואינה שואפת להיות כזו. התלמידים, המגיעים מקבוצות תרבותיות שונות, יביאו עמם לכיתה את מרכיבי הזהות והתרבות שלהם. במהלך הלימודים ייבחנו מרכיבי הזהות האלו ויתבררו הצרכים והאינטרסים של קבוצות שונות – בכיתה ומחוץ לה. ההזדמנות המשמעותית והייחודית שמספקת תוכנית הלימודים טמונה במפגש המתמשך ובאפשרות להתנסות בתהליכים של דמוקרטיה משתפת ומתדיינת.

לסיכום, תוכנית הלימודים מייחסת חשיבות רבה ללימוד הקשר בין מבנה המשטר של המדינה כמדינה יהודית ודמוקרטית לבין התנהלותם של יחידים וקבוצות במסגרת מרקמים חברתיים המשלבים קהילות רבות ומגוונות. הבחירה של ירושלים כמקרה מבחן מאפשרת בחינה ולימוד של מודלים תיאורטיים. התוכנית חושפת את השוני והמגוון על-ידי הכרות מעשית ועיונית עם התרבויות השונות, ואת הצורך במשא ומתן, הסכמה והסדרים פוליטיים כחלק מצורת החיים הדמוקרטית. התוכנית מעלה שאלה האם וכיצד ניתן להכיל שונות גם בחברות שאינן מגדירות את עצמן בהכרח כרב-תרבותיות מהבחינה הנורמטיבית, אך אשר מגדירות את עצמן כדמוקרטיות ומבקשות לאפשר קיום בכבוד לקבוצות תרבותיות שונות.

3. הרכב הכיתה, הצוות, מרכז גילה לחינוך אזרחי ודמוקרטיה:

3.1 התלמידים:

הכיתה תהיה בת כעשרים וחמישה תלמידים הלומדים בבתי ספר ממלכתיים יהודים וערבים וממלכתיים דתיים ברחבי העיר. הכיתה תיפגש במשך שלוש שנים פעם בשבוע לארבעה שיעורים ובנוסף, הכיתה תתכנס לימי לימוד מרוכזים וספורים. ייעשה מאמץ לעניין ולקלוט תלמידים מבתי ספר מגוונים ככל האפשר ובכך לייצג באופן מיטבי את שלוש הקבוצות השונות – יהודית דתית ולא דתית וערבית. לכיתה יתקבלו תלמידים אשר יביעו עניין בתוכנית הלימודים וביה"ס בו הם לומדים יאשר את השתתפותם. מכיוון שהלימודים מתרחשים אחר-הצהריים ודורשים מחויבות מיוחדת לנושא הלימוד אנו סבורים כי יתרחש תהליך טבעי של ניפוי וסינון ובכיתה יישארו רק אותם תלמידים המחויבים לתוכנית הלימודים, על כל דרישותיה.

3.2 צוות המורים :

צוות ההוראה יכלול שלושה מורים משלוש קהילות חינוך מרכזיות של העיר ירושלים: הממלכתית, הממלכתית-דתית והערבית. לאור הרכבה ההטרוגני של הכיתה, צוות ההוראה רב-קהילתי הפועל במודל שיתופי מבטיח רגישות נאותה לצורכיהם השונים של התלמידים. ההוראה המשותפת תהווה גם דוגמא לשיתוף, כבוד הדדי ואפשרות של ניהול ענייני בתנאים של ריבוי תרבותי. **חשוב לציין בהקשר זה כי מעבר למרכזיותם של המורים כמקור למידע ומתן תמיכה, תוכנית הלימודים מעניקה הזדמנות ייחודית לתלמידים לראות גם במי שהוא בן תרבות אחרת מקור לידע וסמכות.** העובדה כי התלמידים ינהלו שיחה עם מורים אתם הם אינם חולקים רקע תרבותי דומה תעשיר את חווית הלימוד ותתרום למטרות התכנית. מעבר לכך, נוכחותו של יותר ממורה אחד בכיתה תתרום להארת הסוגיות הנלמדות מזוויות שונות כמתבקש מהנושא. כלומר, מודל ההוראה שיתופי מעודד חשיבה מורכבת ומחייב פיתוח כישורי הקשבה. בנוסף, ההוראה משותפת תציג בפני התלמידים מודל של שתוף פעולה בתנאים של אי הסכמה. הלימודים בכיתה יתנהלו בשפה העברית, המושגים המרכזיים יוצגו באופן שוטף גם בערבית ובמידת הצורך יתורגמו חומרי הלימוד לערבית.⁶

ניסיון וכישורי צוות ההוראה :

מורי הכיתה יהיו מורי אזרחות, בעלי ניסיון בהוראת אזרחות. רצוי בעלי תואר שני במדעי המדינה.

להלן פרטי צוות ההוראה בשנה"ל תשס"ז :

- עלאדין גיבר : B.A בחינוך בלתי פורמלי.
M.A במדע-המדינה, בוגר מרכז גילה לחינוך אזרחי ודמוקרטיה.
מורה לאזרחות ורכז חברתי בתיכון אבו-גוש.
- דוד פויכטונגר : B.A במדע המדינה.
M.A במדע-המדינה
דוקטורנט בחוג למדע-המדינה, האוניברסיטה העברית.
מורה למדע-המדינה בתיכון הרטמן.
- יהושע רץ : BA בהיסטוריה ומזרח-תיכון.
MA במדע-המדינה, בוגר מרכז גילה לחינוך אזרחי ודמוקרטיה.
מורה לאזרחות והיסטוריה בביה"ס הניסויי על-אזורי תפן.

⁶לעניין זה ר' גם : סעיף 11.1 העוסק בשפת הלימוד , ע' 22.

3.3 הנחיה מקצועית:

צוות ההוראה ילווה על-ידי יעל להמן MA בחינוך מיוחד וייעוץ, יועצת בכירה בשפ"י, משרד החינוך (ירושלים והמחוז) ומנחה בתחום של קבוצות רב-תרבותיות. ההנחיה תסייע למורים להתמודד עם בעיות שיעלו במהלך הלימודים ותסייע בגיבוש אסטרטגיות למידה משותפות המותאמות להרכבה המיוחד של הכיתה ואשר עונות על צרכיה המיוחדים.

3.4 מרכז גילה לחינוך אזרחי ודמוקרטיה

לרשותו של צוות ההוראה יעמדו גם הניסיון בהוראת כתות תלת-שנתיות באזרחות מוגברת (חמש יחידות) וכן המשאבים החינוכיים והמחקריים של מרכז גילה לחינוך אזרחי ודמוקרטיה, שם יתקיימו הלימודים. בנוסף לצוות המורים הקבוע, יוזמנו מדי פעם מרצים חיצוניים, אם מתוקף היותם מייצגים תרבות או תפיסה שונה ואם בשל התמצאותם בתחומי ידע ספציפיים.

4. תחום הדעת

כתוכנית הנלמדת במסגרת לימודי אזרחות, מתווה ההוראה יכיל את הדיון המתפתח בתחום הדעת הזה בנושאים של ריבוי תרבויות ורב-תרבותיות. תוכנית הלימודים מניחה כי מציאות מרובת תרבויות תמשיך ותאפיין את המצב החברתי במדינות העולם המערבי כולן, כולל בישראל. מתוך כך, ההתמודדות של משטרים מודרניים ודמוקרטיים עם הגיוון החברתי והתרבותי הופך לסוגייה מרכזית בתיאוריה ובפרקטיקה הדמוקרטית, באקדמיה ובפוליטיקה כאחד. בעולם, כמו גם בשיח האקדמי, יש כיום נטייה הולכת וגוברת להכיר בזכותן של תרבויות וקבוצות ייחודיות לחיות על-פי אמונתן ולספק את צורכיהן התרבותיים במידות כאלו ואחרות, וגם אם במסגרת מינימלית של משטר דמוקרטי ליברלי.

בעשורים האחרונים פינה את מקומו האידיאל הליברלי הקלאסי בדמותו של יחיד אוניברסלי, הפועל משיקולים תבוניים להטבה אינסופית של תנאי חייו, לטובת דמות אדם שהתפתחותו האישית והמוסרית תלויה במידה גדולה לאין ערוך בקהילה. המגמה הבולטת כיום במדינות רבות, כמו גם באקדמיה, היא הכרה בכך שזהותו של האדם מכוננת במידה רבה מאוד על-ידי סביבת חייו התרבותית, הקהילתית והלשונית. בפילוסופיה הפוליטית בת ימינו מוכרת גם טענה מרחיקת לכת יותר, על-פיה חיים משמעותיים יכולים להתקיים רק במסגרת קהילתית, ואילו האדם הליברלי, במופעו האטומיסטי, האוניברסלי והבלתי תלוי הוא לא יותר מאשר דמות עקרה מתוכן, חסרת כל אחיזה במציאות. בהתאם להתפתחויות אלו, הולך ומתרחב גם השיח הפוליטי הקורא להכרה בזכויות תרבותיות וקבוצתיות.

עד שנות ה-70 הייתה נהוגה בישראל מדיניות של כור היתוך. כיום ניכרת בישראל המגמה להכרה בחשיבות של תרבות ושייכות קבוצתית בשני אזורי שיח מרכזיים. אזור שיח אחד המתפתח בשנים האחרונות קורא להענקת אוטונומיה תרבותית רחבה יותר למיעוטים לאומיים ו/או תרבותיים, ובמיוחד בתחומים כגון חינוך ושלטון מקומי, בדומה לדגם של אוטונומיה תרבותית לו זוכים יהודים חרדים. במסגרת אוטונומיה תרבותית כזו, יזכו מיעוטים לאומיים לתקציבים מהמדינה שיאפשרו להם שליטה טובה יותר בפיתוח תרבותם ומורשתם ויוכלו לעצב את זהותם התרבותית העצמית על-פי ראות עיניהם. אזור שיח אחר קורא

תגר על האופן בו מחולקים משאבים פוליטיים וכלכליים בין עדות, בין מרכז ופריפריה ובין מעמדות סוציו-אקונומיים בישראל. כך, הזירה הציבורית התרבותית הישראלית של שני העשורים האחרונים מתאפיינת בריבוי תביעות מצד קבוצות תרבותיות שונות – מזרחים, עולים, ערבים, חרדים, הקהילה ההומו-לסבית – לעריכת שינוי מקיף בהקצאת משאבים בתחומים של מדיניות חינוכית ותרבותית. תביעות אלו מבוססות, בין השאר, על הטענה כי סדר היום של הרוב מקדם, הלכה למעשה, אינטרסים פרטיקולריים של חברי קבוצת רוב (יהודים, בהקשר של חלוקה אחת, גברים בהקשר של חלוקה אחרת, אשכנזים בהקשר נוסף, וכדומה) שעה שהוא מציג עצמו כנייטרלי ונקי מהטיות עדתיות, דתיות, לאומיות ואתניות.

תוכנית הלימודים המוצעת מעניקה לתלמידים כלים להבנת המציאות המורכבת והמשתנה סביבם, וזאת תוך חיזוק מחויבותם לעקרונות המשטר הדמוקרטי במדינת ישראל. התוכנית מאשרת, מצד אחד, את הזהות התרבותית שמביא עמו התלמיד מהבית ומאפשרת לו, במקביל, לפתח חשיבה ביקורתית וללמוד כיצד הסדרים ותהליכים פוליטיים דמוקרטיים מאפשרים ריבוי וגיוון תרבותי תוך שמירה על מסגרת מדינית אחת. מתוך כך, התוכנית שואפת לחזק אצל התלמיד את הקשר בין חיים במציאות מרובת תרבויות ובין עקרונות המשטר הדמוקרטי. ירושלים מהווה מקרה בוחן ללמידת הדיאלקטיקה בין התפתחויות תרבותיות לבין תהליכים מוסדיים ודמוקרטיים.

השגת המטרות האלו תתרחש במקביל בכמה מישורים :

בכיתה : הכיתה, שתלמידיה מגיעים מקבוצות מגוונות, תהיה זירה של למידה עיונית-תיאורטית, התנסותית ואישית. הלמידה העיונית-תיאורטית תשים דגש על הרחבת והעמקת אוצר המושגים של התלמידים אשר נלמד והופנם במסגרת שתי יחידות החובה באזרחות, על בסיס הרחבה והעמקה זו ילמדו התלמידים מודלים לתיאור מציאות מרובת תרבויות במשטר דמוקרטי, והסדרים פוליטיים המתמודדים עם מציאות מורכבת זו. בעזרת הלימוד העיוני-תיאורטי יוכלו התלמידים להתבונן במציאות מזוויות שונות ויפתחו יכולת להבינה מנקודת מבטו של מי שהם עשויים להגדיר כשונה או זר.

הרכבה ההטרונגני של הכיתה יאפשר לימוד גם ברמה בלתי אמצעית, מתוך המפגש הבין-תרבותי המתמשך. שיבוא לידי ביטוי הן ברמה של הכרות וחשיפה לתרבויות אחרות, והן ברמה של פיתוח היכולת לנהל שיחה משמעותית עם מי שנתפס כשונה ממני וזר. היכולת לפתח שיחה היא תוצאה של תהליך מתמשך. תחילתו של התהליך היא ביכולת לפתח שיחה בין תלמידים ששפת אמם שונה, כלומר ביכולת לשוחח במובן המילולי ביותר של המושג. סופו של התהליך הוא ביצירת שפה מושגית משותפת, ההולמת את ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, ואשר בעזרתה יוכלו התלמידים להבין כיצד, מתוך תהליכי התפתחות של קהילה לומדת, נוצרת מסגרת חיים אזרחית ופוליטית אחת. כלומר, בסופו של התהליך הזה יוכלו התלמידים לנהל שיחה משמעותית, שבה כל אחד מהמשוחחים מכיר את צרכיו של האחר ומוכן לעשות מאמץ כדי ליצור מסגרת חיים התומכת, ולו באופן חלקי, בצרכיו התרבותיים וזאת על בסיס ההבנה כי תרבות המוצא של כל תלמיד ראויה לשימור ושווה לתרבותו של האחר.

מחוץ לכיתה : חלק מתוכנית הלימוד ייעשה מחוץ לכיתה, במסגרת של סיורים בשכונות השונות של ירושלים ובאתרים שונים ברחבי העיר המדגימים את השוני התרבותי. המפגש הבלתי אמצעי עם השכונות

והתרבויות השונות בעיר יכולה היכרות עם השטח ומפגש עם דמויות ואנשי ציבור המאפיינים אותו ובכך יעשיר את הממד העיוני המתרחש בכיתה.

5. סדר הוראת התכנים

מבנה התוכנית תואם את מוקדיה הרעיוניים המרכזיים. התוכנית בנויה משלושה נדבכים, כאשר כל יחידת לימוד מהווה מצד אחד תחום דעת עצמאי ומעניקה לתלמידים, מצד שני, את הבסיס העיוני להבנה מעמיקה של יחידת הלימודים הבאה. מבנה זה מאפשר לחומר הלימוד להיות בו בזמן תיאורטי ויישומי וכן להציג את האופן בו הסוגיות של מציאות מרובת תרבויות ודמוקרטיה כרוכות זו בזו ונובעות זו מזו. שנת הלימודים הראשונה ומחצית שנת הלימודים השניה מוקדשת ללימוד שתי יחידות החובה הראשונות באזרחות. המחצית השניה של שנת הלימודים השניה עוסקת בעיקר בממד התיאורטי של מציאות מרובת תרבויות ובהכרות עם המציאות הירושלמית, ואילו השנה השלישית שמה דגש על הממד היישומי, כלומר, על האופן בו התיאוריה באה לידי ביטוי הלכה למעשה במציאות.

שנה א' – יחידות החובה באזרחות

בשנה זו יתחילו התלמידים ללמוד את שתי יחידות הלימוד הראשונות באזרחות. בשנה זו לומדים התלמידים את מושגי האזרחות הבסיסיים תוך קישור לנושאים של ריבוי תרבויות ותפיסת הדמוקרטיה כמשטר של הסדרים פוליטיים-חברתיים. נושאים אלו מופיעים בספר הלימוד להיות אזרחים במדינת ישראל (הוצאת תכניות לימודים, 2001). שנה זו מספקת פריסה רחבה וטובה של עולם המושגים בנושאים הללו לקראת העמקת העיון בהם בשתי השנים הבאות.

מכיוון שהמציאות הכיתתית היא מרובת תרבויות, יש להניח כי מרבית מהסוגיות התיאורטיות שיעלו במהלך השנה ישתקפו גם בדינמיקה הכיתתית. התלמידים והמורים יקבלו, במידת הצורך, תמיכה מקצועית שתאפשר רפלקציה ופיתוח מודעות לתהליכים אותם יעברו. התהליכים הבין-אישיים והבין-תרבותיים יסייעו לתלמידים במישור האישי וכן יניחו את היסודות לבנייתו של דיאלוג בין תרבותי משמעותי בהמשך.

שנה ב' – אוצר המושגים התיאורטי והיכרות עם ירושלים

בשנת הלימודים השניה ימשיכו התלמידים ללמוד את שתי יחידות הלימוד הראשונות באזרחות. בנוסף, תוקדש שנה זו להכרות מעמיקה עם המציאות התרבותית בירושלים וכן עם ההיבטים התיאורטיים של מציאות מרובת תרבויות.

הלימוד העיוני-תיאורטי ביחידה זו יתמקד באופנים שונים לתיאור וניתוח מציאות מרובת תרבויות. התובנה כי את המציאות ניתן לתפוס ביותר מאופן אחד מהווה מטרה חינוכית בפני עצמה, אך גם תשמש בסיס להכרה כי הגדרות שונות יוצרות קבוצות זהות שונות וכי את הכיתה ניתן לחלק לקבוצות לא רק על בסיס השתייכות תרבותית אלא גם על בסיסי זהות אחרים כגון מגדר, מידת דתיות, רוב ומיעוט ועוד כיו"ב. תובנות אלו יאפשרו לתלמידים להרחיב את בסיסי השותפות ביניהם וירחיבו את היכולת לנהל שיחה משמעותית כבסיס להסדרים והסכמות בין השותפים ללא ויתור על זהותם התרבותית. הכרות עם המציאות התרבותית בעיר כרוכה גם בלימוד של מוקדי מתיחות וקונפליקטים בין תרבותיים. ההכרות והחשיפה לקונפליקטים וההתנגשויות התרבותיות תחל גם היא בשנה זו ותשמש מצע חווייתי להמשגה התיאורטית של קונפליקטים אלו בשנה הבאה.

ההכרות עם תרבותם של תלמידי הכיתה תתרחש בכיתה ומחוץ לה. בין השאר, יתבקשו התלמידים להציג את סביבת חייהם באמצעות סיורים שייערכו בשכונות השונות בעיר. כהכנה לסיורים אלו ילמדו התלמידים בכיתה גם על ההיסטוריה, המנהגים והמסורות של התרבות הנידונה, וכן טקסטים מכוננים, קדושים ועוד כיו"ב מאפיינים תרבותיים פרטיקולריים. ההכרות עם המציאות מרובת התרבויות בירושלים לא תצומצם לתרבויות ה"מיוצגות" בכיתה. הכרות זו תורחב גם לקבוצות אחרות המרכיבות את הפסיפס הירושלמי.

בסופה של שנה זו ייבחנו התלמידים בבחינה עיונית.⁷

שנה ג' – חברה מרובת תרבויות: מהלכה למעשה

שנה זו תוקדש לחקר הסדרים פוליטיים בין-תרבותיים במציאות מרובת תרבויות, המאופיינת בשסעים וקיטוב. התלמידים יכירו אפשרויות שונות לניהול מציאות מרובת תרבויות (כגון המקרה הקנדי או הבלגי) הן מבחינה תיאורטית והן מהבחינה המעשית. התלמידים יבינו כי דיאלוג, פשרות והסדרים פוליטיים הם נדבכים חיוניים בחברות מרובות תרבויות המקיימות משטר דמוקרטי. בהקשר זה התלמידים יתבקשו להעריך את היתרונות והחסרונות של פשרות והסדרים על פני מנגנונים אחרים של ניהול מציאות מרובת תרבויות.

שיאה של שנה זו יהיה בכתיבת עבודת חקר של התלמידים בו הם יתבקשו לערוך סינתזה בין ממדיה השונים של תוכנית הלימודים – ריבוי תרבויות בירושלים וכינונם של הסדרים פוליטיים בין תרבותיים. התלמידים יתבקשו לחקור פשרה או הסדר פוליטי הלקוחים מההיסטוריה או ההווה הירושלמי ולעמוד על מאפיינים שונים כגון מטרות ההסדר, היוזמים והשותפים לו, אופן קבלת החלטות והעמידה בהן, מידת

⁷ בכפוף לאישור המדור לתוכניות לימודים ייחודיות תישקל בחינת בית.

ההצלחה של ההסדר ועוד כיו"ב. יש להדגיש כי הרקע לעבודה זו יבנה במהלך שלוש שנות הלימוד, וביצוע עבודת החקר יהווה מיצוי של תהליך לימודי שיתפרש על פני שלוש שנות הלימוד. כמו כן ראוי לציין כי עבודת החקר תלווה בהנחיה של סגל הוראה אקדמי מקרב חוקרים ותלמידי מחקר מתקדמים הפועלים במסגרת מרכז גילה באוניברסיטה העברית. בנוסף לעבודת החקר יגישו התלמידים בסופה של שנה זו גם את התלקיט.

6. ייחודיות התוכנית

6.1 מפגש בין-תרבותי ממושך בין תלמידים:

הרקע התרבותי השונה של תלמידי הכיתה מאפשר מפגש ייחודי אשר אינו מתקיים לרוב בכיתה רגילה. ייחודו של מאפיין זה אינו רק במפגש המשותף אלא גם ובעיקר בכך שהוא מאפשר לתלמידים להתמודד עם תכני הלימוד מתוך המורכבות של כיתה רב-תרבותית. **מפגש זה הופך את תהליך הלמידה מלימוד על האחר, על תרבותו ועל מקומו בחברה, ללימוד את האחר כשהוא נוכח בכיתה. בכך, הופך התלמיד המגיע מתרבות אחרת ושונה מאובייקט המייצג קבוצה לסובייקט מגיב, משתתף ומשפיע.** תהליך מן הסוג הזה יוצר מצע להתמודדות עם בורות, דעות קדומות וסטריאוטיפים ומאפשר להשיג את המטרות המנחות של תוכנית הלימודים באזרחות כפי שאלו הוגדרו על-ידי משרד החינוך⁸ לפיהן התלמידים:

- ילמדו להאזין לדעות שונות מדעותיהם.
- יוכלו לאתר נקודות של הסכמה בתוך מחלוקת במגמה לצמצמה.
- יוכלו לקיים דיאלוג עם אחרים גם כאשר אין הסכמה.
- יכירו בחשיבות זכויות האדם והאזרח וזכויות מיעוטים ויפעלו לממשן.

צוות הוראה מקבוצות תרבותיות שונות יסייע לתלמידים להבנות את זהותם התרבותית וכן תוענק לתלמידים אפשרות למצוא מודל להזדהות וחקי קוי אצל בן תרבותם ואצל מי שאינו בן תרבותם. בנוסף, צוות הוראה דו-לשוני מהווה מודל "בזמן אמת" של ניהול והתמודדות עם מציאות מרובת תרבויות. הוראה משותפת יוצרת אווירה של דיון מעצם היותם של לפחות שני מורים המביעים עמדות שונות וצרכים שונים, בו זמנית, בכיתה.

6.2 תכני הלימוד:

המסד העיוני של התוכנית מושתת על לימודי שתי היחידות הראשונות באזרחות. בכך ניתן להווייה מרובת התרבויות הקשר רחב יותר, במסגרת הערכים, העקרונות וההסדרים של משטר דמוקרטי במדינה יהודית. לימוד מעמיק של הנושאים הנלמדים ביחידות אלו הוא היסוד המכונן של המטרות הייחודיות של תוכנית הלימודים המוצעת. **על בסיסה נדרשים התלמידים ללימוד תיאורטי מעמיק ורחב היקף בנושאים שאינם נכללים ביחידות אלו וביחידות ההרחבה הקיימות בתוכנית הלימודים באזרחות כיום:**

- היכרות עם מודלים רב-תרבותיים שונים ובחינת התאמתם למציאות במדינות שונות מנקודת מבט השוואתית.

⁸תוכנית הלימודים באזרחות לחי"ע, הוצאת תוכניות לימוד, תשס"ב, עמ' 10-11.

- בחינת הקשר בין חברה מרובת תרבויות ובין ערכיו של המשטר הדמוקרטי.
- שימת דגש על תפקידם של הסדרים חברתיים ופוליטיים כאמצעי לפתרון קונפליקטים בחברה דמוקרטית מרובת תרבויות.
- יישום המודלים והמושגים התיאורטיים על המציאות הייחודית שבה חיים התלמידים: העיר ירושלים נמצאת במרכז תוכנית הלימודים, הן כמרחב גאו-פוליטי והיסטורי והן כמעבדה לבחינת הסדרים פוליטיים ומציאות מרובת תרבויות. התלמידים יסיירו בשכונות השונות של העיר ויכירו את פניה התרבותיים השונים בעבר ובהווה. התוכנית תאפשר לתלמידים לעמוד מקרוב על האופן בו מנוהלת מציאות מרובת-תרבויות במאקרו (מדיניות עירונית וממשלתית, חלוקת משאבים, סוגים של הסדרים פוליטיים) ובמיקרו (חיי היום-יום של תושבי העיר).

6.3 אמצעי ההוראה:

ייחודה של התוכנית מחייב שימוש באמצעי הוראה שונים ומגוונים. חשיבות רבה יש לאמצעים אקדמיים מקובלים של הוראה פרונטלית, קריאה וניתוח טקסטים מסוגים שונים עיבוד מידע ויישום הידע במטלות הניתנות לתלמידים. לאמצעי הוראה אלו, המהווים את הבסיס ללימוד, יתלוו אמצעים נוספים המאפשרים התמודדות עם הדינמיקה הייחודית של הכיתה הנובע מהרכבה ההטרוגני. כך למשל יינתן מקום ללמידה באמצעות סיורים וסדנאות והתלמידים יקבלו כלים להבנת התהליך האישי והקבוצתי בכיתה. בהתאם לכך, חלק מדרכי הערכת התלמידים תהיינה חלופיות (תלקיט, עבודת חקר). **אמצעי ההוראה הייחודים ודרכי ההערכה החלופיות אינן מהוות תחליף ללימוד האקדמי אלא משמשים כלי להעמקת העיון ולהרחבתו, בהתאם למטרות התכנית.**

6.4 העמקת המחויבות להשתתפות אזרחית ולהסדרים פוליטיים: בנוסף למסגרת הקהילתית, התוכנית מדגישה את חשיבותו של היחיד בתוך המשטר הדמוקרטי, ואת החשיבות שביצירת מנגנונים והסדרים המאפשרים ביטוי הן ליחיד והן לקהילה. **בהקשר זה התוכנית שמה דגש על אחריותו של היחיד למרחב הציבורי המשותף ועל חשיבות השתתפות והשפעה על אופיו של מרחב זה.**

7. מטרות העל ומטרות אופרטיביות של התוכנית

התוכנית מאמצת את מטרות העל של הוראת האזרחות כפי שהוגדרו על-ידי משרד החינוך.⁹ בנוסף למטרות אלו, תוכנית הלימודים תחשוף בפני התלמידים את פניה התרבותיים השונים של החברה הישראלית בכלל וירושלים בפרט. ריבוי התרבויות הישראלי נתפס כמציאות חיים שיש לכבד. היכולת לקיים מערכת יחסים החותרת לקיום משותף והנכונות להגיע להסדרים פוליטיים המאפשרים צורות חיים שונות נתפסים על-ידינו כנכס עבור מי שעתידיים להיות אזרחים חושבים ומשתתפים במשטר דמוקרטי. בנוסף, **מטרות העל של תוכנית הלימודים הן כדלקמן:**

7.1 הכרה במציאות מרובת תרבויות המאפיינת את ישראל בכלל ואת ירושלים בפרט.

⁹ מדינה יהודית ודמוקרטית: מדין להוראת מקצוע האזרחות (ירושלים): הוצאת האגף לתכנון ופיתוח תוכניות לימודים, התשס"ז, עמ' 7-8.

- 7.2 הכרה בחשיבות של השתתפות אזרחית בעיצוב המרחב הציבורי ובכינונו של משטר דמוקרטי המבוסס על הסכמה וכבוד כלפי הזולת.
- 7.3 הכרה בצרכים תרבותיים של קבוצות שונות על בסיס הכרות עם צרכיה התרבותיים של הקבוצה "שלי".
- 7.4 טיפוח אחריות הדדית ומחויבות לסביבה המשותפת ונכונות לשוחח עם בני קבוצות תרבותיות שונות, על בסיס ההבנה כי הסדרים פוליטיים המבוססים על התחשבות עדיפים על פני הסדרים כוחניים ומדירים.

8. מטרות אופרטיביות של התוכנית [בנוסף למטרות של 2 יח"ל באזרחות]

שנה ב'

תרבות: הגדרות ומשמעויות ליחיד, לקבוצה ולחברה

1. התלמידים ידעו כי תרבות מוגדרת על-ידי ערכים, נורמות, אמונות, דת, סמלים, מיתוסים, טקסים, שפה.
2. התלמידים יבחינו בין ממדים פרטיקולריים ואוניברסליים של התרבות.
3. התלמידים יכירו נורמות, ערכים, מיתוסים, סמלים ומנהגים המאפיינים את תרבותם שלהם וכן את אלו של התרבויות האחרות המרכיבות את הכיתה.
4. התלמידים יכירו את השונות התרבותית הנובעת מהמפגש הבין תרבותי הבלתי אמצעי.
5. התלמידים יגבשו עמדה לגבי האופן בו הם תופסים את המפגש בין תרבותם לתרבות אחרת.
6. התלמידים ינתחו את האפשרות של השתייכות למספר קבוצות בעת ובעונה אחת וידונו בהשלכות של מצב זה וידעו להציג את היתרונות והחסרונות שלו.
7. התלמידים יכירו את אופני המפגש בין תרבויות וינתחו את משמעותם של סטריאוטיפים ושינוי תרבותי.
8. התלמידים יבינו את משמעות המושגים אתנוצנטריות, הגמוניה ויחסיות תרבותית.

זהות

1. התלמידים ילמדו להבחין בין זהות נכפית לבין זהות מולדת או נבחרת.
2. התלמידים יזהו מעגלי זהות בין-אישיים שונים: משפחתי, קהילתי, לאומי, דתי ואזרחי.
3. התלמידים יבינו את משמעות המושג "זהות קיבוצית" וינתחו את אופני כינונה, מרכיביה ומשמעויותיה עבור כלל התרבויות בחברה.
4. התלמידים יכירו את מרכיבי זהותם ויכירו בדינמיות של הזהות ובשינויים המתרחשים בתפיסת הזהות של האדם.
5. התלמידים ינתחו את האפשרות לא להיות חלק מקבוצה/קהילה ספציפית ובחירות לעבור מקבוצה לקבוצה.
6. התלמידים ישוו בין הסטטוסים השונים שמעניקה המדינה לשוהים בין גבולותיה וידעו להסביר את ההשלכות של סטטוס זה על חיי היום-יום של האדם.

7. התלמידים יערכו השוואה בין הזהות שאדם מייחס לעצמו, ובין זהותו כפי שהיא נתפסת על-ידי המדינה ויעמדו על ההבדלים והפערים בין תפיסות אלו.
8. התלמידים יבינו את המושג נרטיב וישוו בין נרטיבים קבוצתיים שונים בכיתה.

תרבויות בכיתה ובירושלים

1. התלמידים יכירו את מאפייניה הדמוגרפיים, הכלכליים, הגיאוגרפיים והפוליטיים המרכזיים של ירושלים.
2. התלמידים יכירו את התרבויות והדתות העיקריות בעיר ירושלים.
3. התלמידים יכירו אירועים מכוננים בהתפתחותן של שלושת הדתות: היהדות, הנצרות והאסלאם (עיר דוד, בית ראשון ושני, גלות בבל ושיבת ציון, מסע הלילה של מוחמד והעלייה לשמיים, בניית כיפת הסלע על גבי אבן השתייה, מריה, ישו מנצרת, ויה דלה-רוזה, תחייתו של ישו).
4. התלמידים יכירו את האתרים הקדושים לשלוש הדתות ואת עיקרי האמונה שלהן וכן טקסים ופולחנים מרכזיים של שלוש הדתות (שריעה, שהאדה, צלאת, זכאת, צום, חגג, רמדאן, חג הקורבן, אחדות האל, אי-גשמיותו, תורה מסיני, שכר ועונש, משיח, תרי"ג מצוות, שבת, יום כיפור, שלושת הרגלים, השילוש הקדוש, טבילה, וידוי, צלב, פסחא, חג המולד).
5. התלמידים יכירו טקסים ופולחנים מרכזיים של שלוש הדתות.
6. התלמידים יפגשו עם אנשי דת ו/או רוח משלוש הדתות וידונו בחוויה של להיות אדם דתי בירושלים.
7. התלמידים יזהו את המאפיינים הייחודיים של שכונות ה"תפר" בירושלים כגון: מיקום גיאוגרפי ביחס למרכז העיר, מכשולים פיזיים המבדילים בין השכונה לשכונה שאיננה שכונת "תפר", רמת הפיתוח העירוני של השכונה, חתך סוציו-אקונומי של התושבים, שפת המקום ותקשורת פנימית.
8. התלמידים יזהו את המאפיינים הייחודיים של שכונות "מבודלות" בירושלים, כגון: אוכלוסייה הטרוגנית, קוד לבוש, תיחום פיזי של גבולות השכונה, שפה ותקשורת פנימית.
9. התלמידים ידעו להסביר את המניעים להתבדלות זו, ואת היתרונות והחסרונות שלה.
10. התלמידים יבינו כיצד חומות, שטחי הפקר לדוגמא משפיעים על מרקם החיים של התושבים בעיר.
11. התלמידים ינתחו ויצגו דוגמאות ממחישות לקונפליקטים בעלי אופי רב-תרבותי בירושלים, כגון: בריכת המריבה, קולנוע אדיסון, מצעדי הגאווה בירושלים, פתיחת מוסדות תרבות בימי שישי, שלטי חוצות.
12. התלמידים יבקרו בבית ספר קשת או בבית הספר הדו-לשוני וישוחחו עם מורים ותלמידים אודות האתגרים והבעיות שהם מתמודדים איתם כבית-ספר מרובה-תרבותיות בנושאים כגון חגים, שפת הלימוד, מנהגים הקשורים במעגל החיים וכיצד הם פותרים אותם הלכה למעשה.

יחסי רוב-מיעוט

- ביחידה זו התלמידים יעמיקו את הדיון בנושא יחסי רוב-מיעוט בתיאוריה ובישראל:
1. התלמידים יבינו בין סוגים שונים של מיעוטים: לאומי, דתי, אתני ולשוני.

2. התלמידים יכירו הסדרים שונים של יחסי רוב ומיעוט (בלגיה, קנדה ודרום-אפריקה) ויבינו את הקשר בין ההסדר ובין ההרכב התרבותי של המדינה.¹⁰
3. התלמידים ינתחו את יחסה של מדינת ישראל למיעוטים החיים בתוכה.
4. התלמידים יבינו את משמעות המושג "פלורליזם" וינתחו את ההשלכות המעשיות של המושג.
5. התלמידים ידונו בסוגיית מעמד השפה של קבוצות מיעוט בחברה דמוקרטית בעלת רוב אתני ושפת אם דומיננטית.
6. התלמידים ינתחו את מעמדן של השפה העברית והערבית בכיתה תוך שימוש במושגים תיאורטיים רלוונטיים.
7. התלמידים ישוו בין המושגים "רב תרבותיות" ו"ריבוי תרבותיות" וינתחו את ההבדל בין חברה מרובת תרבותיות כתיאור מציאות ובין חברה רב-תרבותית כמצע אידיאולוגי.
8. התלמידים יגבשו דעה אודות החברה האידיאלית עבורם: מרובת תרבותיות או רב-תרבותית.

מושגים ומודלים לתיאור וניתוח מציאות מרובת תרבותיות

1. התלמידים יבינו את ההבדלים בין תפיסת האדם על-פי הסדר החברתי הליברלי והסדר החברתי הרב-תרבותי.
2. התלמידים יבינו את הקשר העמוק לבין סובלנות, ולגיטימיות לשונות בחברה מרובת תרבותיות וידעו להדגישו.
3. התלמידים ידעו להציג יתרונות וחסרונות של שונות אל מול ויתור עליה ושאיפה לאחדות.
4. התלמידים יבינו את ההבדלים בין רב-תרבותיות דמוגרפית, מבנית ואידיאולוגית.
5. התלמידים יבינו את ההבדלים בין מודלים שונים של ניהול מציאות מרובת תרבותיות: התבדלות, היטמעות, פלורליזם, מודל הפסיפס ומודל השזירה.
6. התלמידים יבינו את היתרונות והחסרונות שמציע כל אחד מהמודלים.
7. התלמידים ינתחו את המצב התרבותי בעיר ירושלים לאור המודלים הללו, על בסיס היכרותם עם העיר, תושביה ופריסתה הגיאוגרפית.

שנה ג'

מאפיינים של מרחב ציבורי מרובה תרבותיות

ביחידה זו ילמדו התלמידים מאפיינים של חיים ביחד בחברות מרובות תרבותיות:

1. התלמידים יבינו מהו מרחב ציבורי.

¹⁰קנדה נבחרה בשל היותה המדינה הדמוקרטית היחידה אשר מגדירה עצמה בחוקתה כמדינה רב-תרבותית ובשל העובדה כי למרות הגדרה זו, אחד ממחוזותיה - קוויבק - מבודל מבחינה תרבותית ומנהל מאבק בעוצמות משתנות לניהול אוטונומיה מלאה. המתח בין הכרה ברב-תרבותיות מחד והרצון להיבדלות מאידך מעניין וייחודי למדינה זו. בלגיה היא מקרה מעניין עבור התוכנית בשל היותה מדינה דו-לאומית בה מקיימים שני לאומים בעלי זיקה אתנית חזקה שתי אוטונומיות תרבותיות (הכוללות שפה, ממשל על שלוש רשויות ומערכת חינוך) לצד מערכת שלטון מרכזית המשקפת את הרכבה של האוכלוסייה. חלוקת המשאבים הפדרלית מתרחשת, גם היא, על-פי הרכב האוכלוסייה. בלגיה מהווה אם כן דוגמא לקיום בו זמני של בידול תרבותי המבוסס על הסדר פוליטי חזק ויציב ברמת המדינה. המקרה של דרום-אפריקה נבחר שכן אנו סבורים כי ועדת האמת והפיוס (1994-1999) שפעלה שם היא דרך ייחודית ומרתקת לפתרון פוליטי לא אלים של משבר חמור ביחסים בין קבוצה תרבותית לשלטון. בהקשר הרחב של התוכנית, אנו סבורים כי המקרה של דרום-אפריקה יעניק לתלמידים כלי אמיתי וישם ללימוד תהליכי פתרון סכסוכים במסגרת מדינית מרובת תרבותיות ודמוקרטית.

2. התלמידים יבינו מהו שיח ציבורי.
3. התלמידים יבינו כי המרחב הציבורי שייך לכולם, אך לקבוצות שונות השפעה שונה עליו.
4. התלמידים ינתחו את משמעותו וחשיבתו של שיח ציבורי.
5. התלמידים ילמדו לזהות צרכים תרבותיים שונים (ולעיתים סותרים) של יחידים וקבוצות.
6. התלמידים יגבשו עמדה אודות מאפייניו של מרחב ציבורי מרובה תרבויות "אידיאלי".
7. התלמידים ישוו בין המרחב ה"אידיאלי" ובין המציאות וידעו להסביר את מקור הפער.
8. התלמידים ינתחו את המקרים של הפנתרים השחורים, או עמק הצבאים¹¹ או פרוייקט שיקום שכונות (או אחר) בהקשר של עיצוב והשפעה של קבוצות שונות על המרחב הציבורי בירושלים.
9. התלמידים יגבשו עמדה מנומקת ביחס לנושא המאבק, אופן פעולתו והפתרון שהושג.
10. התלמידים יבינו את משמעות המושגים הדרה והכללה וינתחו את הקשר ביניהם ובין המבנה החברתי.

כלים לניהול והתמודדות עם מציאות מרובת תרבויות

ביחידה זו ילמדו התלמידים אודות הכלים העומדים לרשותם של מקבלי החלטות ושל אזרחים לעיצוב והשפעה על המרחב הציבורי, ועל האופן בו נעשה בהם שימוש:

1. התלמידים יבינו כי ניהול חברה מרובת תרבויות כרוך בהכרעות ביחס לאופייה הרצוי של החברה, כלומר, במתן תשובה לשאלה מהי החברה הטובה?
2. התלמידים יבינו מהי מדיניות ומה הקשר בינה ובין מימוש השאיפה לחיות בחברה טובה.
3. התלמידים יבחינו בין סוגים שונים של משאבים העומדים לרשות מקבלי החלטות ולרשות האזרחים למימוש מדיניות כגון: תקציבים, זכויות, השכלה, נגישות, ייצוג פוליטי, סמכות.
4. התלמידים יכירו צורות שונות של התארגנויות חברתיות כגון: קבוצות אינטרס, ארגוני חברה אזרחית, קבוצות מחאה וישוו ביניהם מבחינת מטרתן ודרכי פעולתן.
5. התלמידים יבינו את ההבדלים בהשפעתם של אמצעים שונים על השיח והמרחב הציבורי: מדיניות עירונית/ארצית, בחירות, חינוך, התארגנות וולונטרית (חברה אזרחית), הפגנות, הפעלת שדולה.
6. התלמידים יחקרו תהליך גיבוש מדיניות בירושלים (שטחים ציבוריים וגני שעשועים, סלילת כבישים, מתנ"סים) מתוך זיקה לתהליך קבלת החלטות וחלוקת משאבים עירונית-תרבותית.
7. התלמידים ינסחו אמנה הקובעת כללים מוסכמים בסוגייה הנוגעת לשלוש התרבויות המיוצגות בכיתה, כגון: קביעת לוח השנה להוראה בכיתה או קביעת קוד לבוש כיתתי.

¹¹ הפן התרבותי היה אחד ממרכיביו הרבים של המאבק על שימור עמק הצבאים בירושלים. בצד אחד של המאבק עמדו חברות נד"לן ששאפו לשנות את ייעוד הקרקע מחקלאית לנדל"נית והקיבוצים מעלה החמישה וקרית ענבים אשר חכרו את אדמות העמק ממנהל מקרקעי ישראל ודרשו לקבל פיצוי תמורת ויתור על זכויות השימוש בה; מצד שני עמדו תושבי שכונת הקטמונים, בסיועה של הקשת הדמוקרטית המזרחית, אשר תבעו לממש את זכותם להיות מעורבים בתכנון סביבתם הקרובה. מנקודת המבט הזו, התהליך שעברו תושבי השכונה, מזרחיים ברובם, היה תהליך של העצמה. התושבים ראו בניסיון של אנשי הקיבוצים לבנות במרחב הפתוח הסמוך לשכונתם ניסיון נוסף של ההגמוניה והממסד האשכנזי להתחזק ולהתעשר על חשבון הפריפריה החברתית המוחלשת. היכולת של תושבי השכונות להתארגן ולהאבק בבעלי ההון ובקיבוצים, בדרכים החוקיות והמקובלות, ואף לנצח במאבק, מסמלת את תהליך ההעצמה וההתחזקות של הציבור המזרחי, על כל מה שהוא מסמל, תוך שבירה של יחסי הכוחות הבין תרבותיים המעצבים את המרחב הכלכלי, החברתי והפוליטי בחברה הישראלית. כלומר, מאבק זה מלמד על דפוסי התארגנות ופעולה אזרחית של קבוצות מוחלשות אל מול הממסד המאורגן ועל כוחה של הפעולה המאורגנת לשנות מציאות ארוכת שנים. המאבק על עמק הצבאים מהווה דוגמא ייחודית, עדכנית ורלוונטית בנושא של מעורבות אזרחית והיכולת להגיע להסדרים במרחב העירוני הירושלמי.

תרבות פוליטית במציאות מרובת תרבויות

1. התלמידים יבינו את הקשר החיובי שבין מידת ההשתתפות של האזרחים בעיצוב המרחב הציבורי ובין אופיו הדמוקרטי של המשטר והתרבות הפוליטית.
2. התלמידים יטפחו תחושה של אחריות ביחס לעיצוב המרחב הציבורי המשותף.
3. התלמידים ישוו בין ערך, נורמה וחוק ויבינו את סוגי המחויבות המשפטית והמוסרית שמנגנונים אלו מניחים.
4. התלמידים יבינו מהו הסדר פוליטי ואת היתרונות של הסדרים פוליטיים בהקשר של מציאות מרובת תרבויות.
5. התלמידים יבינו כי ישנם סוגים שונים של הסדרים פוליטיים השונים זה מזה במעמדם המשפטי, המוסרי והציבורי ולכן גם במידת המחויבות של האזרח כלפיהם.
6. התלמידים יתנסו בקביעת כללים למרחב ציבורי ויבינו את המורכבות הכרוכה בקבלת החלטות עבור המרחב הציבורי.
7. התלמידים ינתחו מקרים של הסדרים פוליטיים בירושלים ויעמדו על מידת יעילותם.
8. התלמידים יחקרו קונפליקט בין-תרבותי בירושלים ויציעו לו פתרונות אפשריים.
9. התלמידים ינתחו אירועים אקטואליים תוך התייחסות למושגים בסיסיים הקשורים בסמכות ומנהיגות: מנהיגות אוטוריטרית ודמוקרטית, סמכות מסורתית כריזמטית, ורציונלית-לגלית.

מטרות בתחום המיומנויות:

1. התלמידים יבחנו סוגיה שנויה במחלוקת מזוויות שונות וידעו להציגה תוך שימוש במושגים רלוונטיים.
2. התלמידים יתנסו בתהליך יצירת הסדר פוליטי וידעו להציגו תוך שימוש במושגים רלוונטיים.
3. התלמידים ילמדו להציג טיעון ולהקשיב לטיעונים של אחרים וכיצד לנהל דיון.
4. התלמידים יתנסו בתהליכי הסקת מסקנות וקבלת החלטות וידעו להציגם תוך שימוש במושגים רלוונטיים.
5. התלמידים ידעו לנסח שאלת מחקר פורייה, להגדיר משתנים לבדיקה (איכותניים או כמותניים), לנסח השערות, להגדיר מטרות אופרטיביות לבדיקה (הכוללות את כלי הבדיקה) ולהציג מסקנות.
6. התלמידים ילמדו עקרונות בסיסיים של כתיבה אקדמית וביצוע עבודת חקר.
7. התלמידים ידעו לאסוף חומרי תיעוד לתלקיט ולהציגם תוך שימוש במושגים שנלמדו בכיתה.

9. הרעיונות המרכזיים של התוכנית:

- 9.1 הבנת חשיבותה ומרכזיותה של התרבות בחייו של הפרט ובחייה של קהילה, הבנת האופן בו תרבויות נפגשות במרחב הציבורי ובהשלכות הפוליטיות שיש לסוגים שונים של מפגשים, תוך בדיקת החלתם של מודלים רב-תרבותיים על המרחב הציבורי.
- 9.2 היכרות עם המרחב העירוני של ירושלים כמקום מפגש בין קבוצות בעלות צרכים תרבותיים מגוונים (ולעיתים מתנגשים) וכמרחב פוליטי המתמודד עם מציאות מרובת תרבויות.
- 9.3 הבנת חשיבותם של הסדרים פוליטיים בחברות מרובות תרבויות ושסועות המבקשות לשמור על הסדר הדמוקרטי, ולימוד אחריותו של האזרח לקיום והגנה על הסדרים אלו.

10. פירוט המושגים המרכזיים שילמדו בתוכנית

שנה א': שתי יחידות החובה באזרחות

בשנה א' יתחילו התלמידים ללמוד את תוכנית הלימודים ל-2 יח"ל באזרחות של משרד החינוך. יושם דגש על הסדרים פוליטיים ומושגים המתארים ומנתחים מציאות מרובת תרבויות, כפי שהם באים לידי ביטוי בתוכנית הלימודים ובספר להיות אזרחים בישראל. בנוסף, תיערך פעילות ראשונית לבירור המפגש הבין-תרבותי ואופני תיעודו (מבוא לתלקיט).

מושגים מרכזיים [בנוסף לתוכנית הלימודים של משרד החינוך]:

זהות אישית, סטריאוטיפים, תלקיט.

שנה ב': מושגים מרכזיים

תרבות וזהות

תרבות (ערכים, נורמות, אמונות, דת, סמלים, מיתוסים, טקסים, שפה), ממדים פרטיקולריים ואוניברסליים של תרבות, זהות קיבוצית, אתנוצנטריות, יחסיות תרבותית, הגמוניה, תעודת זהות, אזרח, תושב ארעי, תושב קבע, תייר, פליט, עובד זר, נרטיב.

תרבויות ושכונות ובירושלים

הרכב אוכלוסייה, שנתון סטטיסטי, תנ"ך, קוראן, ברית חדשה, הכותל המערבי, כיפת הסלע, מסגד אל-אקצא, אבן השתייה, עיר דוד, הר-המוריה, בית ראשון ובית שני, גלות בבל, שיבת ציון, הר-הבית, חראם אל-שריף, סורה 17, אלאסראא ואלמעראג' (מסע הלילה והעלייה לשמיים), הר-הזיתים, צליינים, שיבת ציון, ישו מנצרת, ויה דלה רוזה, התחייה של ישו, כנסיית הקבר, שריעה, שהאדה, צלאת, זכאת, צום, חגג, רמדאן, חג הקורבן, אחדות האל, אי-גשמיות, תורה מסיני, שכר ועונש, משיח, תרי"ג מצוות, שבת, יום כיפור, שלושת הרגלים, השילוש הקדוש, טבילה, וידוי, צלב, פסחא, חג המולד שכונות "תפר", שכונות "מבודלות".

יחסי רוב ומיעוט

מיעוט לאומי, מיעוט דתי, מיעוט לשוני, מיעוט אתני, ועדת האמת והפיוס, פלורליזם.

מושגים ומודלים לתיאור וניתוח מציאות מרובת תרבויות

שונות, לגיטימיות, רב-תרבותיות דמוגרפית, רב-תרבותיות מבנית, רב-תרבותיות אידיאולוגית, התבדלות, הטמעות, מודל הפסיפס, מודל השזירה.

שנה ג': הסדרים פוליטיים בחברה מרובת תרבויות

מאפיינים של מרחב ציבורי בחברה מרובת תרבויות

מרחב ציבורי, שיח ציבורי, דעת קהל, מאבק ציבורי, הדרה והכללה.

כלים לניהול מציאות מרובת תרבויות

החברה הטובה, מדיניות, משאבים (תקציבים, מידע, ידע, זכויות, נגישות, ייצוג פוליטי, השכלה), חלוקת משאבים, קבוצות אינטרס, שתדלנים, ארגוני חברה אזרחית.

תרבות פוליטית במציאות מרובת תרבויות
ערך, חוק, נורמה, כללי משחק, סטטוס קוו, הסדר פוליטי, דמוקרטיה הסדרית, אחריות (אישית), הדדיות, משותפת, ציבורית), מנהיגות.

11. אסטרטגיות ההוראה-למידה-הערכה של התוכנית

הרכב הקבוצה הוא חלק מאסטרטגיית הלמידה/הוראה ולפיכך מכתוב חלק ממבנה תכנית הלימודים ותכני הלימוד:

למידה נרטיבית: המורים יעודדו את התלמידים להבליט את סיפוריהם האישיים, המשפחתיים הקבוצתיים והתרבותיים.

למידה אינדוקטיבית: התלמיד לומד מסביבתו הקרובה וממנה מכליל על הכלל.

למידה חוויתית ורפלקטיבית: למידה באמצעות סיורים, סימולציות, שימוש בסרטים דוקומנטריים ועלילתיים, ראיונות, מפגשים עם קבוצות ואישים. התלמיד ילמד לנתח תהליכים שהוא והקבוצה עוברים גם באמצעות כלים ומושגים אובייקטיביים.

- למידת חקר: התלמיד ירכוש כלים לכתובת עבודת חקר ויישם: בחירת שאלת חקר, יישום מושגים ככלי מחקר, תיאוריות וגישה במציאות בירושלים. לדוגמא: ניתוח אירוע קונפליקטואלי בין קבוצות, הצגת הצעות לפתרון קונפליקטים בין קבוצות בירושלים.

- תיעוד: התלמיד ילמד לתעד את התהליכים שהוא והקבוצה עוברים.

11.1 שפת הלימוד:

לשון ההוראה העיקרית בכתה היא עברית, ודבר זה יפורסם ויהיה ידוע לנרשמים. על כן, אין כוונה לדרוש ידיעת ערבית כתנאי קבלה או במהלך הלימודים. עם זאת, הוחלט כי המושגים המרכזיים של התוכנית יוצגו בעברית בערבית, בעיקר כדי לוודא שתלמידים שלשון אמם ערבית נמצאים בסביבה לימודית שלוקחת בחשבון ומשתדלת להימנע מפערי הבנה שביסודם נגזרים מפערי משמעות המתרחשים בשעת תרגום מלשון אחת לאחרת. ברור כי התלמידים דוברי העברית ייחשפו למושגים בערבית, ויתכן שבמהלך שנות הלימוד יסתקרנו ויקלטו ערבית מתוך הסביבה הלימודית. אך המיקוד הוא על לימוד חמש יחידות, בלשון העברית.

כדי לאפשר תנאי אופטימאליים עבור מירב הלומדים, התלמידים הערבים יקבלו עזרה של חונכים בהכנת שיעורי הבית ובהכנה לבחינות. עניין זה חשוב במיוחד לאור העובדה שיהיו תלמידים מזרם החינוך הערבי שייגשו לבחינות בגרות באזרחות בלשון אמם (ערבית), כפי שמקובל בזרם החינוך ממנו הם מגיעים. הלימודים יתקיימו בשפה העברית וחומרי הלימוד יתורגמו לערבית במידת הצורך. לתלמידים הערבים תינתן האפשרות להתבטא בערבית בשיעורים וכן להגיש עבודות ולהיבחן בשפה הערבית. בכל השיעורים יהיה נוכח מורה ערבי/ת אשר יסייעו לתלמידים בנושא השפה ויוכלו, במידת הצורך, לתרגם חומרים ו/או את הדברים הנאמרים בכיתה.

12. המספר הכולל של יחידות הלימוד בתוכנית

התוכנית נפרשת על פני שלוש שנים ממספר טעמים. ראשית, הלימודים יתקיימו אחר-הצהריים ולכן מגבילים את מספר השעות והפעמים בהן יכולה הכיתה להתכנס. שנית, שנת הלימודים הראשונה וחלק משנת הלימודים השניה מוקדשת, כאמור, ללימוד שתי היחידות הראשונות באזרחות. לבסוף, אנו מאמינים כי תהליך הלימוד וההפנמה של חומר הלימוד מתרחש לאורך זמן, ובמיוחד נכון דבר ביחס לתכנים החווייתיים והערכיים של התוכנית.

סה"כ מורכבת התוכנית מחמש יחידות לימוד, עפ"י החלוקה להלן:

2 יח"ל – שתי היחידות הראשונות לבגרות באזרחות על-פי תוכנית הלימודים המאושרת של משרד החינוך.

יחידות אלו תלמדנה במהלך כיתות י' ויא' והתלמידים ייבחנו עליהן במועד קיץ של כיתה יא'.

1 יח"ל – עוסקת בפנים וביטויים שונים של התרבות בחייו של היחיד, הקבוצה, והחברה במשטר דמוקרטי, בזהות ובמשמעותה, בביטויים של תרבות וזהות במציאות הירושלמית וכן במושגים מרכזיים של התיאוריה הרב-תרבותית. יחידה זו תילמד במהלך כיתה יא' והתלמידים ייבחנו עליה בסוף כיתה יא' בהיקף של יחידת לימוד אחת.

1 יח"ל: עוסקת בלימוד וניתוח המרחב הציבורי בכלל ומרובה התרבויות בפרט; בכלים ומשאבים העומדים לרשות החיים והמנהלים מציאות מרובת תרבויות. וכן, בתרבות הפוליטית המאפיינת חברה מרובת תרבויות המבקשת לשמר סדר חיים דמוקרטי.

יחידה זו תילמד במהלך כיתה יב' ותסוכם בעבודת חקר.

1 יח"ל: עוסקת בהתפתחות ובשינוי שחל בתלמידים סביב נושאי הליבה של התוכנית – המפגש עם האחר ועם ריבוי תרבויות בירושלים, הקשר של התלמיד למרחב הציבורי מרובה התרבויות בירושלים והמחויבות האזרחית של התלמידים הנגזרת ממרחב זה. יחידה זו עוסקת גם בפיתוח ויישום של תהליכי חשיבה רפלקטיביים של התלמידים על תהליך הלימוד עצמו.

יחידה זו תסוכם בתלקיט שיוגש בסוף כיתה יב'.

13. פירוט יחידות הלימוד ודרכי הערכה

כיתה י':

בכיתה י' ילמדו התלמידים 4 שעות שבועיות וכן ארבעה ימים מרוכזים בני 5-6 שעות כל אחד. הלימודים השוטפים (קרי, 4 ש"ש) יוקדשו ללימודי תוכנית הלימודים בשתי היחידות הראשונות באזרחות. ההספק הצפוי הוא של יחידה ושליש בשנה (על-פי תחשיב של 3 ש"ש ליח"ל). הלימודים בימים המרוכזים יוקדשו להנחיות לעריכת תלקיט וכן להתנסות אישית וקבוצתית בממדי הלימוד התיאורטיים.¹²

כיתה יא':

בכיתה יא' ימשיכו התלמידים ללימוד 4 שעות שבועיות. השעות במחצית השנה הראשונה תוקדשנה להשלמת חומר הלימודים ב-2 יחידות הלימוד הראשונות באזרחות. במחצית השניה של השנה ילמדו התלמידים 4 שעות בשבוע את החלק הראשון של הנושא "ריבוי תרבויות ורב תרבותיות". על החלק הזה ייבחנו התלמידים בבחינה בכתב בסוף כיתה יא'.¹³ הימים המרוכזים יוקדשו להתנסות אישית וקבוצתית בממדי הלימוד התיאורטיים.

¹² כפי שמפורט במדינה יהודית ודמוקרטית: מדריך להוראת מקצוע האזרחות (ירושלים: הוצאת האגף לתכנון ופיתוח תוכניות לימודים, התשס"ד), ע' 6.

¹³ תישקל אפשרות של בחינת בית, בכפוף לאישור המדור לתוכניות לימוד ייחודיות.

כיתה יב':

התלמידים ילמדו את החלק השני של הנושא "ריבוי תרבויות ורב-תרבותיות" ובמקביל יחלו לעבוד על עבודת החקר המסכמת ועל החלק המסכם של התלקיט. הימים המרוכזים יוקדשו להנחיית עבודת החקר והתלקיט וכן לסיורים, ביקורים ומפגשים העוסקים בהסדרים פוליטיים שהושגו ו/או הוצעו בנושאים שנויים במחלוקת בירושלים. עבודת החקר היא בהיקף של 1 יח"ל.

להלן סיכום פירוט יחידות הלימוד ודרכי הערכה:

כיתה	נושאי לימוד	שעות לימוד	יח"ל	דרכי הערכה
יא'	אזרחות: יחידת החובה והתחלת יחידה שניה	4 ש"ש וימים מרוכזים	1 1/3	בחינת בגרות בכיתה יא'
	התנסות אישית וחווייתית		1/4	תלקיט שיוגש בכיתה יב'
יא'	אזרחות: יחידה שנייה	2 ש"ש 4 שעות במחצית ראשונה.	2/3	בחינת בגרות ומטלת ביצוע
	ריבוי תרבויות: תרבות, זהות, תרבויות בירושלים, יחסי רוב ומיעוט, מושגים ומודלים לתיאור מציאות מרובת תרבויות	2 ש"ש וימים מרוכזים 4 שעות במחצית שניה.	1	בחינה בסוף יא'
	התנסות אישית וחווייתית	ימים מרוכזים	1/4	תלקיט שיוגש בסוף יב'
יב'	ריבוי תרבויות: מאפיינים של מרחב ציבורי, ניתוח דרכי השפעה על המרחב הציבורי, כלים לניהול מציאות מרובת תרבויות, תרבות פוליטית במציאות מרובת תרבויות	4 ש"ש וימים מרוכזים	1	עבודת חקר.
	התנסות אישית וחווייתית		1/2	תלקיט בהיקף של 1 יח"ל

התלקיט

א. כללי:

התלקיט ישמש גם ככלי הערכה, וככזה עליו לשקף תהליך של התפתחות משמעותית ולתעד את הדיאלוג בין המורה והתלמיד ואת הרפלקציה העצמית של התלמידים על תהליך הלימוד. הראיות הנבחרות לתלקיט הן מצע פורה לקיומו של דיאלוג מתמשך בין תלמיד למורה, בין התלמיד לבין עצמו וכן בין

התלמידים כקבוצת שווים. ככזה, התלקיט נתפס ככלי מיטבי ללמידה פעילה, מעורבת ורפלקטיבית של התלמידים.

ב. מקומו של התלקיט בתכנית "אזרחות וריבוי תרבויות בירושלים":

אחת ממטרות התכנית היא זימון מפגש בין תלמידים בעלי רקע תרבותי שונה החיים בירושלים. כלומר, התלמידים אינם רק יושבים יחד ללמוד באותה הכיתה, אלא מתנסים ב"חיים ביחד" באמצעות המפגש הבין-אישי והמפגש עם המרחב העירוני. התנסות זו מעניקה לתלמידים הזדמנות ייחודית לחוות באופן בלתי אמצעי את חומר הלימוד העיוני, להעשירו ולהעמיקו. כלומר, הרכב הכיתה מאפשר לתלמידים לא רק ללמוד על ריבוי התרבויות בעיר אלא גם להתמודד עם שאלות העולות כתוצאה ממצואות זו וללמוד לנהל שיחה על נושאים אלו עם תלמידים בני תרבות אחרת, אשר אינם זוכים בדרך כלל להיפגש זה עם זה. הצורך להגיע להבנה ו/או להסכמה, ואפילו במסגרת כיתתית מצומצמת, מאפשר לתלמידים להבין טוב יותר את הנושאים המורכבים האלו ויאפשר להם ליישם בצורה אפקטיבית מחוץ לכותלי הכיתה. החשיבה המתמשכת והמתפתחת על התנסות והתמודדות זו תבוא לידי ביטוי רפלקטיבי בעבודות ובמטלות השונות שהתלמידים יונחו לעשות במהלך שלוש שנות הלימוד ואשר יתועדו בתלקיט.

כמו-כן, מאחר ובכיתה ילמדו תלמידים מבתי-ספר שונים היוצרים קבוצה הטרוגנית, והמפגש הלימודי הוא שבועי – התלקיט ככלי הערכה מאפשר הכרות מעמיקה ואישית של צוות ההוראה עם התלמידים וכן מאפשר התייחסות פרטנית למיומנויות המגוונות והצרכים השונים של תלמידים המגיעים מרקעים שונים.

ג. תלקיט תהליכי

הדגש בתלקיט שיעשו התלמידים יושם על שיקוף והערכה של תהליך שיעבור כל אחד מן התלמידים במהלך שלוש שנות התוכנית. במשך שלוש שנות הלימוד יערכו התלמידים יומן למידה אשר יתעד את כל הנושאים שנלמדו במהלך יחידות הלימוד וכן את השיח המתמשך בין התלמיד למורה. בתום השליש הראשון של כיתה יב' יתבקש כל אחד מן התלמידים לבחור את היסוד המארגן עבור התלקיט שלו. צוות ההוראה יציע רשימה של יסודות מארגנים המשקפים את רובדי הלימוד השונים – ידע, מיומנויות ועמדות. כל תלמיד יבחר את היסוד המארגן אשר הוא סבור שבו הוא עבר את השינוי המשמעותי ביותר. חשוב להדגיש כי בחירת היסוד המארגן מכתובה את בחירת המטלות אשר יציג התלמיד להערכה מסכמת המציגה את התהליך הלימודי שעבר. העבודות שתוצגנה בתלקיט תהיינה אלו המשקפות ומדגימות בצורה המשמעותית ביותר את ההתפתחות שעבר התלמיד לאור היסוד המארגן אותו בחר לתעד. כדי לאפשר בדיקה הוגנת ובעלת תקפות גבוהה של התלקיטים צוות ההוראה יעבוד על-פי מחוון אחיד לראיות המוצגות בו (ר' פירוט להלן).

ד. מטרות העל של התלקיט

1. לגשר ולקשר בין התיאוריה לעולמו של התלמיד.
2. לפתח חשיבה רפלקטיבית על חומר הלימוד ועל תהליך הלימוד.
3. לעקוב מקרוב אחר תהליכי התפתחות אישיים של כל תלמיד/ה בזיקה לעצמו ובזיקה לקבוצת השווים.
4. לעודד מעורבות פעילה של התלמידים בתהליך הלמידה באמצעות בחירת חומרי התלקיט ונימוקה.

5. התלמידים יפתחו מיומנויות למידה ותיעוד בתחום החשיבה וההבעה בכתב.

ה. מטרות אופרטיביות :

1. התלמידים יתקנו את עבודותיהם לאור משוב שיקבלו מצוות ההוראה.
2. התלמידים יעריכו את עבודתם לאור קריטריונים מוגדרים.
3. התלמידים יכתבו משוב על עבודות של עמיתים לאור קריטריונים מוגדרים.
4. התלמידים ינמקו את בחירת הפריטים לתלקיט ואת המשמעות של סדר הופעתם.
5. התלמידים ידעו לנתח את תהליך הלימוד שעבר עליהם מתוך התבוננות והשוואה בין עבודות שונות שכתבו במהלך שלוש שנות לימוד.
6. התלמידים ידעו לנסח בכתב את הידע החדש שרכשו במהלך תוכנית הלימודים בתחום הידע וההבנה ובתחום העמדות.
7. התלמידים ינתחו תהליכים חברתיים במציאות מרובת תרבויות באמצעות חשיבה רפלקטיבית אודותיהם.
8. התלמידים יישמו מושגים ורעיונות מהחומר הנלמד בעבודה עצמאית.

מבנה התלקיט

לתלקיט שני חלקים עיקריים: "מעטפת" ו"ראיות". ה"מעטפת", הכוללת מבוא, רפלקציה וסיכום מתעדת את התלקיט ממבט על מסכם של שלוש שנות לימוד. בחלקים אלו התלמיד (עפ"י מחוון המצורף להלן) יתבקש להציג את התרשמותו הכוללת מתהליך הלימוד, לאור היסוד המארגן אותו בחר. חלקים אלו ישקפו תובנות כלליות של התלמיד מהשינוי שעבר, מקשיים שחווה, וכן מההתקדמות והשינוי שחל בו במהלך הלימודים. תובנות אלו מבוססות הן על הראיות השונות המופיעות בתלקיט ואשר ישמשו את התלמיד כדוגמאות לשינוי והן על פרספקטיבה כללית של התלמיד אותה יפתח בעזרת צוות ההוראה.

הראיות בתלקיט :

כאמור, כל תלקיט בנוי מראיות שונות המהוות למעשה תיעוד של התהליך שעובר התלמיד לאור הפעילויות השונות אותן הוא עובר במהלך הלימודים. התלקיט יתעד התפתחות במגוון של פעילויות אותם יעברו התלמידים מתוך הנחה כי התקדמות ושינוי מתרחשים במהלך פעילויות אלו ומתוך רצון לשקף בתלקיט מגוון רחב של דרכי הוראה. כל תלקיט יכלול ראיות לפעילויות המפורטות להלן :

- דו"ח סדנא.
- דו"ח סיור.
- תיעוד של 2 עבודות כיתה.
- תיעוד של 3 שיעורי בית.
- ניתוח סוגיה/דילמה (בתחום שיוגדר מראש על-ידי צוות ההוראה).
- תיעוד דיון שהתנהל בכיתה.
- דו"ח מפגש עם אורח.

דף משוב: צוות ההוראה

כל פריט בתלקיט ישקף דו-שיח בין התלמיד למורה. כלומר, כל פריט המוצג בתלקיט יורכב מארבעה פריטים שונים:

- הפריט כפי שהוגש לצוות ההוראה במקור.
- דף משוב של צוות ההוראה על הפריט אשר יוחזר לתלמיד.
- הפריט לאחר שהתלמיד תיקן את הדרוש תיקון.
- משוב של התלמיד המסביר מדוע נבחר הפריט לתלקיט.

דף משוב: תלמידים

לכל אחד מן הפריטים אשר יופיעו בתלקיט יצורף גם דף משוב בו יענו התלמידים על השאלות הבאות:

1. מדוע בחרת לעבוד על הפריט?
2. מה למדת מן העבודה על המשימה הזו (הן מבחינת התוכן ומהן מבחינת אופן העבודה)?
3. אילו קשיים התעוררו אצלך בעקבות העבודה על פריט זה?
4. כיצד התמודדת עם הקשיים הללו?
5. האם את/ה מסכימ/ה עם הרעיונות שעלו בעבודה זו? [במידה ורלוונטי]
6. האם מיצית את הנושא? אם לא – מה חסר?
7. מה הייתי משנה אילו התחלת את העבודה על הפריט עכשיו?
8. האם עמדתך השתנתה בעקבות עבודתך? נמק/י.

סיכום התלקיט יכלול התייחסות לשאלות הבאות:

1. האם את/ה מזהה שינוי בעמדותיך או בתובנותיך בעקבות העבודה על התלקיט? הצג את השינוי או הסבר מדוע עמדותיך לא השתנו ונמק את הגורם לכך.
3. האם תכנים ו/או מיומנויות שרכשת בעת העבודה על התלקיט (כולל שלב איסוף החומרים והדו-שיח עם צוות ההוראה) שימש אותך גם בתחומים אחרים? אם לא – הסבר איך משתלב תהליך הלמידה שמשקף בתלקיט עם הידע הקודם שצברת או עם עמדותיך
4. מה היה הדבר הקשה ביותר בעבודה על התלקיט?
5. כיצד התמודדת עם הקשיים?
6. איזה פריט לדעתך הטוב ביותר? מדוע?
7. איזה פריט הוא הכי פחות טוב? מדוע?

ציינון התלקיט

בהתאם לחלוקה שהוצעה לעיל בין ה"מעטפת" ל"ראיות" גם ציינון התלקיט עוקב אחר חלוקה זו. עבור כל אחת מהראיות בתלקיט התלמיד יצרף דף משוב בו הוא מסביר ומנתח את הסיבות לבחירה בפריט המסוים. הניתוח יכלול התייחסות לאופן בו הפעילות המדווחת תרמה להעמקה ו/או שינוי של עמדתו.

חשוב להדגיש כי הציון בשלב זה יינתן רק עבור הניתוח הרפלקטיבי החדש שהתלמיד עושה בפרספקטיבה של התוכנית כולה במיוחד עבור התלקיט ולא על הדיווח עצמו אשר צויין בעבר. בהתאם לכך, ציון התלקיט יחושב כך :

1. כל אחת מן הראיות בתלקיט שווה 10%.
2. סך כל הראיות שווה 60% מהציון הכללי.
3. ה"מעטפת" שווה 40% מהציון הכללי.¹⁴

מכיוון שהבחירה בכל אחת מן הראיות בתלקיט תהיה מלווה בתהליך של רפלקציה מובנית, משקל רב יותר בציון ניתן לחלק של הראיות לעומת החלק של המעטפת.

ד. הדרכת תלמידים בבניית התלקיטים

1. החל מראשית כיתה י' יתבקשו התלמידים להגיש תרגילים, דו"חות סיור, רפלקציה על סדנאות וכיו"ב. באמצע כיתה י' תוצג בפני התלמידים דרך ההערכה באמצעות התלקיט - כלומר, דף הנחיות ולוח זמנים, המגדיר את דרישות התלקיט, תוך הדגשת הצורך לשמור עבודות שנעשו ונבדקו, מבחנים, משוב המורים וכדומה.

2. מדי כשלושה חודשים יוקדש זמן של פגישה אחת ("שיעור כפול") לבירור שאלות וקשיים העולים מתוך תהליך איסוף החומרים ליומן הלמידה. בפגישות אלו תהיה הזדמנות לצוות ההוראה להבהיר ולחדד סוגיות כלליות העולות מתוך העבודה הפרטנית וכן הן תאפשרנה לתלמידים לעקוב בצורה סדירה אחר מצבם.

3. הקריטריונים להערכה יוגדרו ויוסברו לתלמידים עם קבלת ההנחיות לתלקיט. ההערכה השוטפת של המטלות הניתנות לתלמיד לא תתבסס על ציון מספרי בלבד, אלא על הערכה מילולית בעיקרה. עם זאת, העבודות שתוכנסנה לתלקיט תוערכנה באופן מספרי.

---

¹⁴ כלומר : סך כל הראיות יחוברו וישקללו כך שיהוו 60% מהציון הכללי. לציון זה יתווספו 40% נוספים של המעטפת.

ה"תלקיט" – הנחיות לתלמיד (כיתה י')

תלקיט הוא אוסף מכוון של עבודות המציג מאמץ, התקדמות והישגים.

התלקיט מכיל "ביוגרפיות של עבודות" המתעדות שלבים שונים בביצוע משימות, עבודות המשקפות התקדמות ועבודות אשר תוקנו על-פי הערות המורה, והערות עמיתים.

התלקיט בנוי סביב **יסוד מארגן**. כלומר, היסוד מארגן הוא הציר שסביבו נאספים הפריטים השונים בתלקיט. היסוד המארגן ייבחר על פי התחום בו הרגשתם שעברתם את התהליך או השינוי המשמעותי ביותר.

בתכנית שלנו, יהיה עליכם לבחור בסוף השליש הראשון של כיתה יב' יסוד מארגן מתוך הנושאים הבאים:

א. **ידע:** פריטים ועבודות המשקפים התקדמות בתחום הידע בעיקר, על ריבוי תרבויות, מתחים והסדרים בירושלים.

ב. **מיומנויות:** פריטים ועבודות המשקפים שינוי בתחום המיומנויות – התקדמות בניסוח, כתיבה, הבנה ושימוש במושגים שלמדנו בתכנית.

ג. **עמדות:** פריטים המשקפים שינוי או התייחסות לדעות, השקפת עולם, דימויים – בכל הנוגע לנושאים שלמדנו ולקבוצה הלומדת.

הכנת התלקיט דורשת מספר שלבים:

1. ביצוע המטלות לאורך שלוש שנות לימוד – כולל הגשת תיקונים לאחר קבלת משוב מצוות ההוראה.
2. איסוף ושמירת כל העבודות בתיק מיוחד.
3. בסוף השליש הראשון של כיתה יב': בחירה של יסוד מארגן בהתייעצות עם צוות ההוראה.
4. בסוף כיתה יב': הכנת התלקיט הכוללת בחירת הפריטים שייכנסו לתלקיט לאור היסוד המארגן, צירוף דף משוב לכל אחת מהעבודות המסביר מדוע נבחרה העבודה, כתיבת מבוא וסיכום.

שימו לב: ביצוע שלבים 1 ו-2 הם הכרחיים על-מנת שתוכלו להשלים את התלקיט בסוף כיתה יב', אנא הקפידו לבצע את המטלות ולשמור אותן בתיק המיועד לכך.

הנחיות לתלמידי (כיתה יב')

לתלמידים שלום,

בניית התלמידי והגשתו הם חלק מהמטלות שעליכם לבצע לקראת סופה של תוכנית הלימודים. ציון התלמידי מהווה חמישית מהציון הכולל לבגרות. דף הנחיות זה מפרט את מבנה התלמידי, את הפריטים אשר צריכים להופיע בו וכן את דרך הערכת הציון עבורו.

מבנה התלמידי

העבודות אשר יהיו מוצגות בתלמידי אמורות לשקף שינוי שחל בכם במהלך שלוש שנות הלימוד בתוכנית, לאור היסוד המארגן אותו בחרתם לפני מספר חודשים. כדי להציג את השינוי זה, כל אחד מן הפריטים יתעד את **תהליך העבודה המלא** של התלמיד. כדי להציג תהליך זה, כל אחד מהפריטים המוצגים בתלמידי יכלול:

1. דף התשובות/דו"ח/עבודה מקורית.
2. משוב מצוות ההוראה.
3. תיקוני התלמיד למשוב של צוות ההוראה (לפריטי יצורפו כל סבבי המשוב-תיקון).
4. דף משוב חדש המסביר את הסיבות לבחירת הפריט (ראו סעיף נפרד בהמשך).
5. מבוא אשר כולל התייחסות למבנה התלמידי, למניעים לבחירת היסוד המארגן ולהצגת הנימוקים לבחירת הפריטים.
6. סיכום אשר יכלול התייחסות לתהליך העבודה על התלמידי.¹⁵

פריטי התלמידי

בכל תלמידי צריכים להופיע הפריטים הבאים:

- דו"ח סדנא.
- דו"ח סיור.
- דו"ח מפגש עם אורח.
- 2 עבודות כיתה.
- 3 שיעורי בית.
- ניתוח סוגיה/דילמה.
- תיעוד דיון שהתנהל בכיתה.

המשוב

לכל אחד מהפריטים המוצגים בתלמידי יצורף דף משוב, אשר יכלול מענה על השאלות הבאות:

1. מדוע בחרת לעבוד על הפריט?
2. מה למדת מן העבודה על המשימה הזו (הן מבחינת התוכן ומהן מבחינת אופן העבודה)?
3. אילו קשיים התעוררו אצלך בעקבות העבודה על פריט זה?
4. כיצד התמודדת עם הקשיים הללו?

¹⁵ בעמ' 27-28 מופיעות שאלות מנחות לסיכום. צוות ההוראה יחלק לתלמידים דף עם השאלות האלו לקראת סוף העבודה על התלמידי. השאלות אינן מופיעות כאן כדי לא להציף את התלמידים ביותר מדי מידע.

5. האם את/ה מסכימ/ה עם הרעיונות שעלו בעבודה זו?
6. האם מיצית את הנושא? אם לא – מה חסר?
7. מה הייתי משנה אילו התחלת את העבודה על הפריט עכשיו?
8. מהי עמדתך האישית ביחס לנושא?
9. האם עמדתך השתנתה בעקבות עבודתך? נמק/י.

הערכת התלקיט

הציון הכולל של התלקיט מורכב משקלול הערכת המשוב עבור כל אחד מן הפריטים ופרקי המבוא והסיכום ויחושב באופן הבא :

1. המשוב עבור כל אחד מהפריטים המוצגים בתלקיט = 10%.
  2. שקלול כל המשובים על הפריטים = 60% מהציון הכולל.
  3. פרקי המבוא והסיכום = 40% מהציון הכולל.
- כלומר, הציון הסופי יורכב **משקלול** המשובים על הפריטים השונים כך שיהוו 60% מהציון הכולל ועוד פרקי המבוא והסיכום אשר שווים 40% מהציון הסופי.

עבודה נעימה!!!

מחווון ל"ראיות" בתלקיט

המחווון מניח כי דף העבודה המנחה כל אחת מהראיות בנוי מחלק תיאורי, אנליטי, רפלקטיבי וכן מחייב דיאלוג עם צוות ההוראה.

השיג את המטרה 100% עד 80%	מתקדם 61% עד 79%	בתחילת הדרך עד 60%	הרמה ← הממד ↓	
התלמיד מתייחס בצורה תמציתית ומדויקת לרעיונות המרכזיים שנלמדו במסגרת ההתנסות הנדונה לאור דף ההנחיות	התלמיד מתייחס בצורה חלקית לרעיונות המרכזיים שנלמדו במסגרת ההתנסות הנדונה	התלמיד אינו מתייחס לרעיונות המרכזיים שנלמדו הנדונה או עונה בצורה לקונית וכללית בלבד	הממד התיאורי מתייחס לשאלות התיאוריות שבדף העבודה 10%	1
התלמיד עושה שימוש מדויק מושגים שנלמדו בכיתה לתיאור התפוקות שהתלמיד הפיק מהפעילות המדווחת; התלמיד עושה שימוש עצמאי במושגים מתחומי ידע שונים.	התלמיד עושה שימוש חלקי במושגים שנלמדו בתוכנית הלימודים ו/או אינו מדייק בכל המקרים בשימוש במושגים אלו.	התלמיד אינו עושה כל שימוש במושגים שנלמדו בתוכנית הלימודים ו/או עושה שימוש לא נכון במושגים האלו.	הממד האנליטי שימוש במושגים מתוכנית הלימודים לניתוח הפעילות 25%	2
התלמיד מבין ויודע לנסח את הסיבות לעמדות בהן החזיק לפני שהשתתף בפעילות; התלמיד מבין את השינוי או היעדרו אשר חל בעמדתו בעקבות הפעילות; התלמיד יודע לנסח את השינוי הזה בעזרת מושגים אותם למד בפעילות עצמה וכן במהלך הלימודים באופן כללי;	התלמיד עורך רפלקציה על הפעילות אך אינו קושר אותה לתפיסותיו את המרחב הציבורי; התלמיד אינו יודע לנמק את הסיבות להשפעתה או אי השפעתה של הפעילות על תפיסתו;	התלמיד אינו מצליח לנסח את האופן בו השפיעה הפעילות על התייחסותו לנושא או: התלמיד מנסח את השינוי שחל בהתייחסותו לנושא במושגים כלליים בלבד ואינו מתייחס כלל לפעילות המסוימת.	הממד הרפלקטיבי כיצד הפעילות השפיעה על התפיסה של התלמיד את המרחב הציבורי 25%	3
התלמיד עושה שימוש עצמאי במושגים, או רעיונות, או עקרונות או מיומנויות שנלמדו. התלמיד יוצר קשרים חדשים בין מטלות שונות ומקשרם לעקרונות או רעיונות או מושגים חדשים שרכש בכיתה.	התלמיד עושה שימוש בחומר שנלמד במטלות קודמות.	התלמיד אינו עושה כל שימוש בעקרונות ו/או תכנים ו/או מיומנויות אותן רכש במהלך הלימודים;	יישום והפנמה של חומר הלימוד 20%	4
ניכר כי התלמיד מפנים את הערות הצוות ומפתח רמות	התלמיד מתייחס ומשנה רק את המקומות הקלים	התלמיד אינו מתייחס כלל להערות הצוות	הממד הדיאלוגי 20%	5

<p>חשיבה גבוהות יותר תוך התייחסות לנדרש ע"י המורים ותוך עמידה בזמנים.</p>	<p>עבורו אך אינו משקיע מחשבה נוספת בתיקון נקודות שבהן הוא מתקשה.</p>	<p>ואינו משנה את העבודה בהתאם להערות ו/או התלמיד אינו עומד בזמנים שצוות ההוראה קבע עבורו.</p>		
---	--	---	--	--

מחווו ל"מעטפת" התלקיט

<p align="center">השיג את המטרה</p> <p align="center">80%-100</p>	<p align="center">מתקדם</p> <p align="center">61%-79%</p>	<p align="center">בתחילת הדרך</p> <p align="center">עד 60%</p>	<p align="center">הרמה ←</p> <p align="center">הממד</p> <p align="center">↓</p>
<p>התלמיד בחר יסוד מארגן מאתגר ומסקרן עבורו; המניע לבחירה הוא עניין אישי המוסבר באופן ברור ומפורט. הנימוק לבחירה הוא רצון להתפתח ולהתקדם בתחום חדש לתלמיד או בתחום בו הוא מתקשה.</p>	<p>היסוד המארגן נבחר תוך מעורבות אישית של התלמיד אך ההסבר אינו מלא או שאינו ממוקד; התלמיד אינו יודע להגדיר את סוג ההתקדמות שהוא רוצה להשיג באמצעות היסוד המארגן הנבחר.</p>	<p>בחירה אקראית של יסוד מארגן מתוך רשימה; התלמיד אינו מנמק את הבחירה. אין קשר בין היסוד המארגן שנבחר ובין התחום בו בחר התלמיד להתמקד בתלקיט.</p>	<p align="center">הצגת היסוד המארגן והנימוקים לבחירתו</p> <p align="center">10%</p>
<p>המבוא מסביר בצורה טובה את הסיבות לבחירת הפריטים של התלקיט; המבוא מסביר את מבנה התיק ואת הגיון סדר הופעת הפריטים; המבוא מציג נימוקים לבחירת הפריטים לתיק בהתאם ליסוד המארגן וכן ישנה התייחסות לתהליך שעבר התלמיד בתהליך בניית התלקיט; המבוא מנוסח באופן ברור תוך שימוש במושגים רלוונטיים מתוכנית הלימודים.</p>	<p>המבוא מציג את פרטי התלקיט באופן חלקי ו/או ללא שימוש במושגים רלוונטיים מתוכנית הלימודים; הסבר חלקי ו/או כללי מדי של נימוק בחירת הפריטים לאור היסוד המארגן; אין התייחסות למבנה התלקיט ו/או לתהליך שעבר התלמיד במהלך בניית התלקיט.</p>	<p>המבוא מציג רק באופן כללי ביותר את הפריטים בתלקיט; התלמיד מנמק באופן כללי בלבד את הסיבות לבחירת הפריטים המופיעים בתלקיט ואינו קושר את הבחירה ליסוד המארגן; אין התייחסות למבנה התלקיט ואין התייחסות לתהליך שעבר התלמיד בעקבות בניית התלקיט.</p>	<p align="center">מבוא לתלקיט</p> <p>מבנה, הצגת הנימוקים לבחירת הפריטים, תיאור תהליך הלימוד שעבר התלמיד בכפוף ליסוד המארגן</p> <p align="center">20%</p>
<p>התלמיד מודע במהלך כל התוכנית לתלקיט ודואג לשמור פריטים רלוונטיים ביומן הלמידה שלו; התלמיד מקפיד לתקן את העבודות בהתאם להערות צוות ההוראה; התלמיד עומד בזמני ההגשה.</p>	<p>העבודות נמצאות במלואן אך לחלק מהפריטים חסרים דפי משוב ו/או חסרות עבודה לאחר תיקונים של צוות ההוראה; התלמיד עומד חלקית בלוח הזמנים שנקבע.</p>	<p>התלקיט אינו כולל את כל החומר הנדרש; העבודות לא הוגשו ו/או לא תוקנו בזמנים שנקבעו.</p>	<p align="center">תהליך העבודה</p> <p>צירוף כל העבודות לתלקיט, עמידה בזמנים, הגשת תיקונים</p> <p align="center">20%</p>
<p>התלמיד מראה כיצד כל אחת מן הראיות אותן בחר להציג בתלקיט תרמה לשינוי עמדתו או חיזוקה; התלמיד מבין את הסיבות לעמדות בהן החזיק בתחילת</p>	<p>התלמיד קושר חלק מן הראיות אותן בחר להציג בתלקיט לשינוי (או היעדרו) שחל בו, לאור היסוד המארגן אותו בחר; חלק מדפי הרפלקציה המצורפים לראיות</p>	<p>התלמיד אינו קושר בין הפריטים אשר בחר להציג בתלקיט ובין שינוי (או היעדרו) שחל בו במהלך הלימודים ואשר אותו הוא מבקש</p>	<p align="center">הממד הרפלקטיבי תיאור וניתוח התהליך הלימודי שעבר התלמיד</p> <p align="center">30%</p>

<p>הלימודים וכן מה גרם לו לשנותן ו/או להמשיך להחזיקן; התלמיד מסביר כיצד הפעילויות השונות תרמו לשינוי עמדתו או לחיזוקה.</p>	<p>עושים שימוש במושגים אשר נלמדו בתוכנית וחלק מנמקים את הבחירה באופן כללי בלבד; העמדת הראיות זו לצד זו בתלקיט אינה מובילה את התלמיד לתובנות חדשות אודות התהליך שעבר.</p>	<p>להציג בתלקיט; דף המשוב המלווה את הראיות אינו מנומק; הנימוקים המוצגים בדף המשוב הם כלליים מאוד והתלמיד אינו עושה כל שימוש במנשגים אשר נלמדו במהלך הלימודים.</p>	
<p>התלמיד מתאר את תהליך העבודה על התלקיט ומסביר מה היו הקשיים איתם התמודד במהלך העבודה על הפריטים השונים (העבודה על אחד הפריטים הייתה קשה במיוחד, או אולי שאלות מסוימות בתלקיט היו קשות); התלמיד מסביר כיצד התמודד עם הקשיים האלו; התלמיד מנסח את החלקים שבו היה רוצה להמשיך ולהתפתח; התלמיד מעריך את תרומתה של העבודה על התלקיט להעמקת הבנתו וללימודיו באופן כללי.</p>	<p>התלמיד מתאר רק חלק מתהליך העבודה ומזניח חלקים אחרים; התלמיד מתייחס רק לחלקים שהיו לו קלים/קשים אך לא לשניהם; התלמיד מספק רק הסבר חלקי לאופן ההתמודדות שלו עם בניית התלקיט התלמיד אינו מעריך כלל את תרומתו של התלקיט להעמקת הבנתו את חומר הלימוד ואינו מתייחס כלל לנקודות שהיה מעוניין לפתח בהמשך.</p>	<p>הסיכום חוזר במידה רבה על המבוא (כלומר, מציג סיכום של הפריטים השונים בלבד) ומתייחס בצורה חלקית ושטחית בלבד לתהליך העבודה על התלקיט; אין דיון בקשיים שעלו במהלך העבודה על התלקיט ובאופן ההתמודדות איתם; התלמיד אינו מעריך כלל את תרומתו של התלקיט להעמקת הבנתו את חומר הלימוד ואינו מתייחס כלל לנקודות שהיה מעוניין לפתח בהמשך.</p>	<p>סיכום תהליך העבודה על התלקיט והסקת מסקנות¹⁶ 20%</p>

¹⁶ לצוות ההוראה: שימו לב להבדל בין הממד הרפלקטיבי לבין הסיכום. בעוד הממד הרפלקטיבי מסכם את השינוי שחל (או לא חל) בעמדות התלמיד, ואילו בחלק הסיכום והמסקנות התלמיד מתבקש לסכם את תהליך העבודה על התלקיט.

עבודת חקר: חקר קונפליקט בין-תרבותי בירושלים

כאמור, יחידת הלימוד החמישית תוקדש לסיכום ויישום תוכנית הלימודים באמצעות כתיבת עבודת חקר בנושא קונפליקט בין-תרבותי בירושלים, על-פי המטרות של תוכנית הלימודים באזרחות כפי שנוסחו על-ידי האגף לתכנון ופיתוח של תוכניות לימודים: "התלמידים יישמו את הידע וההבנה שרכשו להבניית ידע חדש תוך התנסויות המזמנות שילוב של למידת חקר עם פעילות ומעורבות אזרחית."¹⁷ העבודה תוגש בסוף כיתה יב'.

צוות ההוראה יעודד כתיבה של עבודת חקר בזוגות או שלישיות המורכבות מתלמידים הנמנים על שלושת זרמי החינוך השונים. חשוב עם זאת להדגיש כי לא ניתן להתחייב לעבודה בקבוצות של שלושה, שכן היכולת לחלק את הקבוצה לשלישיות מרובות תרבויות תלויה בהרשמה לכיתה. מעבר לכך, ובהמשך לרציונל של התוכנית, בבסיס הלימודים מצויה הנחה אודות מקומו, כבודו וזכותו של היחיד להיות קודם כל הוא, גם כאשר הוא מצוי בתוך ריבוי תרבותי. מכאן, אנו סבורים כי זכותו של כל תלמיד לבטא את עצמו באופן עצמאי עוד קודם שהוא מחויב לדיאלוג עם סביבתו. ולכן, תלמיד אשר יבקש זאת יוכל להגיש את עבודת החקר לבד.¹⁸ הערכת עבודת החקר תיעשה בהתאם למחווה המצורף להלן.

כדי לוודא כי במקרה של עבודה בזוגות או שלישיות יערוך כל תלמיד עבודה בהיקף של 1 יח"ל, יינקטו הצעדים הבאים:

1. המעבר משלב אחד של העבודה לשני יותנה בשיחה עם צוות ההוראה, בו ידווח כל אחד מן התלמידים על מצב התקדמותו וידווח על שעשה עד אותה נקודה.
2. נושא העבודה יוגדר כך שכל תלמיד יחקור סוגייה שהיא בבת אחת שלמה אך גם מהווה חלק ממכלול גדול יותר. כלומר, כל תלמיד יתבקש לעבוד בנפרד על מה שמוגדר להלן כ"גוף העבודה" - קרי, יאתר מקורות בצורה עצמאית ויעבדם לבד לאור החלק אותו הוא חוקר. העבודה המשותפת תבוא לידי ביטוי בחלקי המבוא והסיכום - בו כל תלמיד יתרום את חלקו השווה, כנגזר מחלקו בעבודה. שיתוף הפעולה בין התלמידים יבוא לידי ביטוי גם ביצירתה של הסינתזה כללית בין חלקי העבודה השונים.

מטרות העל של עבודת החקר:

1. יישום הידע וההבנה של אוצר המושגים, התיאוריות והמודלים אשר נרכשו במהלך שלוש שנות הלימוד.
2. התנסות בלמידת חקר וכתיבה אקדמית.
3. פיתוח יחס חיובי לנושא של אחריות ומעורבות אזרחית.

מטרות אופרטיביות של עבודת החקר בתחום הידע וההבנה:

1. התלמידים יציגו קונפליקט בין-תרבותי באמצעות אוצר המושגים שלמדו במהלך התוכנית.

¹⁷ מדינה יהודית ודמוקרטית: מדריך להוראת מקצוע האזרחות (ירושלים: הוצאת האגף לתכנון ופיתוח תוכניות לימודים, התשס"ד), ע' 6.

¹⁸ חשוב גם להדגיש כי עבודה בזוגות אינה נמנית על מטרותיה האופרטיביות של עבודת החקר כפי שהן מופיעות להלן.

2. התלמידים ינתחו את הסיבות להתפרצותו של הקונפליקט ויציגו את עמדתם של כל הגורמים המעורבים בו.

3. התלמידים ימקמו את הקונפליקט בתוך הקשר היסטורי, ו/או דתי ו/או גיאוגרפי (בכפוף לאופי הקונפליקט) על בסיס עבודת חקר. במקרה של קונפליקט ביו-תרבותי שנמצא לו פתרון:

- א. התלמידים ינתחו את הפתרון המוצע לאור עמדות הצדדים הנוגעים בדבר.
- ב. התלמידים יציגו את חסרונותיו ויתרונותיו של הפתרון באמצעות אוצר המושגים או המודלים או התיאוריות שלמדו במהלך התוכנית.
- ג. התלמידים יגבשו עמדה ביחס לפתרון המוצע. במקרה של קונפליקט בין תרבותי שלא נמצא לא פתרון:
- א. התלמידים ינתחו את הסיבות להיעדרו של פתרון לקונפליקט.
- ב. התלמידים יציגו את החסרונות והיתרונות של העדר הפתרון באמצעות אוצר המושגים או המודלים או התיאוריות שלמדו במהלך התוכנית.
- ג. התלמידים יסבירו מהן ההשלכות של העדר פתרון.

מטרות אופרטיביות של עבודת החקר בתחום המיומנויות:

1. התלמידים יגדירו נושא למחקר.
2. התלמידים ינסחו שאלת מחקר.
3. התלמידים ינסחו השערות לעבודה.
4. התלמידים יגדירו את המושגים המרכזיים של העבודה (ויבחינו בין משתנה תלוי ובלתי תלוי במקרה של עבודת חקר אמפירית).
5. התלמידים יאתרו מידע רלוונטי, ויארגנו אותו כתשובה לשאלה שהציגו.
6. התלמידים יבחינו בין מקור ראשוני למקור שניוני.
7. התלמידים יכתבו רשימת מקורות מלאה הכוללת את כל סוגי המקורות בהם עשו שימוש תוך הקפדה על כללי כתיבת רשימה ביבליוגרפית מקובלים.
9. התלמידים יסיקו מסקנות הנובעות מתוך תשובתם לשאלת המחקר.
10. התלמידים יעבדו בצוות ובשיתוף פעולה ביצירת הסינתזה בחלקי העבודה השונים.

מטרות אופרטיביות של עבודת החקר בתחום העמדות:

1. התלמידים יציגו את עמדות ה"אחר" ויהיו מסוגלים לקחת אותה בחשבון בעת חיפוש הפתרון.
2. התלמידים יגבשו עמדה נורמטיבית אודות הקונפליקט התרבותי אותו חקרו.
3. התלמידים יפנימו את הקשר בין קונפליקט תרבותי וגיבושו של פתרון פוליטי.

מבנה עבודת החקר

1. פרק מבוא:

התלמידים יציגו את נושא העבודה, את שאלת המחקר העומדת במרכזה והשערתם, וכן את שיטת המחקר בה השתמשו כדי לענות על השאלה.

במבוא יסבירו התלמידים גם את הגיון הפרקים ואת האופן בו כל פרק משרת את שאלת המחקר, יציגו בקצרה את מבנה העבודה, את הגיון הקשר בין חלקיה השונים ואת סוג המקורות בו עשו שימוש. התלמידים מתבקשים לעשות שימוש בביבליוגרפיה מגוונת: ראשונית ומשנית. בחלק זה גם יוגדרו המושגים המרכזיים של העבודה.

2. הרקע למחקר:

התלמידים יציגו את הרקע ההיסטורי ו/או הרעיוני-אידיאולוגי ואת ההקשר התרבותי של הסוגייה העומדת במרכז המחקר. לאור מטרות התוכנית, התלמידים יתבקשו לתאר את הסוגייה מנקודת מבטם של כל המעורבים בה. חלק זה של העבודה מתבסס ברובו על חומר ביבליוגרפי ועל-כן משלב בין המטרות של הצגת הרקע למחקר והיכרות עם ספרות בנושא.

3. גוף העבודה:

התלמידים ינתחו את הסוגייה העומדת בלב המחקר תוך שימוש במושגים שנלמדו בתוכנית הלימודים. חשוב להדגיש כי אופיו חלק זה העבודה ייקבע בהתאם לסוג העבודה. במקרה של עבודת חקר תיאורטית (למשל: בירור ביקורתי של מושג יסוד תיאורטי, ניתוח טקסט ראשוני, דיון ביקורתי הנובע מתוך בספרות המקצועית) יוקדש גוף העבודה לדיון פילוסופי-אנליטי בשאלת המחקר. במקרה של עבודת חקר אמפירית יוקדש חלק זה להצגת הנתונים עליהם התבסס המחקר, דרך איסופם וניתוחם. בכל מקרה מצופה מהתלמידים לעשות שימוש באוצר המושגים אשר נלמד בתוכנית.

4. מסקנות וסיכום:

פרק זה יציג בצורה תמציתית את המסקנות המתייחסות לשאלת המחקר, לאור הניתוח שנעשה בפרק 3 (גוף העבודה). פרק זה יכול גם את הסיכום הכולל של העבודה; בסיכום ישובו ויציגו את התלמידים את הסוגיה בהקשרה החברתי והתרבותי הרחב אך הפעם תוך התייחסות וקישור הסוגייה לעתיד. כלומר, התלמידים יציעו כיוון שבו הם סבורים שכדאי להשקיע את המשאבים לקידום הסוגיה על הפרק. משאבים אלו יכולים להיות מופנים לתחומים שונים ומגוונים מהשקעה במחקר ועד השקעה בתחום המעשה החברתי והחינוכי. בסיכום יתבקש כל תלמיד גם להביע עמדה אישית מנומקת ומבוססת על העבודה שערך ביחס לסוגיות אשר נידונו בעבודה וכן להתייחס לשינוי (או היעדרו) שחל בעמדתו בעקבות העבודה.

5. יישום:

בפרק זה ינסחו התלמידים הצעה לפעילות אזרחית הנובעת מהמצאים מהמסקנות אליהם הגיעו בגוף העבודה.

חלק זה יכול לכלול מגוון רחב של הצעות בתחומים שונים, ביניהם: כתיבת מכתב לאישיות ציבורית הקשורה בנושא המחקר, כתיבת מערך שיעור בנושא, ניסוח אמנה בין-תרבותית הנגזרת מהמחקר, ניסוח הסדר פוליטי הנגזר מהמחקר ועוד כיו"ב בתאום אם המורה המדריך.

6. נספחי חובה:

עמוד שער.

תוכן עניינים מפורט.

רשימת מקורות מלאה ערוכה על-פי הכללים המדעיים.

7. נספחי רשות:

כל חומר שהתלמיד סבור כי הוא תורם לבירור שאלת המחקר או המענה עליה.

חשוב עם זאת לציין כי חומר המובא בנספחים צריך להיות מנומק וקשור בצורה הגיונית לעבודה.

8. היקף העבודה:

העבודה תהיה בהיקף של 20-25 עמודים מודפסים (לא כולל תמונות, נספחים וכיו"ב). העבודה תודפס ברווח של 2 בגודל גופן 12.

ההיקף הביבליוגרפי יכלול בין 5-7 פריטים ביבליוגרפיים **עבור כל תלמיד** תוך שאיפה לשימוש בחומר העדכני ביותר ולשילוב בין סוגי מקורות שונים.

9. לוח זמנים לעבודה: כיתה יב'

אמצע נובמבר: הגשת הצעת עבודה הכוללת את הנושא, שאלת המחקר, ההשערה, הגדרת המשתנים (במידה ויש) רשימת מקורות ראשונית וראשי פרקים. כל תלמיד מצופה להציג את חלקו – האמור לכלול את כל אחד מהסעיפים הנמנים לעיל.

אמצע דצמבר: סקירת ספרות

תחילת פברואר: הגשת טיוטת העבודה כולל מסקנות.

פברואר – מרץ: עבודה על החלק היישומי

הגשה סופית: ערב היציאה לחופשת הפסח בכיתה יב'

דף הנחיות לכתובת עבודת חקר

לתלמידים שלום,

יחידת הלימוד החמישית בתכנית, מבוססת על **עבודת חקר של קונפליקט בין-תרבותי בירושלים**. מטרת העבודה היא איתור נושא המצוי בקונפליקט בין קבוצות שונות בעיר ירושלים, על רקע דתי, עדתי, לאומי או אחר (למשל – בנושאי איכות סביבה מול פיתוח עירוני וכדומה).

בתוך הנושא שתבחרו, יש לנסח **שאלת חקר** ולבדוק או להציע **פתרונות אפשריים לקונפליקט**.

את עבודת החקר יש לבצע בזוגות או בשלישיות, שיורכבו מתלמידים הבאים **מזרמים שונים**: ממלכתי, ממלכתי-דתי וערבי.

במהלך העבודה נשאף לכך שכל אחד יכיר את הצד השונה ממנו בקונפליקט הנחקר, ושהצוות יגיע להצעת פיתרון או בדיקת פיתרון קיים, הנותן מענה בצורה הטובה ביותר האפשרית לכל הצדדים. עבודת החקר צריכה לשקף שליטה ושימוש במושגים שלמדנו עד עתה – בתחומי הדמוקרטיה, ריבוי תרבויות, מחלוקות והסדרים.

להלן הנחיות לעבודה:

א. מבנה:

היקף של 20-25 עמודים **לכל תלמיד** (לא כולל תמונות או מפות, נספחים וכדומה), מודפסת ברווח כפול, בגודל גופן 12.

העבודה תכלול עמוד שער, תוכן עניינים מפורט, רשימת מקורות ערוכה על-פי כללים, ונספחים לפי בחירתכם. (מפות, תמונות, ראיונות ועוד).

ב. גוף העבודה כולל:

הקדמה: מפרטת את המניע והעניין האישי של כל אחד מהכותבים, בנושא העבודה.

מבוא: כולל רקע כללי לנושא הנחקר, רקע היסטורי או אחר, והסבר על שאלת החקר.

פרקי העבודה: כוללים את תיאור הצדדים או העמדות השונות בהתייחס לנושא, ניתוח הסיבות והמניעים של כל צד בקונפליקט, ניסיונות לפיתרון אם היו, והצעה לפיתרון.

סיכום העבודה: כולל התייחסות לכל מה שנאמר בעבודה, ובנוסף לכך "קול אישי" של כל אחד מהכותבים, המתאר את התהליך שעבר, הבנת הצדדים האחרים בקונפליקט וכן את העמדה האישית המנומקת שלכל אחד מהכותבים ביחס לסוגיות העולות בעבודה וכן לשינוי או לאי-השינוי שחל בעמדות אלו ביחס לתחילת העבודה.

המקורות (ביבליוגרפיה) צריכים לכלול בין 5 ל 7 פריטים. אפשר להוסיף ראיונות ומשאלים שערכתם.

ג. הערכת עבודת החקר:

הערכת העבודה מתייחסת לשלבים השונים בתהליך העבודה, ולתוצר הסופי.

הרכב הציון

1. בחירת נושא החקר והגדרתו וניסוח שאלת החקר – 20%

2. תכנון החקר – 10%

3. הפקת הידע – 20%

4. ניסוח והצגת החומר ותהליך הסקת מסקנות – 35%

5. תהליך העבודה המשותף – 15%

ד. תהליך העבודה בכיתה:

בשלב הראשון נשוחח על מהותה ומטרתה של "עבודת חקר", ונערוך רשימה של נושאים אפשריים המתאימים לעבודה זו.

לאחר זמן לחשיבה והתלבטות אישית, יבחר כל אחד נושא המעניין אותו, ויבדוק בעזרת צוות המורים, את האפשרות לעבוד עם בן זוג (או שניים) בנושא משותף.

בשיחה עם מורה או חונך מהאוניברסיטה, יבנה כל צוות את שאלת החקר, תוך בדיקה של הספרות הקיימת בנושא ומקורות נוספים.

הצוות יקבע חלוקת עבודה ופרקים לעבודה, ובשעות שיוקדשו לכך, יעבוד בספרייה תוך סיוע צמוד.

בכל שלב בעבודה (קביעת הנושא, שאלת החקר, קביעת מבנה העבודה ועוד), ימלא הצוות "דף מעקב" שיעבור לידי המורים.

אנחנו מאחלים לכם עבודה מרתקת, מאתגרת ומוצלחת!

מחווו לעבודת חקר

השיג את היעד 100% - 90%	מתקרב להשגת היעד 89% - 80%	מתקדם 79% - 61%	תחילת הדרך עד 60%	הרמה ← הממד ↓
<p>הסיבה לבחירת הנושא: עניין אישי ותרומה; הנושא רלוונטי להקשר הרחב של התוכנית; הנושא מנוסח ומגובש; הנושא משלב ידע ממקורות שונים</p>	<p>הסיבה לבחירת הנושא: עניין אישי וסקרנות; דרוש עיבוד נוסף ביצירת ההקשר הרחב של הנושא לתוכנית הלימודים</p>	<p>הסיבה לבחירת הנושא: עניין כללי, הנושא רלוונטי לחומר הלימוד אך רק באופן כללי</p>	<p>הסיבה לבחירת הנושא: זמינות חומר ללא עניין אישי מיוחד בנושא, הנושא לא רלוונטי להקשר הרחב של תוכנית הלימודים או אינו מניב שאלה פורייה למחקר</p>	<p>1. בחירת נושא החקר והגדרתו הסיבות לבחירת הנושא ואופן ניסוחו 5%</p>
<p>שאלה פורייה ועשירה התשובה עליה אינה ידועה מראש ואינה חד משמעית; דורשת איסוף של חומר ממקורות שונים ומגוונים; דורשת ניתוח החומר על-מנת להגיע למסקנות.</p>	<p>שאלה רחבה דורשת איסוף של חומר ממקורות מידע שונים; משלבת בין תחומי ידע; דרוש עיבוד נוסף לחידוד הפן המחקרי של השאלה</p>	<p>שאלה מצומצמת מתייחסת בעיקר לעובדות או דורשת מחקר רק בנושא אחד ומצומצם</p>		<p>2. ניסוח שאלת החקר אופי השאלה ואפשרויות החקר העולות ממנה 5%</p>
<p>תכנית העבודה מחולקת לשלבים הגיוניים והיא עונה כל דרישות שאלת החקר; מקורות המידע מגוונים ורשימת המקורות עונה על הדרישות כפי שהוגדרו; בחירת שיטת העבודה מנומקת.</p>	<p>תכנית העבודה מחולקת לשלבים הגיוניים אך עדיין אינה שלמה; תוכנית העבודה משקפת בדרך-כלל את שאלת החקר, אך עדיין דרוש ליטוש מסוים; רשימת המקורות אינה מגוונת מספיק; נבחרה שיטת מחקר מתאימה אך היא אינה מנומקת</p>	<p>תכנית העבודה מחולקת לשלבים אך הם אינם נגזרים משאלת החקר; קיימת רשימת מקורות אך היא מצומצמת ו/או לא מגוונת ו/או לא מופיעים בה פריטים שהתלמיד מצא באופן עצמאי; נבחרה שיטת מחקר אך היא אינה מתאימה לשאלת החקר</p>	<p>תכנית העבודה אינה מחולקת לשלבי ביניים או שהתוכנית מעורפלת ומוצגת בערבוביה; לא זוהו סוגי המקורות הנדרשים כדי לענות על השאלה או אותרו מקורות לא רלוונטיים; לא נבחרה שיטת המחקר</p>	<p>3. תכנון החקר בניית שלבי העבודה, מיפוי מקורות, בחירת שיטת החקר 10%</p>
<p>המידע מעובד בצורה טובה מאוד – התלמיד מציג את החומרים במילים שלו וכן קושר אותם לידע קודם; קיימת אבחנה ברורה בין עיקר וטפל ביחס לשאלת החקר; התלמיד ממוג בצורה טובה בין מקורות ידע שונים ומשתמש במיזוג זה כדי לקדם את טענתו;</p>	<p>המידע מעובד בדרך כלל, אך זקוק עדיין לליטוש – התלמיד לרוב מציג את החומרים במילים שלו; ניכרת אבחנה בין עיקר וטפל ביחס לשאלת החקר; מיזוג בין מקורות מידע ברמה מסוימת, אך עדיין נדרשת עבודה.</p>	<p>המידע מעובד באופן ראשוני – יש ניסיון של התלמיד להציג את החומר במילים שלו; יש אבחנה ראשונית בין עיקר וטפל ביחס לשאלת החקר; אין מיזוג של מקורות מידע;</p>	<p>המידע אינו מעובד כלל (למשל: העתקה של קטעים שלמים ממילון או אנציקלופדיה ללא אבחנה); אין אבחנה בין חומר עיקר וטפל ביחס לשאלת החקר; אין מיזוג בין מקורות מידע שונים.</p>	<p>4. הפקת הידע עיבוד המידע, מיזוג בין מקורות מידע שונים, אופן ארגון החומר 20%</p>
<p>ניסוח והצגת החומרים בצורה טובה מאוד</p>	<p>ניסוח והצגת החומרים בהיר בדרך כלל;</p>	<p>ניסוח והצגה ראשוניים של החומרים;</p>	<p>החומר אינו מנוסח ואינו מוצג באופן בהיר;</p>	<p>5. ניסוח והצגת החומר</p>

<p>30%</p>	<p>לעבודה אין מבוא; אין שימוש במושגים רלוונטיים מתוכנית הלימודים; אין טיעון כללי; אין חלוקה ברורה ו/או הגיונית לתת פרקים;</p>	<p>קיים מבוא אך הוא כללי מדי; הגדרת המושגים נעשית באמצעות מילון ולא נגזרת מתוך תוכנית הלימודים; אין טיעון כללי; חלוקה גסה לתת פרקים או חלקים</p>	<p>המבוא מציג את הגיון העבודה בצורה בהירה בדרך-כלל אך עדיין נדרשת התייחסות לחלקי העבודה השונים; הגדרת המושגים נגזרת מתוך תוכנית הלימודים אך אין הסבר של התלמיד ביחס לרלוונטיות לשאלת החקר; החלוקה בין פרקים ותת פרקים טובה בדרך-כלל.</p>	<p>המבוא בהיר ותמציתי ומסביר את הגיון העבודה ואת הקשר בין חלקיה; הצגה מדויקת ותמציתית של מושגים מרכזיים בעבודה; רמת הטיעון הכללי וכן רמת הטיעון בכל אחד מהפרקים נאותה ומשקפת את חומר הלימוד העבודה מחולקת לפרקים הגיוניים ואלה קשורים זה לזה בצורה טובה התומכת בתכנים.</p>
<p>6. תהליך הסקת מסקנות מסקנות הנובעות מתוך שאלת החקר הצעות להמשך מחקר</p> <p>20%</p>	<p>אין הצגת מסקנות או מסקנות אינן נובעות מתוך העבודה ואינן קשורות לשאלת החקר; אין הצעה להמשך מחקר</p>	<p>המסקנות שטחיות ו/או לא ממוקדות מספיק; המסקנות אינן נובעות מתוך עבודת החקר ולכן אינן רלוונטיות; המסקנות אינן קושרות בין הפרקים השונים; ההצעה להמשך המחקר אינה נובעת מהמסקנות אלא קשורה לנושא באופן כללי אחר;</p>	<p>המסקנות נובעות בצורה הגיונית יותר משאלת החקר, אך עדיין נדרשת עבודת מיקוד וניסוח; המסקנות מנוסחת בצורה בהירה בדרך כלל אך עדיין יש מקום לליטוש; המסקנות קושרות בין חלק מהפרקים, אך לא בין כולם; ההצעה להמשך מחקר רלוונטית לנושא אך אינה מנוסחת בהירות.</p>	<p>המסקנות נובעות בצורה הגיונית מתוך העבודה; המסקנות מנוסחות בצורה בהירה ורלוונטית לשאלת החקר; המסקנות משלבות ידע קודם וקושרות בצורה טובה בין חלקי העבודה השונים; מופיעה הצעה רלוונטית ומנוסחת היטב להמשך מחקר.</p>
<p>7. תהליך העבודה המשותף שתוף פעולה ואינטראקציה בין תלמידים</p> <p>10%</p>	<p>אין שיתוף פעולה בין התלמידים; התלמידים אינם מנסחים ביחד את שאלת החקר; התלמידים אינם כותבים ביחד את המבוא והסיכום; התלמידים אינם משתפים אחד את השני בממצאיהם לצורך קיומו של תהליך הסקת מסקנות משותף</p>	<p>שיתוף פעולה חלקי בין התלמידים; אין תרומה משותפת של התלמידים לניסוח שאלת החקר; המבוא והסיכום נכתבים בנפרד ומחברים בין החיבורים בצורה מלאכותית; המסקנות נכתבות בנפרד ומחברות באופן מלאכותי בלבד.</p>	<p>שיתוף פעולה טוב בדרך כלל; התלמידים חושבים ביחד על שאלת החקר אך היא מנוסחת על-ידי תלמיד אחד; המבוא והסיכום משקפים חלק מהעבודה המשותפת ונדרשת עוד עבודה; התלמידים משתפים אחד את השני במסקנותיהם אך אין דיון משותף ואין מסקנות משותפות הנגזרות מהעבודה בכללותה.</p>	<p>שיתוף פעולה טוב מאוד ומפרה; התלמידים מנסחים את שאלת החקר ביחד לאחר דיון בו כל תלמיד מציג את העניין האישי שלו בנושא; המבוא והסיכום נכתבים בשיתוף פעולה מלא, לאחר שכל אחד מן התלמידים תרם את חלקו וביחד הגיעו התלמידים לשלם הגדול מסך חלקיו; התלמידים עורכים ביחד את תהליך הסקת המסקנות הכללי של העבודה, לאחר שכל אחד מן התלמידים שית את האחר בממצאיו.</p>

14. פירוט התכנים של התכנית [מופיע בסוף ההצעה מטעמים טכניים בלבד].

בטבלאות המופיעות להלן מפורטים תכני התוכנית בצירוף של מטרת הלימוד וביבליוגרפיה רלוונטית. חשוב לציין כי צוינו רק דרכי הוראה חלופיות. המקרים בהם לא צוינה דרך הוראה הם לשיקולי המורה/ים בכיתה.

15. ביבליוגרפיה לתלמיד

מקראה הכוללת את כל פרטי התוכנית בעברית ובערבית תוכן על-ידי מרכז גילה עבור התלמידים ותועבר למדור לתוכניות לימוד ייחודיות.

חשוב להדגיש כי בשל אופייה המתמשך של התוכנית על פני שלוש שנים ייתכנו שינויים בפריטי ביבליוגרפיה, בכפוף לצרכים שיזהה צוות ההוראה במהלך הלימודים.

אבו-ריא עסאם (2006). להיות "אזרח ערבי בישראל: מאפיינים, אתגרים ומכשולים" בתוך: דן אבנון (עורך) שפת אזרח בישראל ירושלים: מאגנס עמ' 96 – 98, 102 – 106.

אורון יאיר (1993). זהות יהודית-ישראלית: מחקר על יחסם של פרחי-הוראה מכל זרמי החינוך ליהדות בת-זמננו ולציונות, תל אביב: ספריית פועלים, עמ' 160-165.

אפלטון (1979). "הפוליטיאה" בתוך: כתבי אפלטון כרך ב', ירושלים: שוקן, עמ' 421-425.

אפרת אלישע (1994). גיאוגרפיה עירונית: יסודות, תל אביב: הוצאת אחיאסף, עמ' 104-112.

בן-נון חמי (2005). "מחאה", בתוך: אוקי מרושק-קלארמן וסאבר ראבי, אין דמוקרטיה אחת: תוכנית חינוכית רב-גילאית, ירושלים: מדרשת אדם לדמוקרטיה ושלוש על-שם אמיל גרינצוויג, עמ' 390-391.

ג'מאל אמל (2004). "בין מולדת, עם ומדינה: פטריוטיזם בקרב המיעוט הפלסטיני בישראל", בתוך: אבנר בן-עמוס ודניאל בר-טל (עורכים), פטריוטיזם: אוהבים אותך מולדת, תל-אביב: דיונון והוצאת הקיבוץ המאוחדת, עמ' 441-443.

דו"ח ועדת החקירה הממלכתית לבירור ההתנגשות בין כוחות הביטחון ובין אזרחים ישראלים (ועדת אור).

דניאל, אדם ד (2003). מדינה יהודית ודמוקרטיה: מבט רב-תרבותי, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, עמ' 175-177.

הבילנד, ויליאם א (1999). אנתרופולוגיה תרבותית רמת-אביב: האוניברסיטה הפתוחה, עמ' 50-53, 64-65.

"הסדרת מעמד הלוביסטים ופעילותם בפרלמנט: סקירה השוואתית": מרכז מידע של הכנסת, עמ' 5-
www.knesset.gov.il/MMM/data/docs/m00217.rtf

הראבן אלוף (1999). "ישראל במאה ה-21: תרבות אזרחית משותפת בחברה רב-תרבותית", בתוך: [לא צוין עורך] רב-גונית ורב-תרבותיות (הקתדרה לחינוך לערכים, לסובלנות ולשלוש ע"ש ד"ר יוסף בורג, בית הספר לחינוך, אוניברסיטת בר-אילן, עמ' 108-116).

____ (1999). "התיתכן זהות משותפת: "אנחנו אזרחים ישראלים"? בתוך עזמי בשארה (עורך) בין האני לאנחנו ירושלים: מכון ון ליר והוצאת הקיבוץ המאוחד, עמ' 41-43.

זיסר ברוך ואשר כהן (1999). "מדמוקרטיה הסדרית לדמוקרטיה משברית: המאבק על הזהות הקולקטיבית בישראל", פוליטיקה, גיליון מס' 3 (יוני) עמ' 7-14.

זק מיכל (2006). "תפקיד השפה במצבי קונפליקט" בתוך: דן אבנון (עורך), שפת אזרח בישראל ירושלים: מאגנס, עמ' 163-166.

חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלויות (2005).

חסון שלמה, נילי שחורי, חגית אדיב (1995). מינהל שכונתי: הרעיון והשיטה, ירושלים: משרד הפנים, האגודה לקידום מינהלות שכונתיות בירושלים, עמ' 13-15.

זרעאל רמי, "סיור לאורך הקו העירוני", מתוך: אריאל: ירושלים אתרים וסיורים, חוברת 46, יוני 1986, עמ' 105-111.

משונים, גיון ג' (1999). סוציולוגיה, רמת-אביב: האוניברסיטה הפתוחה, עמ' 63-65, 67-68, 70-72, 78-79, 89, 171, 176, 177, 318-319, 424-425, 478.

להיות אזרחים בישראל במדינה יהודית ודמוקרטית (תש"ס). ירושלים: משרד החינוך, המינהל הפדגוגי, האגף לתוכניות לימודים.

ליבוניץ ישעיהו (1985). שיחות על מדע וערכים, תל אביב: משרד הביטחון, עמ' 9-14.

מאוטר מנחם (2003). "ישראל כמדינה רב תרבותית: מצע לדיון", בתוך: תוכנית רעיונית חדשה לישראל, ניירות עמדה והצעות לפעולה, גבעת חביבה, עמ' 35-37, 40-42.

מרושק-קלארמן אוקי וסאבר ראבי (2005). אין דמוקרטיה אחת: תוכנית חינוכית רב-גילאית, ירושלים: מדרשת אדם לדמוקרטיה ושלוש על-שם אמיל גרינצוויג, עמ' 46-50, 106-107, 275-276, 289, 429-444, 444.

נוה ניסן, אלעד רונית, רן אורית (לא צוינה שנה). סוציולוגיה: במעגלי חברה, תרבות, תל אביב: רכס, עמ' 71-74.

סבר ריטה (2001). "בוללים או שוזרים? – מסגרת מושגית לבחינת סוגיות של רב-תרבותיות" עמ' 45-54.

עמיחי יהודה (1988). "ירושלים ירושלים למה ירושלים?" פתוח סגור פתוח, ירושלים: שוקן, עמ' 140-154.

עמיחי יהודה (1977). "ירושלים", שירים 1948-1962, ירושלים: שוקן, ע' 197.

ערכים משותפים – מקורות שונים: הרהורים של יהודים, נוצרים ומוסלמים (1999). פרויקט של המועצה בין-דתית מתאמת בישראל, עמ' 3-34. [לא צויין שם מחבר].

פלאג מולי (2003). אילו מילים יכלו להרוג: כישלון השיח הציבורי פוליטי בישראל, ירושלים: אקדמון, עמ' 7-9.

פלאנטל אילנה, קרי דרוק, חיים אדלר, ישראלית רובינשטיין (2002, עורכים) רב שיח עם הדמוקרטיה: עקרונות וכללי משחק כרך ג', תל אביב: רמות, עמ' 105-119, 122-143.

פניץ-כהן נאוה (1996). "ירושלים המפורסמת לאין שיעור בין ערי המזרח", בתוך: מירון אייל (עורך) ירושלים וכל נתיבותיה, ירושלים: הוצאת יד יצחק בן צבי, עמ' 36-47.

קלדרון, ניסים (2003). "מן הריבוי אל הסולידריות", בתוך: אוהד נחתומי (עורך) רב תרבותיות במבחן הישראליות תל-חי: המכללה האקדמית וירושלים: מאגנס, עמ' 119-121.

רגב עפרה (1996). "קדושה בצל הסהר", בתוך: מירון אייל (עורך), ירושלים וכל נתיבותיה, ירושלים: הוצאת יד יצחק בן צבי, עמ' 110-117.

רומן מיכאל (1986). "כעיר שחוברה לה יחדיו, יחסי גומלין בין יהודים וערבים בעיר המאוחדת", אריאל: ירושלים כעיר שחוברה לה יחדיו, חוברת 44-45 (מאי) עמ' 45-56.

רמון אמנון (1996). "בין שתי ערים", בתוך: מירון אייל (עורך) ירושלים וכל נתיבותיה, ירושלים: הוצאת יד יצחק בן צבי, עמ' 324-333.

שילר אלי (1986). "שתי ערים ושמן ירושלים", אריאל: ירושלים כעיר שחברה לה יחדיו, חוברת 44-45 (מאי) עמ' 9-16.
שנהר עופר, דרום אפריקה, ירושלים: מרכז גילה לחינוך אזרחי ודמוקרטיה ומרכז מינרבה באוניברסיטה העברית, עמ' 5-6, 8-9.

שנתון סטטיסטי לירושלים 2004 (ירושלים, מכון ירושלים לחקר ישראל) בתוך: www.jiis.org.il

שפרן נחמה (1996). "נושאי הצלב בעיר הקדושה", בתוך: מירון אייל (עורך) ירושלים וכל נתיבותיה, ירושלים: הוצאת יד יצחק בן צבי, עמ' 123-129.

תבורי אפרים (1999). "זהויות חברתיות בחברה רב-גונית", בתוך: [לא צוין שם עורך] רב-גוניות ורב-תרבותיות, הקתדרה לחינוך לערכים, לסובלנות ולשלום ע"ש ד"ר יוסף בורג, בית הספר לחינוך, אוניברסיטת בר-אילן, עמ' 31-39.

Axford Barrie (1997). "Individuals: Is Politics Really About People?" In Barrie Oxford et. al. (eds.), **Politics: An Introduction**. London: Routledge, p. 45.

Mouffe Chantal (1996). "Democracy, Power, and the Political" in: Seyla Benhabib (ed.) **Democracy and Difference: Contesting the Boundaries of the Political**. Princeton: Princeton University Press, p. 246.

Colby Anne (2003, et. al. eds.). **Educating Citizens: Preparing America's Undergraduates for Lives of Moral and Civic Responsibility**, San Francisco: Jossey-Bass, pp. 14-15

16. דרכי הערכה מסכמות

במהלך שלוש השנים התלמידים יבחנו בשלושה אופנים:

1. בחינות בכתב -

- בחינת בגרות באזרחות בהיקף של 2 יח"ל תתקיים במועד קיץ של כיתה י'.

בחינה בכתב בהיקף של 1 יח"ל בנושא תרבויות בירושלים, מושגים ומודלים לתיאור מציאות מרובת תרבויות תתקיים בסוף יא'.¹⁹

2. תלקיט: כמפורט לעיל.

3. עבודת חקר: כמפורט לעיל.

17. כותבי התוכנית:

עפ"י א' ב':

- ד"ר אבנון דן, ראש מרכז גילה לחינוך אזרחי ודמוקרטיה באוניברסיטה העברית.

- גיאבר עלאדין, מורה לאזרחות בתיכון אבו גוש, ותלמיד בתוכנית ה-MA של מרכז גילה לחינוך אזרחי ודמוקרטיה.

¹⁹ בכפוף לאישור המדור לתוכניות לימודים ייחודיות תישקל בחינת בית.

- וילשטיין רוחמה, מנהלת הכיתות העל אזוריות במנח"י, BA בסוציולוגיה, MA במדעי היהדות, מורה לאזרחות וסוציולוגיה בבית ספר רנה קסין.
- כהן אביב, מדריך סיורים בירושלים, תלמיד בתוכנית ה-MA של מרכז גילה לחינוך אזרחי ודמוקרטיה ובתוכנית לתעודת הוראה של בית הספר לחינוך באוניברסיטה העברית בירושלים.
- מנדל-לוי נעמי, דוקטורנטית במחלקה למדע המדינה באוניברסיטה העברית בירושלים.
- שבו-חיות עליזה, עובדת סוציאלית, MA בקרימינולוגיה, MA במנהל חינוכי, מנחה ויועצת לקבוצות רב-תרבותיות.

רזת הפרויקט

רוחמה וילשטיין – מנהלת תוכנית הכיתות העל-אזוריות במנח"י.

רזת כתיבה

נעמי מנדל-לוי – דוקטורנטית במחלקה למדע המדינה, האוניברסיטה העברית בירושלים.

יועצים אקדמיים

- ד"ר דן אבנון, המחלקה למדע-המדינה באוניברסיטה העברית, ראש מרכז גילה לחינוך אזרחי ודמוקרטיה באוניברסיטה העברית.
- דוד פויכטוונגר, דוקטורנט במחלקה למדע-המדינה האוניברסיטה העברית, מורה לאזרחות בתיכון הרטמן, ירושלים.
- שלמה פשר, מייסד ומנכ"ל יסודות – המרכז לליבון ענייני תורה ומדינה, דוקטורנט לסוציולוגיה, האוניברסיטה העברית.

כותבי התוכנית מודים לציפי אלבו - אחראית על תוכניות מיוחדות במנח"י; אדר כהן – מורה לאזרחות ואחראי על יישום דו"ח קרמינצר במשרד החינוך; מירית בלקן - מנחה קבוצות רב-תרבותיות; איילת לוי-נאור – מט"ח; טלי יריב-משעל – מרכז גילה לחינוך אזרחי ודמוקרטיה; יהושע רץ – מורה לאזרחות ורכז הכיתה מרובת התרבויות במרכז גילה על התגייסותם למלאכה ועל הערות מועילות ומאירות עיניים.

פירוט התכנים של התוכנית

"אני והאחר" בירושלים- המפגש מרובה התרבויות – שנה א'

מס' שעות	מטרה	דרך הוראה	דרך הערכה
4	1. היכרות ראשונית. 2. המורים יקבלו תמונת מצב של הרכב התלמידים. 3. תלמידים ומורים יכירו את הציפיות של כלל המשתתפים בתכנית. 4. הבהרת כללי עבודה בסיסיים לפני גיבוש הסכם הדדי.	סדנה : תרגיל קרוסלה [שאלות מנחות תוך החלפת בני זוג]. מליאה : היכרות כללית, שמות ומשמעותם, הבהרת כללי עבודה בסיסיים. עבודה בקבוצות קטנות על "חששות וציפיות".	תלקיט
2	1. התלמידים יציגו את הקשר שלהם ואת התחושות שלהם לעיר ירושלים. 2. התלמידים יכירו את מגוון ההקשרים לירושלים בהקשר הדתי, הלאומי והתרבותי. 3. התלמידים יכירו התייחסויות של דתות ועדות שונות לאתרים בירושלים : הר הבית, הר הזיתים, הכותל, כיפת הסלע, מסגד אלאקצא וכנסיית הקבר..	כל תלמיד יביא פריט/שיר/צילום או כל דבר אחר המייצג עבורו את ירושלים ויסביר למה ובאיזה אופן. תלמידים יתייחסו לירושלים בהקשר המשפחתי : איפה ביקרנו עם המשפחה בירושלים, מהו סוג הקשר של משפחתי לעיר (לידה, הגירה וכד'). פעילות בקבוצות קטנות – בניית לוח המפרט משמעויות שונות של אתרים בירושלים באמצעות "הוראת עמיתים".	תלקיט
4	1. התלמידים יכירו את הדומה והשונה (מרכזיות האור והנסע עבור היהודים והנוצרים, עלייה לרגל והקרבת הקורבן אצל המוסלמים, צום, עיד אל פיטר כחג של שלום ומחילה) בחגי דצמבר : רמאדאן, חאגי, עיד אל אדחא, עיד אל פיטר. כריסטמס, חנוכה. 2. התלמידים יעמיקו את ההיכרות האישית ביניהם בהקשר תרבותי ודתי.	"גיגסו" : שלב א' : חלוקה לקבוצות חד-לאומיות, כל קבוצה מכינה רשימת אתרים הקשורים לחג, אליהם היא רוצה להביא את הכיתה כולה, כולל הסבר על האתר ומשמעותו. שלב ב' : נערכת חלוקה מחדש של הכיתה לקבוצות מרובות תרבויות. כל תלמיד בתורו מסביר על החג אותו בחרה הקבוצה החד לאומית לשאר חברי הקבוצה. שלב ג' : התלמידים יציעו דרך לציין את חגי דצמבר בצורה משותפת לדתות השונות. שלב ד' : במליאה יערכו התלמידים דיון משווה אודות הדומה והשונה בין החגים והמנהגים של התרבויות והדתות השונות וכן יציגו את הצעתם כפי שגובשה בשלב ג'.	תלקיט
4	1. התלמידים יבינו מהו תלקיט, כיצד מכינים אותו ומהן מטרותיו.	הסבר בכיתה ודוגמאות לתלקיט. זמן חופשי ותיאום מפגשים אישיים עם המורים. איסוף נושאים ונקודות להדגשה והבהרה לאחר ניתוח תוצאות הביניים של העבודה על תלקיטים, שיחה במסגרת הכיתה.	תלקיט
4	1. התלמידים יערכו הכרות ראשונית עם הסביבה התרבותית המורחבת בה גדלו בני תרבויות שונות. 2. התלמידים יעמדו על הדומה והשונה בסביבה התרבותית המורחבת באמצעות השוואת סיפורי חיים של בני משפחתם. 3. התלמידים ילמדו באמצעות ההשוואה בין סיפורי החיים השונים כי לרקע התרבותי השפעה על בחירות שאנו עושים בחיינו.	הכנת עבודת "שורשים" מצומצמת על בן משפחה אחד, ושיחה על הממצאים בזוגות בין-תרבותיים.	תלקיט
4	1. התלמיד יבין כי כל סיפור ניתן לספר ביותר מדרך אחת ויכיר פרשנויות שונות לאותו סיפור	מפגש עם מספרי סיפורים בני תרבויות שונות. במרכז המפגש יעמוד סיפור אחד בנושא אשר יוסכם מבעוד מועד (הסיפור יכול להיות קשור לעונת השנה, לטבע או לכל אירוע אחר בעל אופי אוניברסלי) וכל אחד מהמספרים יתבקש לספרו מהזווית התרבותית שלו.	תלקיט

			22	סה"כ

שנה ב': תרבות, ירושלים ומודלים לתיאור מציאות מרובת תרבויות

תרבות: הגדרות ומשמעויות ליחידת לקבוצה ולחברה	מס' שעות	מטרה	דרך הוראה	מושגים מרכזיים	ביבליוגרפיה	דרך הערכה
מהי תרבות?	5	1. התלמידים ידעו כי תרבות מוגדרת על-ידי ערכים, נורמות, אמונות, דת, סמלים, מיתוסים, טקסים, שפה. 2. התלמידים יבררו את משמעות המושגים הללו ויעמדו על ההבדלים ביניהם.		ערכים, נורמות, אמונות, דת, סמלים, מיתוסים, טקסים, שפה	ויליאם א. הבילנד, <u>אנתרופולוגיה תרבותית</u> (האוניברסיטה הפתוחה, 1999), עמ' 53-50. משוניס, ג'ון ג', <u>סוציולוגיה, האוניברסיטה הפתוחה</u> , ת"א, 1999 עמ' 63-65, 67-68, 70-71, 70-71, 478 נוה ניסן, אלעד רונית, רן אורית, <u>סוציולוגיה: במעגלי חברה, תרבות (תל אביב: רכס, לא צוינה שנה)</u> עמ' 71-74.	בחינה
מה מייחד את התרבות "שלי"?	4	1. התלמידים יכירו נורמות, ערכים, מיתוסים וסמלים המאפיינים את תרבותם שלהם וכן את התרבויות האחרות המרכיבות את הכיתה. 2. התלמידים יבחינו בין ממדים פרטיקולריים ואוניברסליים של התרבות.	ניתוח משל המערה של אפלטון כדוגמה לאוניברסליות ופרטיקולריות תרבותית	אוניברסלי, פרטיקולרי, משל המערה.	משוניס, ג'ון ג', <u>סוציולוגיה, האוניברסיטה הפתוחה</u> , ת"א, 1999 ע' 89. אפלטון, "הפוליטיאה" בתוך: <u>כתבי אפלטון</u> כרך שני (ירושלים, שוקן, 1979) עמ' 421-425.	בחינה
התנסות בהצגה של מיתוסים וסמלים מהתרבות "שלי".	4	1. התלמידים יבחרו סמל תרבותי אחד הקרוב ללבם, יציגו את הסמל הזה בכיתה ויסבירו מדוע הוא מסמל עבורם את תרבותם. 3. תלמידים מקבוצה תרבותית שונה יסבירו כיצד נתפס הסמל הזה בעיניהם	עבודה בקבוצות בכיתה ודיון במליאה.			תלקיט

				(מסקרו, מאיים, שונה, מוכר) וינמקו מדוע. 4. התלמידים יבינו כי מה שקרוב ללבם עשוי לעיתים להיתפס באופן שונה לגמרי על-ידי בן קבוצה אחרת.		
מפגשים לשוניים בין תרבויות	4	1. התלמידים יבחנו את האופן בו השפה משפיעה על עיצוב המרחב הציבורי ועל המפגש בין תרבויות.	יצירת מילון עברי-ערבי המגדיר מספר מושגים מרכזיים בזירה הציבורית.	מתחים וקונפליקטים תרבותיים, סטריאוטיפים, דעות קדומות, שינוי תרבותי, אינטגרציה תרבותית.	אפרים תבורי, "זהויות חברתיות בחברה רב-גונית", בתוך: [לא צוין שם עורך] רב-גוניות ורב-תרבותיות (הקתדרה לחינוך לערכים, לסובלנות ולשלום ע"ש ד"ר יוסף בורג, בית הספר לחינוך, אוניברסיטת בר-אילן, 1999) עמ' 31-39.	בחינה
אתנוצנטריות ויחסיות תרבותית	4	1. התלמידים יבינו את משמעות המושגים אתנוצנטריות ויחסיות תרבותית וכירו את הביקורות הנגזרות ממושג זה.	ניתוח של מפת העולם האוסטרלית לעומת מפת העולם האירופאית.	אתנוצנטריות, יחסיות תרבותית, הגמוניה.	אלוף הראבן "ישראל במאה ה-21: תרבות אזרחית משותפת בחברה רב-תרבותית", בתוך: [לא צוין שם עורך] רב-גוניות ורב-תרבותיות (הקתדרה לחינוך לערכים, לסובלנות ולשלום ע"ש ד"ר יוסף בורג, בית הספר לחינוך, אוניברסיטת בר-אילן, 1999) עמ' 108-116. ויליאם א. הבילנד, <u>אנתרופולוגיה תרבותית</u> (האוניברסיטה הפתוחה, 1999), עמ' 64-65.	בחינה
סה"כ	21					

זהות	מס' שעות	מטרה	דרך הוראה	מושגים מרכזיים	ביבליוגרפיה	דרך הערכה
מהי זהות? מהם מאפייניה?	3	1. התלמידים ישוו בין סוגים שונים זהות וינתחו את המשמעות של זהות הנכפית על הפרט.		זהות, זהות מולדת, זהות נבחרת, זהות נכפת		בחינה
מפגשים וגבולות בין מעגלי זהות	3	1. התלמידים יכירו את מרכיבי זהותם וכירו בדינמיות של הזהות ובשינויים המתרחשים בתפיסת הזהות של האדם. 2. התלמידים ידעו לעמוד על זיקות, מתיחויות והתנגשויות בין מרכיבי הזהות האישית ובין מעגלי זהות אחרים. 3. התלמידים	ניתוח טקסטים, צפייה בקלטת וידיאו.	קהילה, לאום, דת, אזרחות, זהות אישית, זהות קיבוצית.	הראבן, אלוף, "התיכון זהות משותפת: "אנחנו אזרחים ישראלים"? בתוך: עזמי בשארה (עורך) <u>בין האני לאנחנו</u> (מכון ון-ליר, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1999), עמ' 41-43. גברים בשחור, ראיון עם קובי אריאלי, ערוץ 2 (22.4.2006). קריאת רשות: ז'קליו כהנוב, "הצעף הכחול של הקדמה", בתוך: ז'. כהנוב, <u>בין שני עולמות</u> ד. אוחנה (עורך),	בחינה

				ידונו באפשרות לא להיות חלק מקבוצה/קהילה ספציפית ובחירות לעבור מקבוצה לקבוצה.		
					12	סה"כ

המרחב העירוני	מס' שעות	מטרה	דרך הוראה	מושגים מרכזיים	ביבליוגרפיה	דרך הערכה
מי הם תושבי ירושלים?	2	1. התלמידים יכירו את מאפייניה הדמוגרפיים, הכלכליים, הגיאוגרפיים והפוליטיים המרכזיים של ירושלים.	ניתוח טבלאות סטטיסטיות	הרכב אוכלוסייה] גודל, גילאים, חתך לאומי/עדת/יחברתי-כלכלי, נטיות פוליטיות), שנתון סטטיסטי, מצבה הכלכלי של העיר בהשוואה לערים אחרות, שכונות בירושלים, ההיסטוריה הפוליטית של העיר (ראשי עיר, מועצה)	יהודה עמיחי, ירושלים, שירים 1948-1962, שוקן: 1977, ע' 197 שנתון סטטיסטי לירושלים 2004, בהוצאת מכון ירושלים לחקר ישראל שילר אלי, "שתי ערים ושמן ירושלים", מתוך: אריאל: ירושלים כעיר שחברה לה יחדיו, חוברת 44-45, מאי 1986, ע"מ 9-16 רומן מיכאל, "כעיר שחברה לה יחדיו, יחסי גומלין בין יהודים וערבים בעיר המאוחדת", מתוך: אריאל: ירושלים כעיר שחברה לה יחדיו, חוברת 44-45, מאי 1986, ע"מ 45-56.	בחינה
תושבי ירושלים והעירייה	3	1. התלמידים ידונו עם נציג עיריית ירושלים (עדיף מתחום התרבות או החינוך) על הצרכים התרבותיים השונים של תושבי העיר.	מפגש עם נציג העירייה			תלקיט

בחינה	<p>הכותל פניץ כהן נאוה, "ירושלים המפורסמת לאין שיעור בין ערי המזרח", בתוך: מירון אייל (עורך), ירושלים וכל נתיבותיה, ירושלים: הוצאת יד יצחק בן צבי, 1996, ע"מ 36-47.</p> <p>כנסיית הקבר שפרן נחמה, "נושאי הצלב בעיר הקדושה", מתוך: מירון אייל (עורך), ירושלים וכל נתיבותיה, ירושלים: הוצאת יד יצחק בן צבי, 1996, ע"מ 123-129.</p> <p>הר הבית רגב עפרה, "קדושה בצל הסהר", מתוך: מירון אייל (עורך), ירושלים וכל נתיבותיה, ירושלים: הוצאת יד יצחק בן צבי, 1996, ע"מ 110-117.</p> <p>או: אורון יאיר, <u>זרות יהודית-ישראלית</u>, עמ' 160 – 165, ספריית פועלים, 1993</p> <p>או: <u>ערכים משותפים – מקורות שונים: הרהורים של יהודים, נוצרים ומוסלמים</u>, פרויקט של המועצה בין-דתית מתאמת בישראל (icci) עמ' 3 – 34</p> <p>או: <u>לחיות בארץ הקודש</u>, עמ' 150-161, 112-119, 73-95, 12-37</p> <p>קו במקומות הקדושים, ירושלים: הוצאת אריאל, 1980, ע"מ זי-כ"כ, ל"ג-ל"ד.</p>	<p>עיר דוד, בית ראשון ושני, גלות בבל ושיבת ציון, מסע הלילה של מוחמד והעלייה לשמיים, בניית כיפת הסלע על גבי אבן השתייה, מריה, ישו מנצרת, ויה דלה-רוזה, הסעודה האחרונה, תחייתו של ישו. שריעה, שהאדה, צלאת, זכאת, צום, חגג, רמדאן, חג הקורבן אחדות האל, אי-גשמיותו, תורה מסיני, שכר ועונש, משיח, תרי"ג מצוות, שבת, יום כיפור, שלושת הרגלים השילוש הקדוש, טבילה, וידוי, צלב, פסחא, חג המולד</p>	<p>סיור: העיר העתיקה.</p>	<p>1. התלמידים ילמדו אודות אירועים מכוננים בהיסטוריה של שלושת הדתות (עיר דוד, בית ראשון ושני, גלות בבל ושיבת ציון, מסע הלילה של מוחמד והעלייה לשמיים, בניית כיפת הסלע על גבי אבן השתייה, מריה, ישו מנצרת, ויה דלה-רוזה, הסעודה האחרונה, תחייתו של ישו.</p> <p>2. התלמידים יכירו את האתרים הקדושים לשלוש הדתות (הכותל המערבי, מסגד אל-אקצאא, כנסיית הקבר).</p> <p>3. התלמידים יכירו ואת ועיקרי האמונה של שלושת הדתות ופולחנים מרכזיים (באיסלאם (שריעה, שהאדה, צלאת, זכאת, צום, חגג, רמדאן, חג הקורבן), ביהדות (אחדות האל, אי-גשמיותו, תורה מסיני, שכר ועונש, משיח, תרי"ג מצוות, שבת, יום כיפור, שלושת הרגלים), נצרות (השילוש הקדוש, טבילה, וידוי, צלב, פסחא, חג המולד).</p>	<p>5</p> <p>דתות בירושלים: אירועים מכוננים, המקומות הקדושים ופולחנים מרכזיים</p>
תלקיט		<p>הצגה אישית של כל אחד מהאישים; עבודה בקבוצות ודיון מסכם במליאה</p>	<p>מפגש עם אנשי דת או רוח, נציגי שלוש הקהילות. במרכז המפגש תעמוד החוויה האישית של להיות אדם דתי בירושלים, על היתרונות והקשיים העומדים בפני האדם המאמין</p>	<p>1. התלמידים יכירו את סדר יומו של אדם מאמין החי בירושלים.</p> <p>2. התלמידים יעמדו על הדומה והשונה בחוויות של אנשי הדת השונים.</p>	<p>4</p> <p>להיות דתי בירושלים: הזווית האישית של האדם המאמין</p>
בחינה	ביבליוגרפיה תיגזר מתוך	המושגים		1. התלמידים	5

	המקרה שיילמד בכיתה ; עיתונות מקומית	המרכזיים כאן נגזרים מהמקרה אותו יבחרו המורים ללמד.		יכירו דוגמאות ממחישות לקונפליקטים בעלי אופי רב- תרבותי בירושלים, כגון : מצעד הגאווה, ברכת המריבה, פתיחת מוסדות תרבות בימי שישי בערב, פרסומות על תחנות האוטובוסים . 2. התלמידים יגבשו עמדה מנומקת (בעד/נגד) ביחס לסוגייה הנידונה.		בירושלים
תלקיט אולי עדיף בחינה?	יזרעאל רמי, "סיור לאורך הקו העירוני", מתוך : אריאל : ירושלים אתרים וסיורים, חברת 46, יוני 1986, ע"מ 105- 111. או : רמון אמנון, "בין שתי ערים", מתוך : מירון אייל (עורך), ירושלים וכל נתיבותיה, ירושלים : הוצאת יד יצחק בן צבי, 1996, ע"מ 324-333.	מלחמת העצמאות, קו הפסקת האש, הקו הירוק, הקו העירוני, מלחמת ששת הימים, "עיר שחורה לה יחדיו", חומת ההפרדה, שטח הפקר, מעבר מנדלבאום, שיחות קמפ דיוויד 2000	סיור לאורך הקו העירוני של ירושלים אשר חצה את העיר בין מזרח ומערב בין 1948-1967 תוך התמקדות בשכונת מוסררה כשכונת תפר היסטורית ועכשווית.	5 1. התלמידים ייחשפו לרקע ההיסטורי אשר הביא ליצירתן של שכונות חצויות בעיר. 2. התלמידים יכירו שכונות ואתרים המסמלים את היות ירושלים עיר חצויה (כלומר, התלמידים יבינו כיצד חומות, שטחי הפקר לדוגמא משפיעים על מרקם החיים של התושבים בעיר). 3. התלמידים יכירו הלכה למעשה מאפיינים של שכונות תפר (כגון : מיקום גיאוגרפי ביחס למרכז העיר, אוכלוסייה הטרוגנית, שפת השלטים, מכשולים פיזיים המבדילים בין השכונה לשכונה שאיננה שכונת "תפר", רמת הפיתוח העירוני של השכונה) בירושלים.	שכונות ה"תפר" של ירושלים	
תלקיט		שכונת מאה שערים, חרדים, חסידים, מתנגדים, פשוויל, חצרות, משמרות צניעות,	סיור	4 1. התלמידים יכירו מאפיינים של שכונה מבודלת (כגון : אוכלוסייה הטרוגנית, קוד לבוש, תיחום פיזי של גבולות השכונה, שפה	שכונות "מבודלות" בירושלים	

		אדמו"ר.		ותקשורת פנימית).		
					27	סה"כ

דרך הערכה	ביבליוגרפיה	מושגים בסיסיים	דרך הוראה	מטרה	מס' שעות	יחסים בין קבוצות במדינה
--------------	-------------	-------------------	-----------	------	-------------	-------------------------------

מיעוטים במדינה	6	1. התלמידים יבחנו בין סוגים שונים של מיעוטים: לאומי, דתי, אתני ולשוני. 2. התלמידים ינתחו הסדרים בין מיעוטים בבגליה, קנדה ודרום אפריקה. 3. התלמידים יבחנו סוגיה שנויה במחלוקת מזוויות שונות וידעו להציגה תוך שימוש במושגים רלוונטיים.	ניתוח ההסדרים בבגליה, קנדה ודרום אפריקה כדוגמאות ממחישות.	מיעוט לאומי, מיעוט דתי, מיעוט לשוני, מיעוט אתני. ועדת הפיוס.	ישראלית רובינשטיין, אילנה פלזנטל, קרי דרוק, חיים אדלר (עורכים) רב שיח עם הדמוקרטיה: עקרונות וכללי משחק , כרך 4 (תל אביב: רמות, 2003) עמ' 105-109 שנהר עופר, דרום אפריקה , ירושלים: מרכז גילה לחינוך אזרחי ודמוקרטיה ומרכז מינרבה באוניברסיטה העברית עמ' 5-6, 8-9	בחינה
מיעוטים בישראל	6	1. התלמידים ילמדו בצורה מעמיקה על האופן שבו ישראל מכירה בזכויות קבוצה. 2. התלמידים ינסחו ויצגו שאלות לקראת המפגש המבוססות על חומר הלימוד.	מפגש עם עיתונאי חרדי, ערבי ועולה חדש	זכויות מיעוט, זכויות קבוצה.	אדם ד. דניאל, מדינה יהודית ודמוקרטית: מבט רב-תרבותי ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2003 עמ' 175-177 אלחאגי מאג'ד איברהים (2006). "חינוך בצל הקונפליקט: הגמוניה תרבותית לעומת רב-תרבותיות נשלטת" מאג'ד אלחאגי ואורי בן-אליעזר (עורכים), בשם הביטחון: סוציולוגיה של שלום ומלחמה בישראל בעידן משתנה חיפה, הוצאת הספרים של אוניברסיטת חיפה, עמ' 302 – 307.	בחינה
מעמד השפה של קבוצות מיעוט בחברה דמוקרטית	4	1. התלמידים ידונו בסוגיית מעמד השפה של קבוצות מיעוט בחברה דמוקרטית המורכבת מרוב אתני ושפת אם דומיננטית. 2. התלמידים ינתחו את מעמדן של השפה העברית והערבית בכיתה תוך שימוש במושגים תיאורטיים רלוונטיים.			אמל ג'מאל, "בין מולדת, עם ומדינה: פטריטיזם בקרב המיעוט הפלסטיני בישראל" בתוך: אבנר בן-עמוס ודניאל בר-טל (עורכים) פטריטיזם: אוהבים אותך מולדת , תל-אביב: דיונון והוצאת הקיבוץ המאוחד (2004) עמ' 441 – 443. עסאם אבו-ריא, להיות "אזרח ערבי בישראל": מאפיינים, אתגרים ומכשולים, בתוך: דן אבנון (עורך), שפת אזרח בישראל ירושלים: מאגנס (2006) עמ' 96 – 102, 98 – 106. קריאת רשות: מיכל זק, "תפקיד השפה במצבי קונפליקט", בתוך: דן אבנון (עורך), שפת אזרח בישראל ירושלים: מאגנס (2006), עמ' 163 – 166.	בחינה
פלורליזם	5	1. התלמידים יבינו את משמעות המושג "פלורליזם". 2. התלמידים		פלורליזם	החומרים להלן יתורגמו לעברית ולערבית עבור התלמידים: Barrie Axford, "Individuals:	בחינה

	<p>Is Politics Really About People?" In Barrie Oxford et. al. (eds.), Politics: An Introduction. London: Routledge, 1997, p. 45.</p> <p>Chantal Mouffe, "Democracy, Power, and the Political." In Seyla Benhabib (ed.), Democracy and Difference: Contesting the Boundaries of the Political. Princeton: Princeton University Press, 1996. p. 246.</p> <p>Anne Colby et. al. (eds.), Educating Citizens: Preparing America's Undergraduates for Lives of Moral and Civic Responsibility. San Francisco: Jossey-Bass, 2003, pp. 14-15.</p>			<p>ינתחו את ההשלכות המעשיות של המושג.</p>		
בחינה	<p>מנחם מאוטנר, "ישראל כמדנה רב תרבותית: מצע לדיון, בתוך: תוכנית רעיונית חדשה לישראל, ניירות עמדה והצעות לפעולה (גבעת חביבה, נוב' 2003) עמ' 35-37, 40-42</p> <p>או: קלדרון, ניסים (2003). "מן הריבוי אל הסולידריות", בתוך: אוהד נחתומי (עורך) רב תרבותיות במבחן הישראליות תל-חי: המכללה האקדמית וירושלים: מאגנס, עמ' 119-121.</p>	<p>ריבוי תרבויות, רב-תרבותיות</p>		<p>1. התלמידים יכירו את המושגים "רב תרבותיות" ו"ריבוי תרבויות" ויבינו את ההבדל בין חברה מרובת תרבויות כתיאור מציאות ובין חברה רב-תרבותית כמצע אידיאולוגי.</p>	4	<p>ריבוי תרבויות לעומת רב-תרבותיות</p>
בחינה	<p>אוקי מרושק-קלארמן וסאבר ראבי, אין דמוקרטיה אחת: תוכנית חינוכית רב-גילאית, (ירושלים: מדרשת אדם לדמוקרטיה ושלוש על-שם אמיל גרינצוויג, 2005) עמ' 46-48.</p> <p>ויליאם א. הבילנד, אנתרופולוגיה תרבותית (האוניברסיטה הפתוחה, 1999), עמ' 50-53.</p>	<p>דמוקרטיה רב-תרבותית, דמוקרטיה ליברלית, זכויות תרבותיות, פלורליזם תרבותי.</p>		<p>1. התלמידים יכירו ערים בעולם המאופיינות בריבוי תרבויות כגון: ברלין, פריז, בלפסט ומונטריאול. 2. התלמידים יבינו את ההבדלים בין תפיסת האדם על-פי הסדר החברתי הליברלי והסדר החברתי הרב-תרבותי.</p>	4	<p>דמוקרטיה מרובת תרבויות</p>
בחינה	<p>ריטה סבר (2001): בוללים או שוזרים: מסגרת מושגית לבחינת סוגיות של רב-תרבותיות עמ' 45-54</p>	<p>רב-תרבותיות, דמוגרפיה מבנית ואידיאולוגית</p>		<p>1. התלמידים יבינו את ההבדלים בין רב-תרבותיות, דמוגרפיה מבנית</p>	5	<p>רב-תרבותיות, דמוגרפיה מבנית ואידיאולוגית</p>

			ואידיאולוגיית.		
--	--	--	----------------	--	--

מודלים של חיים מרובי תרבויות	5	1. התלמידים יבינו את ההבדלים בין מודלים רב-תרבותיים שונים כגון: התבדלות, היטמעות, פלורליזם, מודל הפסיפס ומודל השזירה. 2. התלמידים ידעו לשקול את היתרונות והחסרונות שמציע כל אחד מהמודלים.	מפגש עם תושבים בנוה שלום או בכפר אדומים	התבדלות, היטמעות, פלורליזם, מודל הפסיפס, מודל השזירה	ריטה סבר (2001): בוללים או שוזרים? – מסגרת מושגית לבחינת סוגיות של רב-תרבותיות" עמ' 45-54	בחינה
מפגשים מרובי תרבויות בירושלים	4	1. התלמידים יבקרו בבית ספר קשת או בבית הספר הדו-לשוני 2. התלמידים ישוחחו עם צוות המורים ו/או עם התלמידים אודות האתגרים והבעיות שהם מתמודדים איתם כבית-ספר מרובה-תרבויות בנושאים כגון חגים, שפת הלימוד, מנהגים הקשורים במעגל החיים וכיצד הם פותרים אותם הלכה למעשה.	סיור בבית הספר הדו-לשוני או בית ספר קשת.			תלקיט
ירושלים בראי המודלים של דמוקרטיות מרובות תרבויות	10	1. התלמידים יסכמו את הידע והחויות שצברו מהמפגשים והסיורים שערכו בעיר. 2. התלמידים ינתחו את עמדתם התרבותית לפני ואחרי המפגשים והסיורים שערכו. 3. התלמידים יציגו את מסקנותיהם בכיתה.	עבודת כיתה הכוללת הצגת מסקנות בפני הכיתה כולה.			בחינה – לדעתי עדיף להכניס לתלקיט, אבל אז צריך למצוא 10 שעות אחרות להכניס לבחינה, רעיונות למישהו!
סה"כ	53					
סה"כ שנתי	112.5					

שנה ג': ניהול מרחב ציבורי מציאות מרובת תרבויות

מאפיינים של מרחב ציבורי מרובה תרבויות	מס' שעות	מטרה	דרך הוראה	מושגים בסיסיים	ביבליוגרפיה	דרך הערכה
מרחב ציבורי	4	1. התלמידים יגדירו מהו מרחב ציבורי. 2. התלמידים יבינו כי המרחב הציבורי שייך לכולם, אך לקבוצות שונות השפעה שונה עליו.	ניתוח המאפיינים הגיאוגרפיים והגיאופוליטיים של העיר תוך שימת דגש על שאלות כגון: איזה כבישים מגיעים לאן? מה הקשר בין בין המבנה הריבוי ובין המבנה הפיזי של העיר? כמה לשכות רווחה יש בעיר? היכן הן ממוקמות?	מרחב ציבורי	אפרת אלישע, "האוכלוסייה העירונית", מתוך: גיאוגרפיה עירונית: יסודות, תל אביב: הוצאת אחיאסף, 1994, ע"מ 104-112. "הבדלים ברמות הרווחה ואי שוויון במרחבים פנים עירוניים", בתוך: אפרת אלישע, גיאוגרפיה של רווחה, פער ואי שוויון, תל אביב: הוצאת אחיאסף, 1983, ע"מ 82-96	עבודת חקר
התנסות בקביעת כללים למרחב הציבורי	4	1. התלמידים יתנסו בקביעת כללים למרחב ציבורי. 2. התלמידים יעמדו על המורכבות הכרוכה בקבלת החלטות עבור המרחב הציבורי.	עבודה בקבוצות בכיתה ודיון מסכם במליאה.	כללי משחק		תלקיט
שיח ציבורי: מהו, מדוע הוא חשוב, היכן הוא מתרחש, מי משתתף בו?	4	1. התלמידים ידעו להגדיר מהו שיח ציבורי. 2. התלמידים יבינו את משמעותו וחשיבותו של שיח ציבורי וכיצד הוא מתנהל בדרג מקבלי החלטות, בתקשורת וברחוב. 3. התלמידים ילמדו להציג טיעונים ולהקשיב לטיעונים של אחרים וכן כיצד לנהל דיון.	משימת חקר	שיח ציבורי, שיח פוליטי, חופש הביטוי, פגיעה ברגשות הציבור	מולי פלג, אילו מילים יכלו להרוג: כישלון השיח הציבורי פוליטי בישראל (אדקמון: ירושלים, 2003) עמ' 7-9.	עבודת חקר
שיח ציבורי: כיצד ניתן להשפיע עליו?	4	1. התלמידים יכירו	מפגש עם נציג שתי"ל	מדיניות, בחירות, חינוך,	חמי בן-נון, "מחאה", בתוך: אוקי מרושק-קלארמן וסאבר ראבי, אין דמוקרטיה אחת:	תלקיט

	<p>תוכנית חינוכית רב-גילאית, (ירושלים: מדרשת אדם לדמוקרטיה ושלוש על-שם אמיל גרינצוויג, 2005) עמ' 390-391.</p> <p>אוקי מרושק-קלארמן וסאבר ראבי, <u>אין דמוקרטיה אחת: תוכנית חינוכית רב-גילאית</u>, (ירושלים: מדרשת אדם לדמוקרטיה ושלוש על-שם אמיל גרינצוויג, 2005) עמ' 444, 429-432.</p>	<p>ארגוני חברה אזרחית, הפגנות, הסברה והנעה של דעת הקהל, מרחב מחייה.</p>		<p>אמצעים שונים בהם ניתן להשפיע על השיח והמרחב הציבורי: מדיניות עירונית/ארצית, בחירות, חינוך, התארגנות וולונטרית (חברה אזרחית), הפגנות, הסברה, דעת קהל, תקשורת.</p>		<p>כיצד ניתן לשנות את השיח הציבורי?</p>
תלקיט	<p>בהתאם למקרה שנבחר ע"י צוות ההוראה עיתונות מקומית</p>		<p>הצגת מקרה: הפנתרים השחורים, פרויקט שיקום שכונות, עמק הצבאים ומפגש עם אנשים הקשורים בהם. הצגת המקרה תתמקד בצורך התרבותי שעמד מאחורי המקרה הנבחר, בדרך שנקטה כדי למלא את הצורך הזה, בגורמים אשר פעלו (בעד ונגד) וכן יעריכו את הפתרון בפרספקטיבה של זמן.</p>	<p>1. התלמידים יכירו את המקרים של הפנתרים השחורים, עמק הצבאים או פרויקט שיקום שכונות בהקשר של עיצוב והשפעה של קבוצות שונות על המרחב הציבורי בירושלים. 2. התלמידים יגבשו עמדה מנומקת ביחס לנושא המאבק, אופן פעולתו והפתרון שהושג.</p>	5	<p>דרכים לעיצוב והשפעה על המרחב הציבורי: דוגמאות ממחישות</p>
תלקיט		<p>תהליך קבלת החלטות</p>	<p>עבודה בקבוצות בכיתה ודיון מסכם במילאה.</p>	<p>1. התלמידים יתנסו בתהליך קבלת החלטות בסוגיה קונפליקטואלית, תוך קביעת כללים לתהליך ושמירה על כללי התדיינות המכבדים את כל המשתתפים. 2. התלמידים יבינו את</p>	4	<p>תהליכי קבלת החלטות במציאות קונפליקטואלית ואלית</p>

				הקושי הכרוך בקבלת החלטה המוסכמת על גורמים בעלי אינטרסים שונים. ³ התלמידים יתנסו בקושי שבניסוח פשרה המקובלת על כל הצדדים.		
תלקיט	אוקי מרושק-קלארמן וסאבר ראבי, <u>אין דמוקרטיה אחת: תוכנית חינוכית רב-גילאית</u> , (ירושלים: מדרשת אדם לדמוקרטיה ושלוש על-שם אמיל גרינצוויג, 2005) ע' 289.	השפעה הדדית, שתוף פעולה, מאבק ציבורי, קונפליקטי ס, הדרה, הכללה.	מפגש עם נציג מעמותה לשינוי חברתי הפועלת בעיר. ¹	1. התלמידים ילמדו מכלי ראשון על האתגרים והקשיים העומדים בפני מי שעוסקים ביצירת שינוי חברתי כשגרת חיים. 2. התלמידים יבינו כיצד מתנהל מאבק ציבורי הלכה למעשה ב"שטח".	5	מפגשים בין תרבויות במרחב הציבורי
					30	סה"כ

דרך הערכה	ביבליוגרפיה	מושגים מרכזיים	דרך הוראה	מטרה	מס' שעות	ניהול מציאות מרובת תרבויות
עבודת חקר	רשות: ישעיהו ליבוביץ, <u>שיחות על מדע וערכים</u> (תל אביב: משרד הביטחון, 1985), עמ' 9-14.	החברה הטובה, סולם ערכים, התנגשות בין ערכים, מצוי ורצוי.	סדנת ערכים: דירוג אישי של ערכים ודיון בשיטת האקווריום (מעגל פנימי מתדיין ומעגל חיצוני צופה).	1. התלמידים יבינו כי ניהול חברה מרובת תרבויות כרוך בהכרעות ביחס לאופייה הרצוי של החברה, כלומר, מתן תשובה לשאלה מהי החברה	4	מהי החברה הטובה?

¹ לעומת המפגש עם נציג שתי"ל אשר מתמקד יותר במאקרו של ניהול מאבקים חברתיים/תרבותיים, המפגש עם נציג מה"שטח" יתמקד בפן היומיומי של ניהול מאבק כזה, בשגרת היום-יום, בדרכים הנקטות כדי למצוא פתרונות, בקשיים וגם בסיפוקים הכרוכים בניהול מאבק חברתי-תרבותי בירושלים.

				הטובה? 2. התלמידים יחוו מצב של ערכים מתנגשים.		
עבודת חקר		מדיניות, גיבוש מדיניות, יישום מדיניות.	מפגש עם קובעי מדיניות (מנח"י, עירייה, משרד החינוך).	1. התלמידים יבינו מהי מדיניות וכיצד היא נקבעת. 2. התלמידים יבינו כי מדיניות היא הדרך ליישום "החברה הטובה".	4	מהי מדיניות? כיצד היא נקבעת?
עבודת חקר	עיון בחוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלויות (2005). או: סעיף "תקציבים" בדו"ח ועדת החקירה הממלכתית לבירור ההתנגשויות בין כוחות הביטחון ובין אזרחים ישראלים באוקטובר 2000 (ועדת אור).	תקציבים, מידע, ידע, זכויות, נגישות, סמכות, ייצוג פוליטי, חלוקת משאבים.	חקר חוק הנגישות ו/או סעיף "תקציבים" בדו"ח ועדת החקירה הממלכתית לבירור ההתנגשויות בין כוחות הביטחון ובין אזרחים ישראלים באוקטובר 2000 (ועדת אור); חוק אחר בהתאם לבחירת צוות ההוראה.	1. התלמידים יבחינו בין סוגים שונים של משאבים העומדים לרשות מקבלי ההחלטות ולרשות האזרחים למימוש מדיניות כגון: תקציבים, זכויות, השכלה, נגישות, ייצוג פוליטי, סמכות. 2. התלמידים יעמדו על ההבדלים בין סוגים שונים של משאבים.	4	משאבים וחלוקת משאבים
עבודת חקר	"הסדרת מעמד הלוביסטים ופעילותם בפרלמנט: סקירה השוואתית: מרכז מידע של הכנסת, עמ' 5-4. www.knesset.gov.il/MM/M/data/docs/m00217.rtf	קבוצות אינטרס, ארגוני חברה אזרחית, קבוצות מחאה.		1. התלמידים יכירו צורות שונות של התארגנויות חברתיות כגון: קבוצות אינטרס, קבוצות מחאה, ארגוני חברה אזרחית, וישווי ביניהם מבחינת מטרתן ודרכי פעולתן.	4	מי מקבל מה ולמה? חלוקת משאבים בחברה מרובת תרבויות
תלקיט		משא ומתן	עבודה בקבוצות בכיתה ודיון מסכם במליאה.	1. התלמידים יתנסו בדיון בסוגיה	4	ניהול משא ומתן

				שנויה במחלוקת ואשר סופה בכתובת אמנה וקביעת כללים מוסכמים.		
תלקיט	אתר האינטרנט של עיריית ירושלים.		חקר מקרה : פארקים, כבישים, גני שעשועים, מתני"סים בירושלים : מי מקבל כמה?	1. התלמידים יחקרו תהליך גיבוש מדיניות בירושלים (שטחים ציבוריים וגני שעשועים, סלילת כבישים, מתני"סים). 2. התלמידים יבחנו סוגיה שנויה במחלוקת מזוויות שונות וידעו להציגה תוך שימוש במושגים רלוונטיים.	5	מדיניות וחלוקת משאבים במבחן המציאות הירושלמית
					25	סה"כ

הסדרים פוליטיים במרחב ציבורי מרובת תרבויות	מס' שעות	מטרה	דרך הוראה	מושגים מרכזיים	ביבליוגרפיה	דרך הערכה
מרחב ציבורי ומשטר דמוקרטי	4	1. התלמידים יבינו את הקשר החיובי שבין מידת ההשתתפות של האזרחים בעיצוב המרחב הציבורי ובין אופיו הדמוקרטי של המשטר ודרכי פעולתו.	קריאה ביקורתית וניתוח של עיתונות מקומית מבחינת החלוקה התרבותית העולה ממנה.	מרחב ציבורי, מאפייני המשטר הדמוקרטי (סובלנות, הסכמיות, שוויון, חירות, שלטון העם, השתתפות פוליטית), הקצאה מרחבית, שירותים מרחביים.	"הקטנת אי השוויון במרחב הציבורי", מתוך : אפרת אלישע, <u>גיאוגרפיה של רווחה, פער ואי שוויון</u> , תל אביב : הוצאת אחיאסף, 1983, עמ' 221-226. רשות : קטעי עיתונות מקומית.	עבודת חקר
השתתפות אזרחית	5	1. התלמידים יבינו כי פעילות אזרחית במרחב ציבורי משמעה השתתפות בעיצוב הסדר החברתי.	התנסות בניסוח קמפיין בנושא חברתי-תרבותי : התלמידים יתחלקו לקבוצות ויכינו קמפיין הקשור בסוגיה חברתית-תרבותית אותו הם רוצים	השתתפות, אופני השתתפות (חברות בועד שכונתי/קהילתי, מכתבים למערכת, הפגנות, קואליציות לקידום מטרות	שלמה חסון, נילי שחורי, חגית אדיב, <u>מינהל שכונתי : הרעיון והשיטה</u> (משרד הפנים, האגודה לקידום מינהלות שכונתיות בירושלים ואח', 1995) עמ' 13-15. הראבן, אלוף, "התיתכן	עבודת חקר

	זהות משותפת: "אנחנו אזרחים ישראלים" בתוך: עזמי בשארה (עורך) בין האני לאנחנו (מכון ון-ליר, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1999), עמ' 52-54.	עירוניות, מנהלים שכונתיים, תוכניות רדיו, התמודדות פוליטית).	לקדם, להעלות לסדר היום הציבורי או לשנות. בסוף הפעילות יוצגו הקמפיינים בפני הכיתה.	2. התלמידים יפתחו תחושה של אחריות ביחס לעיצוב המרחב הציבורי המשותף. 3. התלמידים יבינו כי השתתפות אזרחית היא סוג של תרבות פוליטית.		
עבודת חקר	מישונים, ג'ון ג', סוציולוגיה, האוניברסיטה הפתוחה, ת"א, 1999 עמ' 171-424, 425			1. התלמידים יכירו הגדרות ומושגים בסיסיים בנושא של מנהיגות וסמכות: מנהיגות אוטוריטרית ודמוקרטית, סמכות מסורתית, רציונלית-לגלית וכריזמטית	4	מנהיגות
עבודת חקר	קריאת חוק: בהתאם לבחירת צוות ההוראה; קריאה בפסק דין: בהתאם לבחירת צוות ההוראה; קריאה של אמנת כנרת או אחרת, בהתאם לבחירת צוות ההוראה.	חוקים, נורמות, כללי משחק, סטטוס קוו, הסדרים פוליטיים.	השוואה בין חוק, פסיקה של בית משפט ואמנה חברתית.	1. התלמידים ישוו בין מנגנונים שונים לוויסות המרחב הציבורי: כללי משחק, נורמות וחוקים וידונו בסוגי המחויבות המשפטית והמוסרית שמנגנונים אלו מניחים. 2. התלמידים יבינו כי המנגנונים האלו שונים זה מזה במעמדם המשפטי, המוסרי והחברתי ולכן גם במידת האזרח כלפיהם.	5	מנגנונים לוויסות המרחב הציבורי
תלקיט			פאנל בהשתתפות נציגי גופים תרבותיים שונים [כגון: המרכז הבינתרבותי, נציג התקשורת החרדית, מנהל מנהל קהילתי ערבי].	1. התלמידים יציגו שאלות מוכנות מראש לנציגי הפאנל בנושא מפגש בין תרבויות.	4	מפגשים אזרחיים בין תרבויות
עבודת חקר	ברוך זיסר ואשר כהן, "מדמוקרטיה הסדרית לדמוקרטיה משברית:	דמוקרטיה הסדרית, דמוקרטיה		1. התלמידים יעמדו על הקשר בין	6	הסדרים פוליטיים וממד

	המאבק על הזהות הקולקטיבית בישראל, "פוליטיקה, גיליון 3 (יוני, 1999) עמ' 7-14.	משברית.		הסכמה ובין משטר דמוקרטי. 2. התלמידים ידונו ביתרונות של ניהול מציאות מרובת תרבויות על בסיס של הסדרים פוליטיים, בשל הממד ההסכמי המצוי בבסיסם. 3. התלמידים יזהו את בסיסיו ההסכמיים של הסדר פוליטי.		ההסכמיות
תלקיט		מועצת העיר		1. התלמידים יצפו בדיון של קובעי מדיניות במועצת העיר.	4	השתתפות בדיון במועצת העיר
עבודת חקר	דו"ח ועדת צמרת, עתירות לבג"צ, קטעי עיתונות.	מחלוקות אפשריות לדוגמא: כביש בר-אילן ומדיניות סגירת כבישים בירושלים, קולנוע אדיסון, מוזיאון הסובלנות, מצעדי הגאווה בירושלים ² .	למידה התנסותית	התלמידים ינתחו מקרים של הסדרים פוליטיים בירושלים ויעמדו על מידת יעילותם.	12	הסדרים פוליטיים במבחן המציאות
תלקיט				התלמידים יערכו שיחות אישיות עם צוות ההוראה וידונו בהתקדמות בניית התלקיט, בקשיים העולים ממנו ובתיקונים אשר התלמידים עושים על העבודות הנבחרות.	2	המשך הכנה לתלקיט
עבודת חקר		מושגים מתודולוגיים [בהתאם לסוג הפרוייקט], כללים לכתיבת עבודות, כללי ציטוט, השערת מחקר, ניסוי, ראיון, טעון.		1. התלמידים יבחרו מקרה הקשור במדיניות או בקונפליקט על רקע תרבותי בעיר והנמקתו. 2. התלמידים	20	הסדרים פוליטיים: עבודת חקר

² לצוות ההוראה: כדי למנוע חפיפה אפשרית עם התכנים שנלמדו בשנה ב' בנושא "מפגשים בירושלים" חשוב להתמקד בנושא שטרם נלמד אז. כמו-כן, בניגוד לשיעור שנלמד בשנה ב' חשוב לשים לב כי המוקד בשיעור זה הוא על ההסדרים עצמם שנמצאו למחלוקות השונות – תוכנם, טיבם, הצדקתם בפרספקטיבה היסטורית.

				<p>יבחנו את הספרות הקיימת בנושא.</p> <p>3. התלמידים ינתחו את הקונפליקט במושגים אותם רכשו במהלך הלימודים.</p> <p>4. התלמידים יתנסו בתהליך יצירת הסדר פוליטי וידעו להציגו תוך שימוש במושגים רלוונטיים.</p> <p>5. התלמידים ידעו להגדיר נושא למחקר וכיצד לערוך אותו הלכה למעשה.</p> <p>6. התלמידים יחקרו את הנושא (בספרית האוניברסיטה ובמאגר המידע של מרכז גילה).</p> <p>7. התלמידים ילמדו עקרונות בסיסיים של כתיבה וביצוע עבודת חקר.</p>		
עבודת חקר				1. התלמידים יציגו את הפרוייקטים האישיים שלהם ויקבלו משוב.	10	הצגת פרוייקטים אישיים יומיים מרוכזים
תלקיט			התלמידים יסכמו את הלימודים במהלך שלוש השנים תוך הצגת תובנות ומסקנות מהלימודים.		4	מפגש מסכם
					80	סה"כ
					135	סה"כ שנתי

סיור בנושא שכונות התפר בירושלים : דוגמא

אזור הסיור : לאורך הקו העירוני משכונת אבו-טור עד שכונת מוסררה
משך הסיור : 4 שעות

מטרות הסיור :

1. התלמידים יכירו את הרקע ההיסטורי ליצירתן של שכונות "תפר" בירושלים.
2. התלמידים יכירו מאפיינים של שכונות "תפר."
3. התלמידים יכירו את ההיסטוריה של חלוקתה ואיחודה של ירושלים.
4. התלמידים יכירו אתרים המסמלים את חלוקתה ואיחודה מחדש של ירושלים.

מהלך הסיור :

שם האתר	נושאי הלימוד	מושגים
מצפה אבו-טור ברחוב עין-רוגל	שיחת רקע אודות מלחמת העצמאות מלחמת ששת הימים ויצירתו של הקו הירוק. דברי רקע על אופייה של שכונת אבו-טור כיום.	מלחמת העצמאות, קו הפסקת האש, הקו הירוק, הקו העירוני, מלחמת ששת הימים, "עיר שחברה לה יחדיו."
בריכת הסולטאן	המובלעת בהר-ציון	הר-ציון, הרכבל
כיכר צה"ל	תיאור החיים בעיר חצויה ותיאור איחודה של העיר.	חומת הפרדה, הנזירה ממנזר נוטרדם, שטח הפקר.
רחוב הע"ח	שיחת רקע אודות שכונת מוסררה. תיאור החיים בשכונה בתקופה בה הייתה העיר מחולקת. תיאור החיים בשכונה כיום.	
עמדת בית-תורג'מן	דברי הסבר אודות הבית. דברי הסבר אודות מעבר מנדלבאום. דיון בנושא הצעות מדיניות לחלוקת העיר.	מעבר מנדלבאום, שיחות קמפ דייויד 2000.

דוגמא לדו"ח צוות הכנת הסיור

ענו בהרחבה על השאלות הבאות :

- א. פרטי הסיור : תאריך, שעות, מסלול הסיור, האתרים והאנשים עימם נפגשנו.
- ב. רקע קצר על המקום בו נערך הסיור : היסטוריה, נקודות המחלוקת שבו, מיקומו בעיר.
- ג. מה היו מטרות הסיור, אילו שאלות הועלו במהלך תכנון הסיור, וכיצד שולבו השאלות הללו במסלול?
- ד. כיצד הגיע הצוות להחלטות בדבר תוכן הסיור והמסלול.
- ה. איזה חלק לקחת באופן אישי תחת אחריותך? פרט/פרטי מה כללה אחריותך בחלק זה.
- ו. כתוב/כתבי משוב המתאר את חלקך בסיור : עד כמה ענה הסיור על המטרות שהוצבו, אילו קשיים עלו במהלכו, האם ישנן שאלות אשר חשוב לעסוק בהן לאחר הסיור, האם את/אתה מרוצה מהחלק האישי שלך בסיור.

דוגמא לדף סיכום סיור

ענו בהרחבה על השאלות הבאות:

- א. פרטי הסיור: מסלול, אתרים, מפגשים, שעות.
- ב. הצג שאלה אחת הקשורה למסלול הסיור (עניין שבמחלוקת, היכרות עם אוכלוסייה, דת או תרבות או אחרת) והסבר/הסבירי כיצד באה השאלה הזו לביטוי במהלך הסיור.
- ג. בחר נושא אחד (מקום, נושא במחלוקת, אישיות או אחר) אשר היה עבורך בגדר חידוש, תאר אותו והסבר מה היה חדש עבורך.
- ד. חווה דעתך על הנושא שעמד במרכז הסיור. בדבריך התייחס לנקודות הבאות:
  1. האם ובאיזו מידה מהווה המקום דוגמה ל"חברה מרובת תרבויות".
  2. האם ישנן נקודות מחלוקת שניתן לפתור או לקדם באמצעות הסדרים של חברה דמוקרטית?
  3. האם היית מציע דרך נוספת להכרת נושא הסיור?

סדנה בנושא מרחב ציבורי: דוגמא

נושא המפגש: מרחב ציבורי

משך המפגש: 3 שעות

מקום המפגש: באוניברסיטה במרכז גילה בחדר גדול ישיבה במעגל.

מתודה: משחקי תפקידים לעיצוב המרחב הציבורי.

המשגה: מרחב ציבורי, כללי התנהלות, תהליך קבלת החלטות, משא ומתן, פשרה.

תפוקות מצופות:

1. התלמידים יפנימו את משמעות המושג מרחב ציבורי.
2. התלמידים יתנסו בקביעת כללי המרחב הציבורי במהלך משחק תפקידים.
3. התלמידים יבינו את מורכבות ההחלטות הנוגעות לקביעת הכללים במרחב הציבורי.

מהלך המפגש:

הכתה תחולק לשתי קבוצות; כל קבוצה תקבל תרחיש שונה ותבנה את משחק התפקידים בהתאם.

קבוצה א', תרחיש ראשון: ייסוד תנועת נוער מרובת תרבויות הראשונה בישראל.

התלמידים בקבוצה זו יתבקשו לקבוע את אופייה של תנועת נוער מעין זו, תוך התחשבות בשאלות כגון: מטרת תנועת הנוער, כללי יסוד, שפת התנועה, זמני מפגשים ועוד כיו"ב עניינים מהותיים ופרקטיים לאופן שבו תנועת נוער מעין זו תתנהל. בסופו של דיון בן שעה וחצי על התלמידים ליצור מסמך המפרט את קווי המתאר של תנועה כזו.

קבוצה ב', תרחיש שני: סוף-שבוע עיוני בנושא ריבוי תרבויות למשתתפים יהודים וערבים חילונים ויהודים וערבים דתיים.

התלמידים בקבוצה זו יתבקשו להכין סדר יום לסוף-שבוע בנושא ריבוי תרבויות עבור אוכלוסייה הטרוגנית. התלמידים יתבקשו להכריע בסוגיות כגון כללי ההתנהלות, סוג המזון שיוגש במהלך סוף השבוע, לוחות זמנים ופעילות לשעות הפנאי. בסופו של דיון בן שעה וחצי על התלמידים יהיה להגיש קווי מתאר של סוף-שבוע מעין זה.

לאחר הדיון בקבוצות יוצגו המסקנות בפני המליאה תוך עמידה על נקודות שבהן היה קל להכריע לעומת סוגיות שבהן היה קשה ו/או בלתי ניתן להגיע להכרעה.

דיון הסיכום במליאה יתייחס לשאלות הבאות:

- מה השפיע על קביעת כללי ההתנהלות במרחב הציבורי?
- כיצד התקבלו ההחלטות?
- האם ואילו פשרות עשו המשתתפים?
- האם התוצאה הסופית מקובלת על כל המשתתפים?
- האם המשתתפים סבורים כי ההחלטה הסופית משקפת את כל חברי הקבוצה?

דוגמא לדף עבודה: סיכום סדנה

שם _____

כותרת הסדנה ותאריך _____

ענו בהרחבה על השאלות הבאות:

1. תאר ערך, עמדה או תפיסת עולם שהוצגה על-ידי תלמיד שאינו שייכת לקבוצת השייכות שלך והסבר באיזה אופן היא שונה או דומה לעמדתך בנושא.

2. תאר ערך, עמדה או תפיסת עולם מקבוצת השייכות שלך עליו היית מוכן לוותר למען כינונו של הסכם והסבר מדוע.
3. תאר ערך, עמדה או תפיסת עולם מקבוצת השייכות שלך עליו לא היית מוכן לוותר למען כינונו של הסכם והסבר מדוע.
4. התייחס לאחד מהמושגים הבאים : פלורליזם, הסכמיזם, זכויות קבוצה, הכרעת רוב והסבר כיצד הוא בא לביטוי בפעילות.
5. האם הפעילות שינתה את תפיסתך בנוגע לאפשרות "לחיות ביחד"? אם כן, נמק באיזה אופן ; אם לא, הסבר מדוע.